

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності

КРИМІНАЛІСТИКА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр»
на факультеті прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»,
галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право»

П'яте видання, виправлене і доповнене

Одеса
Фенікс
2024

УДК 343.98(073)
К823

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 17 січня 2024 року)

Обговорено на засіданні Комітету
з питань юридичної освіти та науки
Національної асоціації адвокатів України
(протокол № 1 від 11 січня 2024 р)

Рецензенти:

Торбас Олександр Олександрович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», член комітету з питань юридичної освіти та науки Національної асоціації адвокатів України;

Тетерятник Ганна Костянтинівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ.

Криміналістика : навч.-метод. посіб. для підготовки здо-
К823 бувачів вищої освіти ступеня «бакалавр» на ф-ті прокурат. та
слідства (кримінал. юстиції) НУ «Одес. юрид. академія», галузь
знань 08 «Право», спец. 081 «Право» / Л. І. Аркуша, В. В. Ти-
щенко, Ю. О. Гресь [та ін.] ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія».
5-те вид., випр. і доп. – Одеса : Фенікс, 2024. – 286 с. – Режим
доступу : <https://hdl.handle.net/11300/27607>

ISBN 978–617–8395–57–5

Навчально-методичний посібник містить завдання до практичних занять і самостійних робіт, теоретичні відомості з детальним описом матеріалу та контрольні запитання.

Призначений для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра у галузі знань 08 «Право» з метою закріплення лекційного матеріалу і підготовки до практичних і самостійних занять з дисципліни «Криміналістика».

УДК 343.98(073)

ISBN 978–617–8395–57–5

© Колектив авторів, 2024

Автори:

Аркуша Лариса Ігорівна (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0422-6416>) – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», голова комітету з питань юридичної освіти та науки Національної асоціації адвокатів України;

Тіщенко Валерій Володимирович (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2441-7535>) – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гресь Юлія Олегівна (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8670-9779>) – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»;

Колодіна Анна Сергіївна (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7097-0155>) – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»;

Стародубов Сергій Вікторович (ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2328-1063>) – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, декан факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія»;

Холод Олег Володимирович (ORCID ID <https://orcid.org/0009-0000-1190-0387>) – викладач кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, завідувач Центру стрілецької підготовки Національного університету «Одеська юридична академія»;

Плахотіна Вікторія Миколаївна – асистент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» (1997–2013 рр.).

Вступ

Дисципліна «Криміналістика» вивчається здобувачами вищої освіти ступеня бакалавра на факультеті прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) у Національному університеті «Одеська юридична академія» в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Метою викладання навчальної дисципліни «Криміналістика» є формування у здобувачів освіти глибокого розуміння сучасних підходів, методів та можливостей збирання, дослідження та використання орієнтуючої і доказової інформації в кримінальному провадженні як на етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, так і судового розгляду кримінальних проваджень, – а також в межах здійснення адміністративного, цивільного, господарського судочинства за умови використання криміналістичних методів, засобів і технологій.

Криміналістика є юридичною наукою, яка в комплексі з іншими юридичними науками призначена вирішувати завдання, пов'язані з підвищенням ефективності боротьби зі злочинністю. Вона вивчає закономірності механізму злочину, залежності між його стадіями як джерела інформації про злочин та його учасників з метою розроблення прийомів, методів, засобів виявлення, збирання, дослідження фактичних даних (доказів) для швидкого, повного, неупередженого кримінального провадження та притягнення винного до відповідальності. Проте її значення не обмежується сферою кримінально-процесуальної діяльності. Криміналістика досліджує закономірності деліктної діяльності та можливості виявлення, розслідування і запобігання правопорушень у всіх сферах суспільних відносин: адміністративно-правових, цивільно-правових, аграрно-правових, трудових та інших.

Тому криміналістичні рекомендації використовують слідчі, детективи, дізнавачі, слідчі судді, прокурори, працівники оперативних підрозділів, захисники (адвокати), судді, нотаріуси, судові експерти, охоронні служби та інші службові особи у своїй правозастосовній діяльності.

Сучасна вітчизняна криміналістика стала специфічним і єдиним науковим утворенням, через яке природничо-наукові, технічні й технологічні досягнення сучасної світової цивілізації екстраполюються, трансформуються і використовуються для встановлення юридично й історично значущих фактів у різноманітних галузях юриспруденції і в пізнавальній практичній діяльності.

Криміналістична наука включає в себе теоретичні і методологічні положення, криміналістичну техніку, криміналістичну тактику і методику розслідування злочинів.

Криміналістика має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки її положення і рекомендації використовуються для розробки науково обґрунтованої програми боротьби зі злочинністю, а також з іншими протиправними проявами у життєдіяльності суспільства і держави. Для досягнення цієї мети криміналістика широко залучає досягнення юридичних, природознавчих, технічних, економічних та інших наук, використовує результати аналізу та узагальнення слідчої і судової практики.

Оволодіння курсом «Криміналістика» передбачає читання лекцій, проведення практичних занять, виконання самостійної роботи та складання іспиту. Особлива увага приділяється розвитку у здобувачів освіти аналітичних навичок, креативності та здатності до критичного мислення.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми після вивчення дисципліни «Криміналістика» студенти повинні:

- знати специфіку криміналістичних засобів боротьби зі злочинністю;
- застосовувати техніко-криміналістичні засоби при виявленні, попередженні, розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень;
- застосовувати можливості застосування спеціальних знань задля вирішення певних завдань в рамках кримінального, адміністративного, цивільного судочинства, що вимагають використання спеціальних знань у вигляді призначення та проведення експертиз;
- володіти основними методами організації та планування розслідування кримінальних правопорушень;

- вміти застосовувати на практиці знання з пошуку, виявлення, попереднього огляду, фіксації, вилучення, дослідження та оцінки окремих слідів та їх сукупності;
- володіти основними методами формальної логіки задля успішного формування напрямів розслідування та визначення відповідних завдань для успішного його здійснення;
- володіти навичками виявляти, збирати, фіксувати, досліджувати та оцінювати криміналістично-значущу інформацію щодо кримінально релевантної події;
- володіти навичками самостійно висувати версії щодо події правопорушення відповідно до слідчої ситуації, проводити їх перевірку;
- застосовувати на практиці знання щодо організації та планування проведення процесуальних і не процесуальних дій, слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій;
- вміти використовувати тактичні прийоми при проведенні процесуальних і непроцесуальних дій;
- використовувати спеціалізовані техніко-криміналістичні засоби пошуку, виявлення та фіксації окремих слідів.

Оцінювання результатів засвоєння теоретичних знань та набуття практичних навичок з курсу «Криміналістика» здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія».

При підготовці навчально-методичного посібника використано матеріали з: Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.; Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с. (виконаного авторським колективом кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»); інших наукових робіт, на які здійснено посилання (усі авторські права на зазначені матеріали належать авторам першоджерел).

Оволодіння дисципліною «Криміналістика» передбачає читання лекцій, проведення практичних занять, самостійної роботи та екзамену. Кожна із запропонованих до виконання робіт має теоретичні відомості з докладним описом порядку виконання. Певні теми передбачають виконання конкретного практичного завдання.

Проведення певних практичних занять передбачає застосування методів мозкового штурму задля вирішення конкретних комплексних завдань, методу пізнавальних ігор задля закріплення теоретичних знань, методу відпрацювання навичок пошуку, виявлення та фіксації слідів, моделювання професійної діяльності криміналіста та слідчого. Деякі практичні заняття, що присвячені засвоєнню положень криміналістичної тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, проводяться у формі заняття-інсценування, яке передбачає спільну роботу студентів у малих групах із розподілом ролей і завдань кожного учасника.

Крім того, тематика навчальної дисципліни та матеріально-технічне забезпечення кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності та Національного університету «Одеська юридична академія» в цілому передбачає можливість проведення заняття-екскурсії у музеї криміналістики (спеціалізована аудиторія 102, вул. Фонтанська дорога, 23), заняття-екскурсії у музеї зброї (Стрілецький тир, вул. Академічна, 2/1).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№	Назва теми	Аудиторна робота		Само- стійна робота
		Лекції	Прак- тичні	
Тема 1.	Об'єкт, предмет, завдання і система криміналістики. Загальні та окремі теорії криміналістики.	2	2	7
Тема 2.	Загальні положення криміналістичної техніки.	2	2	7
Тема 3.	Криміналістична фотографія і відео-запис. Криміналістичне дослідження зовнішніх ознак людини (габітологія).	2	2	8
Тема 4.	Криміналістичне слідознавство (трасологія).	2	2	7
Тема 5.	Криміналістичне зброезнавство.	2	2	7
Тема 6.	Криміналістичне документознавство.	2	4	7
Тема 7.	Загальні положення криміналістичної тактики. Слідчі версії та планування у розслідуванні.	2	2	7
Тема 8.	Тактика огляду та обшуку.	2	4	7
Тема 9.	Тактика допиту.	2	2	7
Тема 10.	Тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту.	2	2	7
Тема 11.	Загальні положення криміналістичної методики.	2	2	7
Тема 12.	Методика розслідування вбивств і насильницьких статевих кримінальних правопорушень.	2	4	8
Тема 13.	Методика розслідування корисливих та корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.	2	4	8
Тема 14.	Методика розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї.	2	2	9
Тема 15.	Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності на об'єктах припортової інфраструктури.	2	2	9
ВСЬОГО:		30	38	112

Програма лекційного курсу

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Тема 1. Об'єкт, предмет, завдання і система криміналістики.

Загальні та окремі теорії криміналістики

Поняття і завдання криміналістики як юридичної науки. Об'єкт і предмет криміналістики. Передумови виникнення криміналістичної науки, історія її розвитку. Система сучасної криміналістики. Загальні й окремі криміналістичні теорії і вчення. Методи криміналістики. Криміналістика в системі наукових знань. Її зв'язок з іншими юридичними науками. Теорія криміналістичної ідентифікації та діагностики. Об'єкти, види, форми і суб'єкти ідентифікації. Ідентифікаційні ознаки та їх класифікація. Встановлення групової належності. Зміст і методи пошуково-ідентифікаційної діяльності. Методика ідентифікаційних досліджень. Види висновків та їх значення. Теорія криміналістичного моделювання. Теорія криміналістичного прогнозування.

Загальне завдання криміналістики конкретизується стосовно основних цільових напрямів кримінально-процесуальної діяльності – розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень: злочинів і кримінальних проступків. Саме криміналістика, насамперед, забезпечує швидке, повне і неупереджене розкриття таких правопорушень (надалі для стислості – злочинів) та вирішення всіх інших завдань розслідування злочинів, передбачених кримінальним процесуальним законом.

При цьому під **розкриттям злочину** стосовно досудового розслідування слід розуміти встановлення усіх обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Розкритим злочин вважається за умови встановлення істотних фактичних обставин, а також особи, що вчинила злочин. Важливою складовою частиною такого розкриття є виявлення ознак прихованого (латентно-

го) злочину й ознак злочину у відкритих подіях (вибуху, пожежі, дорожньо-транспортній події), коли всі обставини, передбачені ст. 91 КПК України, встановлені і складений обвинувальний акт. Остаточно розкритим злочин вважається після набрання вироком суду чинності.

Зміст **розслідування** в криміналістичному аспекті визначається інформаційно-пізнавальною діяльністю, яка здійснюється шляхом процесуального доказування у формі кримінального провадження згідно положень КПК України. При розслідуванні факт злочину повинен бути не тільки встановлений, його обставини з'ясовано, а винна особа знайдена і притягнута до кримінальної відповідальності, що істотно для його розкриття й вирішення окремих завдань розслідування, але його хід і результати належним чином підтверджені і процесуально засвідчені.

Під **попередженням** у криміналістиці слід розуміти систему методів, прийомів і засобів з виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню і приховуванню злочину, а також профілактичних заходів, що ускладнюють вчинення нових аналогічних злочинів, припиняють або переривають злочинну діяльність конкретних осіб.

Головною метою науки криміналістики є розробка рекомендацій, систем криміналістичних засобів і методів для слідчих, слідчих суддів, суддів, прокурорів, детективів ДБР, БЕБ, НАБУ, працівників оперативних служб МВС, СБУ, прикордонних служб, експертів-криміналістів, необхідних для встановлення кримінально-релевантних фактів та їх належного з'ясування, викриття винних осіб у відповідності до функцій названих суб'єктів.

Розглядаючи загальну мету криміналістики, обумовлену її соціальним призначенням, слід назвати низку окремих завдань, що відображають внутрішню структуру і методологію криміналістики.

До таких завдань належать:

1. Виявлення й дослідження загальних об'єктивних закономірностей та явищ у механізмі вчинення злочинів і діяльності з їх розслідування.
2. Дослідження закономірностей утворення, зберігання, передачі та інтерпретації слідової інформації, пов'язаної зі злочином.

3. Розробка й удосконалення на основі даних зазначеного дослідження методів і засобів практичної діяльності з виявлення, розслідування й попередження злочинів.

Під криміналістикою слід розуміти юридичну науку, що досліджує механізм учинення і приховування злочинних діянь, закономірності їх відображення в джерелах інформації, а також особливості діяльності з виявлення, розслідування й попередження злочинів і розробляє на цій основі засоби та методи зазначеної діяльності з метою забезпечення належного застосування матеріальних і процесуальних норм.

У предметно-понятійному апараті криміналістики необхідно виділити поняття об'єкта та предмета її вивчення. Під *об'єктом* слід розуміти окремі види протиправної людської діяльності, що є частиною об'єктивної реальності життя суспільства та становлять головний інтерес для криміналістики. Під *предметом* – ті конкретні аспекти (елементи) кожної такої діяльності, вивчення яких може бути забезпечено засобами та методами криміналістики.

Відповідно у криміналістиці можна виділити двоєдиний об'єкт пізнання, який включає в себе злочинну діяльність і діяльність з її виявлення, розслідування й попередження.

Злочинна діяльність (вчинення як окремих так і серії злочинів) передбачає всі роди, види та групи злочинів, описані та передбачені в нормах КК України.

Діяльність з виявлення, розслідування і попередження злочинів – антагоністична злочинній діяльності й породжена останньою та поділяється залежно від вирішених завдань на:

- слідчо-криміналістичну діяльність з виявлення, розкриття й розслідування злочинів;
- судово-криміналістичну діяльність, що пов'язана зі здійсненню судового слідства (судовим розглядом кримінальних правопорушень);
- експертно-криміналістичну діяльність.
- криміналістичну профілактичну діяльність;

Передумовами виникнення криміналістики як науки слід вважати:

– різке зростання злочинності в другій половині XIX століття, що призвело до виникнення чималої кількості нерозкритих злочинів;

– зміни підходу до засобів і методів здобуття і використання доказів на основі демократичних і гуманістичних принципів правосуддя;

– поява нових можливостей у збиранні і дослідженні доказів завдяки науково-технічному прогресу, ряду досягнень у природничих науках, технічним винаходам, досягненням гуманітарних наук тощо;

– поява праць з аналізу та узагальнення досвіду слідчої, оперативно-розшукової та судової практики.

В той період, коли криміналістика лише зароджувалась, її спрямованість була суто практичною, тобто націленою на забезпечення потреб осіб, що здійснювали розслідування. Можна виділити вісім напрямів такого роду забезпечення розслідування, які виникли майже одночасно та розвивалися паралельно і заклали основу сьогоденної криміналістики:

1. Залучення та застосування методів антропології для ідентифікації особи.

2. Використання особливостей папілярних ліній на руках людей з метою їхньої ідентифікації.

3. Вивчення особливостей почерку з метою встановлення характерологічних рис особи та її ідентифікації.

4. Використання особливостей фотографії для дослідження речових доказів.

5. Вивчення вогнепальної зброї та наслідків її застосування для вирішення діагностичних та ідентифікаційних завдань.

6. Вивчення різноманітних слідів взуття, транспортних засобів, знарядь та інструментів вчинення злочину та застосування отриманої інформації для розслідування та розкриття злочинів.

7. Пристосування досягнень медицини для процесу розслідування злочинів та формування знань і рекомендацій судової медицини.

8. Розробка тактичних рекомендацій з проведення окремих слідчих дій, таких, як обшук, огляд, допит.

Визначальною для оформлення розрізнених криміналістичних знань в самостійну науку криміналістики була діяльність австрійського юриста Ганса Гросса. В 1898 році у світ виходить наукова праця Ганса Гросса під назвою «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики». Основу криміналістики Г. Гросс вбачав у системі науково обґрунтованих прийомів, методів та засобів діяльності слідчих по розслідуванню злочинів та, особливо, в науково розроблених прийомах та способах роботи зі слідами та речовими доказами. На думку вченого, криміналістика мала два основних завдання: практичне та теоретичне. Практичне завдання полягало у встановленні істини у кожна кримінальній справі, а теоретичне – у вивченні злочинця і пізнанні злочину. Гросс вважав, що криміналістика має вивчати речові докази, вчинки і явища, пов'язані із вчиненням злочину, характер, звички і способи дій учасників кримінального процесу, прийоми виявлення та дослідження різних слідів, підроблених документів тощо.

Сучасна система криміналістики складається з чотирьох структурних розділів: теоретичні основи криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика.

Теоретичні основи криміналістики включають її теоретичні концепції, методологічні принципи, наукознавчі положення, категорії і основні поняття. Як структурна частина криміналістики, вона містить у собі підрозділи, які у сукупності дають системне уявлення про визначальні загальнотеоретичні, методологічні й інформаційні аспекти криміналістики, про її об'єкт і предмет, понятійний апарат, криміналістичні методи, наукознавчі положення і утворюють *загальну теорію* криміналістичної науки, а також її основні *окремі теорії*: теорію криміналістичної ідентифікації і діагностики, організації і планування розслідування, вчення про криміналістичну версію, криміналістичне моделювання, прогнозування і профілактику, використання спеціальних у розслідуванні та ін.

Криміналістична техніка вивчає механізми взаємодії матеріальних об'єктів під час злочинної діяльності, що породжує відповідні сліди-наслідки такої взаємодії, і розробляє техніко-криміналістичні засоби і способи виявлення, фіксації та дослідження утворених слідів з метою використання їх як доказів при розслідуванні злочинів.

Криміналістична тактика вивчає інформаційні та поведінкові аспекти злочинної діяльності, організаційно-пізнавальні аспекти діяльності з розслідування злочинів і розробляє організаційні форми, тактичні засоби і прийоми з оптимізації планування і проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та їх комплексів для вирішення тактичних завдань у відповідних слідчих ситуаціях.

Криміналістична методика розробляє загальні принципи побудови криміналістичних методик розслідування, дає рекомендації з визначення стратегії і тактики розслідування, пропонує комплекси наукових методів і засобів розкриття і розслідування окремих категорій (груп, видів, підвидів) злочинів.

Якщо говорити про **методи криміналістики**, то вони ґрунтуються на законах і категоріях матеріалістичної діалектики. Їх можливо розподілити на загальні, або загальнонаукові методи, що застосовуються у всіх науках або у всіх сферах практичної діяльності.

Серед загальних методів звичайно називають: **порівняння, спостереження, опис, експеримент, вимір, математичні методи.**

Вони дійсно є загальними, оскільки застосовуються для пізнання у всіх науках, у тому числі і криміналістиці. На рівні з цими методами застосовуються такі прийоми мислення – аналіз і синтез, аналогія й гіпотеза, індукція і дедукція, використовуються закони і категорії діалектичної і формальної логіки, методи абстрагування та ідеалізації.

Спеціальні криміналістичні методи розробляються у відповідних розділах криміналістики (теоретичних основах, криміналістичній техніці, криміналістичній тактиці й методиці розслідування) і використовуються для пізнання і дослідження окремих явищ, об'єктів, дій і поведінки осіб, що пов'язані з підготовкою, вчиненням і приховуванням злочинів.

Це методи криміналістичної ідентифікації, криміналістичної діагностики, криміналістичного версіювання, планування, моделювання, техніко-криміналістичні або науково-технічні методи (фотографічні, фізичні, хіміко-фізичні, антропологічні, математичні, кібернетичні), які використовуються для оптимізації розслідування, встановлення фактів, що забезпечують прийняття правильних правових рішень у кримінальному провадженні.

Все це свідчить про правове спрямування методів, прийомів і засобів криміналістики, про її юридичну природу.

Важливою проблемою є з'ясування зв'язків криміналістики з кримінальним правом і кримінальним процесом. *Кримінальне процесуальне право* визначає завдання кримінального провадження, предмет доказування, процесуальні засоби і форми проведення розслідування і судового розгляду. Проте крім завдань і форм проведення слідчих (розшукових) дій потрібно пояснити їх зміст, вказати на особливості організації і проведення, дати рекомендації із застосування конкретних прийомів і засобів з виявлення, фіксації і вилучення доказів, що здійснює саме криміналістика.

Існує й тісний зв'язок криміналістики з *кримінальним правом*. Так, рекомендації криміналістики (особливо в криміналістичній методиці розслідування) спрямовані на з'ясування сутності кримінально-релевантної події та встановлення складу певного виду злочину, тобто норми кримінального закону зумовлюють направленість слідчо-криміналістичної діяльності. З іншого боку, правильна кваліфікація злочину, вирішення багатьох інших завдань кримінально-правового характеру стають можливими лише після встановлення дійсних обставин злочину за допомогою криміналістичних методів, прийомів і засобів.

Таким чином, криміналістика не просто «обслуговує» кримінальне право і кримінальний процес, вона *забезпечує* виконання багатьох найважливіших завдань, які ставляться кримінальним і кримінальним процесуальним законами перед правоохоронними і судовими органами. Без криміналістичних знань та вмінь з їх використання не можливе ефективне розслідування злочинів та здійснення справедливого правосуддя.

Вирішення завдань криміналістичної профілактики може бути успішним тільки за умови використання знань *кримінології*, яка вказує на причини та умови, що обумовлюють або сприяють вчиненню злочинів, дають віктимологічну характеристику особи потерпілого. Криміналістичні рекомендації розробляються з використанням положень *судової психології, судової медицини і судової психіатрії*, а також інших спеціальних знань з різних юридичних і не юридичних наук, які слугують відшукуванню і дослідженню доказів у кримінальному провадженні. В свою чергу, в тих сферах юридичної

діяльності, де потрібно здійснювати пізнання юридично значущих фактів, їх відшукування, фіксацію, дослідження і оцінку використовуються рекомендації криміналістики.

Розглянуті положення утворюють **загальну теорію** криміналістики. Крім цього в першому розділі криміналістики містяться також **окремі теорії і вчення**, які мають суттєве значення для розробки положень всіх інших її розділів: криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики розслідування. Такі теорії і вчення не виникли відразу, вони формуються поступово, постійно розвиваються і поповнюють науковий потенціал криміналістики. Це теорії криміналістичної ідентифікації, діагностики, моделювання, прогнозування, вчення про планування і побудову криміналістичних версій, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні та ін. Необхідно звернути увагу на основні з них.

В ході розслідування виникають питання, пов'язані з необхідністю встановлення тотожності (ідентифікації) певного матеріального об'єкту, що використовувався при підготовці, вчиненні або приховуванні кримінального правопорушення, наприклад: чи з саме цього пістолета був здійснений постріл і вбито потерпілого, чи конкретним взуттям залишено слід на місці події, чи саме цю особу бачили на місці злочину тощо. Такі завдання вирішуються методом ідентифікації.

Криміналістична ідентифікація – один із способів отримання доказів шляхом встановлення наявності або відсутності тотожності індивідуально визначених об'єктів за їх загальними й окремими ознаками, які містяться у матеріальних або ідеальних відображеннях, що утворюються в ході взаємодії об'єктів під час злочинних дій.

У процесі взаємодії беруть участь об'єкти двох видів:

– *ідентифіковані (відображувані)* – об'єкти, тотожність яких встановлюється (конкретна людина, певний предмет: пістолет, ніж та інші об'єкти);

– *ідентифікуючі (відображуючі)* – об'єкти, які містять відображення ознак об'єкта, який ідентифікується, і за допомогою яких встановлюється його тотожність (сліди ніг, рук та інших об'єктів, почерк, кулі і гільзи тощо).

У криміналістиці розділяють чотири види ідентифікації: ідентифікація за матеріально фіксованим відображенням; ідентифікація цілого за частинами; ідентифікація за уявним образом, відбитим в пам'яті людини; ідентифікація за описом ознак.

Ідентифікація стає можливою, тому що значна більшість об'єктів матеріального світу має комплекс ідентифікаційних ознак, які у криміналістиці прийнято поділяти на загальні (тип, вид, форма, розмір, колір тощо) і окремі – такі, що індивідуалізують об'єкт.

Ідентифікаційні ознаки – це ознаки, що типізують та індивідуалізують об'єкти, дозволяють їх порівняти між собою і встановити факт тотожності або відсутності такої. Для того щоб ознаку можна було використати як ідентифікаційну, вона повинна відповідати наступним умовам: бути істотною, виразною і стабільною.

У випадку співпадіння загальних ознак об'єктів, що порівнюються, можна стверджувати, що об'єкти відносяться до спільної групи, тобто встановлюється їх спільна *групова належність*. Встановлення групової належності є перший етап ідентифікаційного процесу.

Необхідно підкреслити, що встановлення групової належності об'єкта дозволяє встановити його належність до певного класу, роду, виду, тобто до деякої спільної сукупності об'єктів. Встановлення належності об'єкта до відповідної групи здійснюється на основі вивчення його загальних ознак, що збігаються з ознаками всіх об'єктів даної групи. Наприклад, бензин, що знаходився в каністрах підозрюваного, і бензин, що знаходився в цистерні, звідки викрадався, за загальними ознаками належать до однієї групи за маркою, компонентами, октановим числом тощо.

Якщо загальні ознаки об'єктів, що порівнюються, не співпадають, то процес ідентифікації припиняється і робиться висновок про відсутність тотожності. Слід мати на увазі, що об'єкти, які не мають власної стабільної просторово-фіксованої форми (рідини, сипучі і газоподібні речовини) не можуть бути ідентифіковані. Можна встановлювати лише їх групову належність.

Крім ідентифікаційних завдань у ході розслідування виникають і численні завдання з встановлення певних властивостей, стану об'єктів, сутності явищ і подій тощо. Наприклад: чи є даний ніж холодною зброєю, чи придатний пристрій для стрільби, якій механізм

даної дорожньо-транспортної події, справжній чи підроблений конкретний документ та інші

Криміналістична діагностика – це криміналістична теорія, що розробляє методи і засоби розпізнання і пояснення сутності, властивостей і станів певних об'єктів, явищ і процесів, фактів і обставин події, що розслідується. Така діагностика здійснюється як слідчим, так і експертним шляхом. Експертні діагностичні дослідження спрямовані на встановлення природи, стану, якості та інших відомостей про об'єкт, який має відношення до провадження (наприклад, чи придатний даний об'єкт до ідентифікації, чи має документ ознаки підробки тощо).

Під **криміналістичним моделюванням** слід розуміти дослідження будь-яких явищ, процесів або систем, не доступних безпосередньому сприйняттю, шляхом побудови та вивчення їхніх моделей, тобто таких об'єктів, які здатні замінювати об'єкт-оригінал так, що її вивчення дає нам нову вірогідну інформацію про цей об'єкт – його складові, властивості, функції тощо. Таким чином моделювання можна розглядати як важливий метод пізнання сутності і механізму події, перевірки версій, визначення певних елементів, яких не вистає для розуміння сутності якогось явища, події.

Моделі можуть бути матеріальними (макети, імітуючі предмети, схеми, гіпсові зліпки взуття та ін.), а також уявними (ідеальними), що допомагають мислено відтворити певні події, їх фрагменти, дії конкретних людей тощо.

З даного поняття та аналізу матеріалів практики криміналістичної діяльності можна дійти висновку, що це важливий специфічний метод пізнання.

Специфіка цього методу пізнання виявляється, перш за все, в тому, що в результаті моделювання складається проміжний об'єкт пізнання – модель, яка в пізнавальному процесі виконує ряд функцій, а саме: функцію заміщення системи, що моделюється; інформаційну; гносеологічну; формалізовано-алгоритмічну; доказово-ілюстровану.

Використовуючи різні підстави для класифікації моделей та враховуючи практику їх використання при розслідуванні злочинів, у рамках першого виду моделювання можливо виділити просторово-

подібні, фізично подібні та математично подібні моделі, а в рамках ідеальних (мислених) – образні, знакові, змішані.

Криміналістичне прогнозування засновано на положеннях загальної теорії прогностики і на пізнаних об'єктивно діючих закономірностях виникнення та розвитку різних видів злочинної діяльності, майбутньої поведінки злочинця, а також можливих результатів слідчих дій, тактичних операцій та інших елементів слідчої діяльності.

Наукове прогнозування – це обґрунтоване передбачення подальшого розвитку криміналістики, її засобів, прийомів і методів з урахуванням сучасного стану науки і практики, передбачених ними змін в окремих видах злочинної діяльності, можливості виявлення та дослідження нових слідів злочинів і відповідних доказів, а також передбачення розвитку криміналістичної діяльності в умовах розслідування конкретних злочинів. Таким чином, криміналістичне прогнозування може бути науковим і практичним, а останнє – слідчим, експертно-криміналістичним і певною мірою оперативно-розшуковим.

РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

Тема 2. Загальні положення криміналістичної техніки

Поняття, завдання і галузі криміналістичної техніки. Техніко-криміналістичні засоби: види і призначення. Науково-технічні методи і прийоми збирання доказів, їх попереднього й експертного дослідження. Використання спеціальних знань у розслідуванні та судовому розгляді.

Криміналістична техніка – це розділ криміналістики, що включає систему наукових положень і рекомендацій з розробки і застосування науково-технічних засобів і прийомів, призначених для збирання, дослідження та використання доказів для виявлення, розкриття, розслідування і попередження злочинів.

У криміналістиці склалася предметна класифікація наукових положень криміналістичної техніки з урахуванням видів (типів) слідів злочинів, особливостей слідоутворюючих об'єктів і криміна-

лістичних завдань, що вирішуються при їх дослідженнях. Така класифікація дозволяє надати відповідні знання в певній системі, що охоплює такі традиційні *галузі* криміналістичної техніки:

- загальні положення криміналістичної техніки;
- криміналістична фотографія, відеозапис;
- криміналістичне слідознавство (трасологія)
- криміналістичне зброєзнавство;
- криміналістичне документознавство;
- криміналістичне вчення про зовнішні ознаки людини (габітоскопія або габітологія);
- криміналістична реєстрація.

В традиційних галузях виникли нові підгалузі криміналістичної техніки:

- судове авторознавство;
- криміналістичне дослідження паперових грошових знаків та цінних паперів;
- криміналістична одорологія;
- криміналістична фоноскопія.

Виникають і набувають розвитку й інші напрями криміналістичної техніки.

Техніко-криміналістичні засоби – це прилади, обладнання і матеріали, які використовуються для збирання і дослідження доказів або створення умов, що ускладнюють учинення злочинів. Такі засоби можуть бути розподілені на кілька груп:

1) взяті без змін з різних технічних і природничо-технічних наук;

2) перероблені пристосовані для криміналістичних цілей;

3) спеціально розроблені для вирішення завдань криміналістики.

Основними формами застосування криміналістичної техніки є:

1) використання науково-технічних засобів оперативними працівниками при проведенні оперативно-розшукових заходів;

2) застосування науково-технічних засобів слідчими при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

3) використання науково-технічних засобів спеціалістами та експертами під час відповідних досліджень;

4) застосування науково-технічних засобів учасниками судового розгляду.

Криміналістична техніка використовується при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій для вивчення та фіксації матеріальної обстановки злочину, виявлення, фіксації, вилучення і збереження слідів та інших речових доказів, їх попереднього дослідження, а також при підготовці об'єктів для експертизи.

Науково-технічні засоби можуть застосовуватися окремо або в комплектах. Спеціальні комплекти науково-технічних засобів розроблені у вигляді слідчих валіз, портфелів, оперативних сумок тощо. Слідча валіза (портфель, сумка) – це комплект техніко-криміналістичних та інших засобів (приладів, інструментів, матеріалів) для виявлення, фіксації, вилучення, попереднього дослідження слідів та інших доказів під час проведення огляду та інших слідчих (розшукових) дій.

Поширеним у практичній діяльності органів прокуратури є універсальний переносний криміналістичний комплект слідчого, який за своєю структурою складається з семи розділів:

1) пошукове приладдя (щуп для м'яких меблів і невеликих емкостей із сипучими, грузлими речовинами і рідинами; набір деталей, з яких збираються щуп для щільного ґрунту та щуп для пошуку в сипучих і рідких середовищах; приладдя (насадка на щуп) для збирання проб ґрунту; магнітний шукач (підіймач); викрутка-індикатор напруги «ІО-500»);

2) вимірювальне приладдя (лінійка масштабна (довідкова); лінійка візирна; рулетка велика 10-метрова; рулетка мала 2-метрова; розсувний трикутник із транспортиром; циркуль-вимірювач; штангенциркуль; планшет із компасом);

3) інструменти (пасатижі комбіновані, ножиці, викрутка, ніж складаний, пінцет, алмазний склоріз);

4) засоби для виявлення невидимих і слабовидимих слідів (аккумуляторний електричний ліхтар «ФКА-10», лупи 3,5х та 7х; йодна трубка в пластмасовому футлярі, набір дактилоскопічних порошків (оксид кобальту, двоокис титану, порошок відновленого воднем заліза, порошок карбонільного заліза), дактилоскопічна щіточка із синтетичних волокон, пензель магнітний, пенал із засобами для попереднього визначення крові);

5) засоби фіксації та вилучення слідів (силіконові пасти у тубах одноразового використання (пасти «К», «У-4»), каталізатори до силіконових паст у скляних флаконах із крапельницею (каталізатор № 18 для пасти «К», каталізатор № 21 для пасти «У-4»), пластмасова платівка і металева лопатка для приготування силіконового компаунду; скальпель; гіпс у поліетиленовому пакеті; коробка пластмасова, у якій знаходиться гіпс, що використовується для приготування гіпсової пасти; ложка пластмасова; дакрил у поліетиленовому пакеті; флакони для розчину синтетичних смол та ін.; пульверизатор із гумовою грушою; універсальний розприскувачий пристрій; дактилоскопічна плівка – світла і темна);

6) засоби для дактилоскопіювання трупів і живих осіб (друкарська фарба в тубику, платівка скляна для нанесення фарби, дактилоскопічний валик, пристрій для розгинання пальців рук трупа);

7) папка з креслярським приладдям (лінійка масштабна; лінійка візирна; розсувний трикутник; планшет; циркуль-вимірювач; каталог кольорів).

У розслідуванні злочинів суттєві для кримінального провадження факти встановлюються за допомогою: а) безпосереднього сприйняття; б) дослідження їх прихованих властивостей і взаємозв'язків. Останнє потребує застосування спеціальних знань.

У кримінальному провадженні спеціальні знання – це знання, що здобуті шляхом спеціальної (професійної) освіти і відповідного практичного досвіду. При цьому юридичні знання не вважаються спеціальними, оскільки кожен юрист є фахівцем у галузі права.

Спеціальні знання можуть застосовуватися у різних формах. Найбільш поширеним є підхід поділу форм використання спеціальних знань у розслідуванні у залежності від їх доказового характеру на процесуальну та непроцесуальну. Процесуальна форма передбачає можливість отримання доказів у результаті застосування спеціальних знань під час здійснення розслідування і відповідно має чітку кримінальну процесуальну регламентацію. Непроцесуальна форма використання спеціальних знань у розслідуванні не передбачає можливості визнання отриманої інформації у якості доказів та отримує загальну регламентацію в рамках КПК України відповідно до загальних засад здійснення кримінального провадження. Крім

того в основі визначення непроцесуального характеру окремих випадків використання спеціальних знань і отриманої у результаті їх застосування інформації лежить законодавча норма, закріплена у ст. 84 КПК України, яка передбачає, що доказами можуть бути лише ті фактичні дані, що отримані у передбаченому КПК України порядку. Відповідно ж до ст. 223 КПК України діями, що спрямовані на отримання (збирання) нових або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, є виключно слідчі (розшукові) дії та передбачений ст. 246 КПК України їх різновид – негласні слідчі (розшукові) дії.

Відповідно до зазначеного підходу до процесуальної форми використання спеціальних знань відносяться:

1. Проведення експертизи (ст. 69, ст. 242 КПК України);
2. Допит експерта у суді (ст. 356 КПК України);
3. Залучення судово-медичного експерта або лікаря для огляду трупа або частин трупа чи освідування живих осіб (ст. 238, ст. 239, ст. 241 КПК України);
4. Залучення спеціаліста для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 71, ст. 105, ст. 228, ст. 236, ст. 237, ст. 238, ст. 239, ст. 240, ст. 241, ст. 245, ст. 245–1, ст. 262, ст. 266 КПК України);
5. Залучення спеціаліста для участі у інших процесуальних діях (ст. 71, ст. 168 КПК України);
6. Надання спеціалістом довідок, консультацій та висновків у ході досудового розслідування, що отримують своє відображення у матеріалах кримінального провадження (ст. 71 КПК України);
7. Надання спеціалістом усних консультацій або письмових роз'яснень у ході судового розгляду (ст. 360 КПК України);
8. Залучення перекладача (ст. 68 КПК України);
9. Залучення педагога, психолога або лікаря (ст. 226, ст. 227, ст. 354 КПК України)

Що стосується непроцесуальної форми використання спеціальних знань, то сюди необхідно віднести:

1. Власні криміналістичні знання слідчого (прокурора, оперативного співробітника, слідчого судді, судді);

2. Попереднє (експрес) дослідження та висновки спеціаліста, залученого до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

3. Усні консультації спеціаліста на етапі досудового розслідування;

4. Результати ревізій, перевірок;

5. Складання акту про пожежу, звіту про причини виникнення пожежі;

Перевірка за криміналістичними обліками та інформаційно-довідковими базами.

Спеціаліст є особа яка володіє спеціальними знаннями і навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, надавати технічну допомогу у проведенні слідчої дії, складати схеми і плани, відбирати зразки для проведення подальшого експертного дослідження.

Експертом є особа, яка володіє науковими, технічними та іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що відносяться до кримінального правопорушення, і дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України).

Експертиза – це процесуальна дія, яка виконується експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання і проведення відповідного експертного дослідження.

Висновок експерта – це докладний *опис проведених експертом досліджень* та зроблені за їх результатами *висновки* – обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК України).

Висновки експерта є джерелами доказів, а фактичні дані, що містяться в них, – доказами (ст. 84 КПК України).

Експертиза проводиться особами, що володіють спеціальними знаннями і навичками та має свідоцтво (ліцензію) на право виконання судової експертизи певного виду. Як правило, експерти пра-

цюють у спеціальних експертних установах Міністерств юстиції, МВС, СБУ, охорони здоров'я, оборони.

Розрізняють такі види експертиз:

– залежно від галузі знань – криміналістичні, судово-медичні, судово-психіатричні, судово-бухгалтерські, судово-технічні, судово-економічні та ін.;

– за ознакою послідовності проведення – первинні, повторні;

– за обсягом дослідження – основні й додаткові;

– за складом (характером) використовуваних знань – однорідні й комплексні;

– за кількістю експертів – одноособові й комісійні;

– за місцем проведення – в експертній установі й поза експертною установою.

Підготовка до призначення експертизи складається з наступних елементів: збирання, відбір, зберігання і приготування до направлення на експертизу об'єктів експертного дослідження; вибір експертної установи або експерта; винесення ухвали про призначення експертизи, ознайомлення з ним підозрюваного, дозвіл заявлених при цьому клопотань; виконання ухвали – направлення його до експертної установи або експерта (разом з об'єктами дослідження). У необхідних випадках експерту може бути направлені матеріали кримінального провадження, які відносяться до вирішення питань, поставлених перед експертом (протоколи огляду місця події, речових доказів, відбору зразків та ін.).

За змістом завдань, які повинен вирішити експерт, розрізняють ідентифікаційні, діагностичні (неідентифікаційні) та ситуаційні експертизи.

Ідентифікаційне експертне дослідження у загальному вигляді складається з наступних стадій:

– попереднє дослідження об'єктів (експертний огляд);

– роздільне дослідження (аналіз); і

– порівняння (синтез);

– експертний експеримент;

– висновки;

– складання висновку.

Оцінка висновку експерта (слідчим, прокурором, судом) передбачає його аналіз, зіставлення з іншими доказами, які є у про-

вадженні, перевірку достовірності об'єктів дослідження і правильності висновків.

У процесі оцінки висновку експерта слідчому необхідно встановити: повноту проведення експертом досліджень, на підставі яких зроблені висновки; наукову обґрунтованість методів, використаних експертом при проведенні експертизи; обґрунтованість висновків фактичними даними кримінального провадження і результатами проведених експертом досліджень; їх категоричність чи імовірність, повноту висновку, його ясність, відповідність відповідей експерта до завдання, що він одержав від слідчого.

Тема 3. Криміналістична фотографія і відеозапис. Криміналістичне дослідження зовнішніх ознак людини (Габітологія)

Поняття судової фотографії і відеозапису та їх застосування в розслідуванні. Об'єкти, методи і прийоми фотографування при проведенні слідчих (розшукових) дій. Судово-дослідницька фотографія. Процесуальне оформлення застосування фотографії і відеозапису. Криміналістична експертиза фотографій і відеоматеріалів. Судова габітологія. Опис ознак зовнішності людини (словесний портрет) та його використання для розшуку та ідентифікації особи. Портретно-криміналістична експертиза.

Судова фотографія – галузь криміналістичної техніки. Застосування фотографії в пошукових і слідчих цілях почалося ще в першій половині XIX століття після її винаходу. На основі досягнень загальної фотографії виникла і розвилася судова фотографія як самостійна частина криміналістичної техніки.

Судова фотографія – це науково розроблена система фотографічних засобів, методів, прийомів і правил, застосованих при фотографічному відображенні та дослідженні об'єктів, що мають криміналістичне значення. Своє застосування вона одержала в розшуковій, слідчій, експертній і судовій практиці.

Судова фотографія поділяється на фотографію судово-оперативну (фіксуючу) та судово-дослідницьку (експертну).

Судово-оперативна фотографія являє собою сукупність методів, прийомів і засобів, що застосовуються при провадженні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) чи оперативно-

розшукових дій для фіксації обстановки, слідів та інших об'єктів. Фіксація в судовій фотографії має на меті точно і повно відобразити об'єкти у тому вигляді та стані, у якому вони спостерігаються на момент фотозйомки. Фотозйомка виступає додатковим засобом фіксації у процесі здійснення слідчої дії. Судово-оперативна фотографія як спосіб фіксації під час розслідування застосовується у поєднанні з оформленням протоколу, схем і планів. Об'єктами судово-оперативної фотозйомки є: місцевість і приміщення, а також їх окремі ділянки, предмети, сліди, трупи, живі особи, окремі дії учасників слідчих (розшукових) дій та їх результати. Судово-оперативну фотозйомку здійснює слідчий, оперативний працівник органу дізнання або спеціаліст за допомогою фотографічної техніки, що входить до фотокомплекту слідчого.

Судово-дослідницька фотографія – це система спеціальних методів, прийомів і засобів, що застосовуються для одержання нових фактів при провадженні судових експертиз. Дослідження з використанням засобів і методів судової фотографії передбачає виявлення слабковидимих або зовсім невидимих за звичайних умов ознак, подібності або різниці між ними. Судово-дослідницьку фотографію іноді називають експертною, через те що її методи і засоби застосовують експерти під час своїх досліджень. Об'єктами судово-дослідницької фотографії є речові докази, які піддаються експертному дослідженню, порівняльні зразки та матеріали, що використовуються під час експертизи. Така фотографія здійснюється за особливих умов освітлення, проведенням зйомки в невидимих променях, зйомкою люмінесценції, посиленням контрастів, із використанням розрізнення кольорів, методом мікрофотографії, дифузно-копіювальним методом.

У судово-оперативній фотографії найпоширенішим видом зйомки є **фотозйомка місця події**. До фотографічної фіксації місця події ставляться такі вимоги:

- 1) порядок фотозйомки та процедури огляду місця події є взаємопов'язаними;
- 2) фотозйомка повинна передувати іншим методам фіксації;
- 3) засоби і методи фотозйомки обираються залежно від ситуації огляду, для забезпечення повноти, всебічності та точності фіксації;
- 4) сукупність фотознімків повинна давати повне й чітке уявлення про обстановку злочину, його сліди і деталі;

5) до внесення якихось змін в обстановку необхідно сфотографувати загальний вигляд місця події і взаємне розташування об'єктів; окремі сліди і предмети спочатку фотографуються у тому вигляді, в якому вони були виявлені.

Розрізняють чотири види фотографічної зйомки на місці події: орієнтуючу, оглядову, вузлову і детальну (мал. 1). Цей розподіл певною мірою є умовним.

Орієнтуюча зйомка своїм завданням має фіксацію певного об'єкта або місця події разом із оточуючими його предметами, будівлями, місцевістю, тобто орієнтуючий знімок повинен містити зображення власне місця події на фоні оточуючих предметів чи місцевості.

Місце події слід фотографувати на фоні предметів, що можуть слугувати орієнтирами. Аби знімки були дійсно орієнтуючими, необхідно правильно вибрати напрямок і точку зйомки. Орієнтуюча зйомка провадиться звичайним або панорамним методом. Звичайна зйомка виконується ширококутовим або звичайним об'єктивом зі значної відстані.

У більшості випадків орієнтуючий знімок важко зробити на один кадр із невеличкої відстані. Для того щоб охопити місце події і прилеглу територію, використовують кругову або лінійну панораму.

Оглядова зйомка застосовується для фіксації загального вигляду місця події без оточуючих предметів. Аби зафіксувати взаємне розташування найважливіших об'єктів, відобразити їх специфіку, зйомку провадять із різних боків. Важливою вимогою щодо оглядових знімків є повнота зображення місця події.

Оглядовий знімок повинен бути зроблений із такої позиції, з якої можна було б із упевненістю розпізнати взаємне положення важливих об'єктів обстановки. Та частина простору, яка не може бути відтворена на зображенні з однієї позиції, є «сліпою зоною». Кожний поодинокий знімок має такі зони.

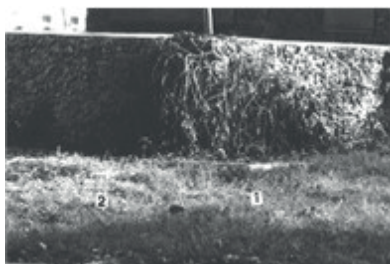
Особливістю оглядової зйомки є можливість фіксації тих самих предметів у кількох ракурсах. Якщо місце події має складну будову, вдаються до виготовлення кількох знімків, які доповнюють один одного, – оглядової серії. Така серія дає змогу скласти з отриманих знімків зображення деякого розгорнутого простору таким чином,

a

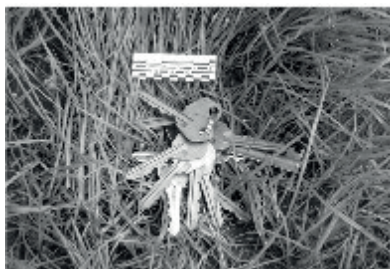
б

в

г

д

*Мал. 1. Види фотографічної зйомки на місці події:
а – орієнтуюча; б – оглядова;
в – вузлова; г, д – детальна.*

що зображення на одному знімку є продовженням зображення на іншому. Оглядова серія може належати також до різних ізольованих один від одного об'єктів. У тісних приміщеннях зйомку проводять панорамним методом або з використанням ширококутних об'єктивів.

Вузлова зйомка – це зйомка частин (вузлів) об'єкта. Вузол – це частина місця події, де виявлені сліди злочину. При такій зйомці великим планом фотографуються певні ділянки місця події, що мають важливе значення, та об'єкти, з якими були пов'язані дії злочинця. Так, у приміщенні, де вчинена крадіжка, це можуть бути зламані двері, пошкоджене вікно, розкриті сховища та ін. На місці вбивства об'єктом вузлової зйомки може бути труп зі слідами ушкоджень.

Кількість вузлів на місці події визначається слідчим і залежить від особливостей злочину та специфіки об'єктів на місці події.

Детальна зйомка – це зйомка окремих слідів, предметів, деталей обстановки місця події. Її завжди проводять масштабним способом: великим планом із масштабною лінійкою. Детальній зйомці піддаються насамперед предмети і сліди, які не можуть бути вилучені з місця події, швидко змінюють свої властивості або мають небезпеку їх ушкодження. При виборі ракурсу зйомки виходять із завдань – виявлення найважливіших, типових особливостей, що стосуються форми, розмірів, взаємного розташування частин, структури, а також розкриття криміналістичного значення предмета чи сліду.

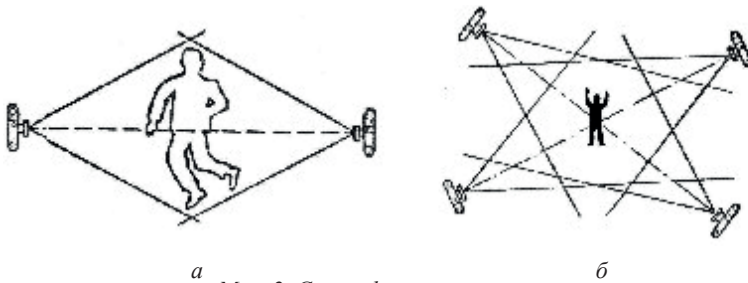
Повна фотографічна фіксація обстановки місця події передбачає використання всіх розглянутих видів зйомки – орієнтуючої, оглядової, вузлової і детальної, які доповнюють одна одну та забезпечують ілюстративність і об'єктивне уявлення про місце події.

Фотографічна зйомка трупа має певні особливості. При фотографуванні трупа використовуються орієнтуюча, оглядова, вузлова і детальна зйомки. Фотозйомка трупа на місці його виявлення проводиться для фіксації його загального вигляду, пози і положення щодо навколишнього оточення, слідів і ушкоджень на тілі, одязі, наявності та розміщення трупних плям, синців.

Для фіксації загального вигляду, положення і пози трупа на місці його виявлення фотографують у взаємозв'язку з навколишнім оточенням та ізольовано від нього. Труп з предметами обстановки

навколо нього звичайно фотографують із двох бічних сторін (мал. 2, а). Фотозйомку щодо осі трупа бажано здійснювати під кутом 45° . Не рекомендується без потреби робити знімки з боку ніг, особливо з близької відстані, та з боку голови.

Фотозйомка трупа призначена для фіксації його положення і пози (мал. 2, б). Зображенням трупа по можливості слід займати весь кадр. Для виготовлення знімків трупа у великому плані застосовується спосіб фотографування панорамою з точок, де оптична вісь $A - B$ повинна проходити по колінних суглобах, а вісь $B - Г$ – по середині грудної клітини.

а Мал. 2. Схеми фотозйомки трупа:

а – з охопленням навколишнього оточення; б – двобічна фотозйомка трупа.

Сліди і ушкодження фотографують спочатку так, щоб на знімку було видно, на якій частині тіла чи одягу вони знаходяться, а потім великим планом із масштабною лінійкою. Сліди крові треба фотографувати масштабною зйомкою. Особливо важливо зафіксувати локалізацію, напрямок патьоків крові, їх форму. При фотозйомці слідів і ушкоджень на трупі можуть використовуватися світлофільтри. Детальні знімки ран, синців, саден бажано фіксувати за допомогою кольорової фотографії, оскільки їх колір має істотне криміналістичне значення.

Фотографування слідів на місці їх виявлення використовується для фіксації місця їх знаходження, загального вигляду, стану, індивідуальних особливостей. Місце виявлення сліду фіксується зйомкою на фоні оточуючих об'єктів, потім окремо фіксується слід, а також його деталі та особливості. При фотозйомці слідів на місці події рекомендується така послідовність дій: спочатку фотографують предмет, на якому виявлені сліди, потім взаємне розташування

слідів, і останнє – кожний слід окремо за методом великомасштабної зйомки.

Фотозйомка слідів рук на місці події може бути виконана різними способами. Так, окремі найбільш чіткі сліди пальців рук фотографують у натуральний розмір, використовуючи подовжувальні кільця. Чітко видимі забарвлені сліди на непрозорих поверхнях фотографують за правилами репродукційної зйомки. Потожирові сліди на прозорому склі можна сфотографувати при проникаючому штучному освітленні, спрямованому під кутом до оптичної осі об'єктива. При цьому використовується «маска» із чорного паперу з отворами, які повторюють форму слідів.

При фотографічній зйомці слідів пальців рук слід правильно встановити освітлення, для чого використовуються настільні лампи, лампи спалаху або спеціальні освітлювачі. Фотокамера зазвичай встановлюється на спеціальний штатив.

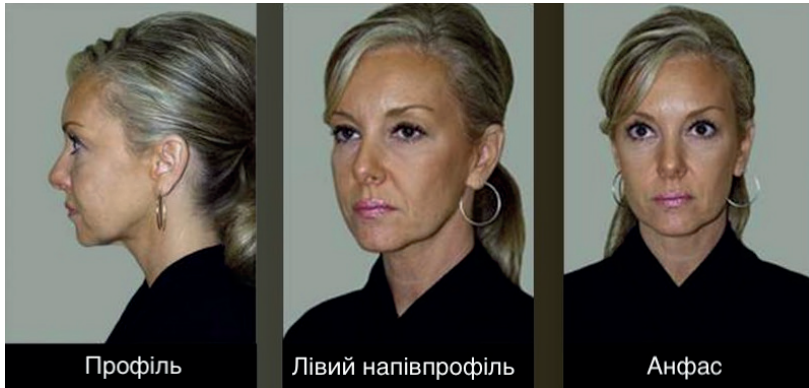
Упізнавальна (сигналетична) фотозйомка застосовується для фіксації зовнішності злочинців, з метою використання їх знімків у криміналістичному обліку, під час розшуку та ідентифікації, а також щодо невпізнаних трупів для обліку їх та встановлення осіб загиблих.

Правила сигналетичної фотозйомки були розроблені у кінці XIX ст. Альфонсом Бертільоном та залишаються актуальними й сьогодні.

При зйомці живих осіб звичайно виготовляють три погрудних знімки з зображеннями в 1/7 натурального розміру: правий профіль, вид спереду (анфас) і з поворотом голови праворуч (лівий напівпрофіль) (мал. 3). У повний комплект входить також четвертий знімок – вид спереду на повний зріст. Третій і четвертий знімки можна замінити одним – із зображенням людини на повний зріст із поворотом усього корпусу праворуч. На знімках у профіль і анфас людина повинна бути зображена без головного убору, шарфа, окулярів, на третьому знімку – в тому вигляді, у якому вона була затримана. Ретуш упізнавальних знімків не допускається.

Упізнавальна зйомка трупа має свої особливості. Спотворене обличчя трупа попередньо відновлюють і провадять його «туалет». Відновлення обличчя полягає в накладенні швів на рани, а «туалет» – у припудренні шкіри, підфарбуванні губ та ін. Обличчя трупа

повинно бути сфотографоване до відновлення і «туалету», та після цього. Труп фотографується в тому ж одязі, в якому його виявили, а оголений труп прикривають шматком тканини.

Мал. 3. Упізнавальна (сигналетична) фотозйомка живих осіб.

Обличчя трупа слід фотографувати у фас, обидва профілі (лівий і правий), а також у 3/4 повороту обличчя. Перед зйомкою необхідно надати трупу певне положення, зручне для фотографування. Обличчя трупа фотографується з розплющеними очима.

Методи судово-оперативної фотографії різноманітні, але основними є панорамна, вимірювальна, стереоскопічна та репродукційна фотозйомки.

Панорамна фотозйомка полягає в суворому послідовному фотографуванні частин місцевості чи приміщення за горизонталлю чи вертикаллю, а також довгих, високих споруд і окремих великих об'єктів, що не вміщаються в один кадр великого плану. Потім з окремих зафіксованих частин складають одне загальне зображення, яке називається фотопанорамою. Розрізняють лінійну, кругову і ярусну панорами.

При лінійній панорамній зйомці камера переміщується по прямій лінії уздовж об'єкта, на однаковій відстані від нього. Кожний наступний кадр повинен частково перекривати зображення попереднього.

Кругова панорамна зйомка доцільна у тих випадках, коли необхідно зафіксувати з різних боків далеко розташовані об'єкти. Фо-

тографування провадиться з однієї точки, а камеру після кожного кадру повертають навколо її вертикальної осі на певний кут. Фотоапарат рекомендується встановлювати на штатив, використовувати спеціальну головку з градуйованою шкалою. При зйомці необхідно забезпечувати часткове перекриття попереднього кадру. Частина попереднього кадру, що перекривається наступним, повинна становити 10–15% його площі. Повна кругова панорама є зображенням місцевості по колу (360°).

На відміну від кругової, ярусна зйомка здійснюється поворотом фотокамери навколо її горизонтальної осі; застосовується для фіксації високих об'єктів. При цьому масштаб нижніх і верхніх кадрів буде різним внаслідок збільшення відстані до частини об'єкта, що знімається.

Для того щоб панорамний знімок мав високу якість, усі фрагменти повинні мати однакову щільність. Тому рекомендується фотографувати всі частини об'єкта в однакових умовах. Монтаж готових знімків у фотопанораму провадиться за деталями зображень, що збігаються. Знімки обрізають таким чином, щоб на панорамі одна й та сама деталь не була зображена двічі.

Панорамна зйомка може бути виконана фотокамерою загально-го призначення або панорамним фотоапаратом.

Вимірювальна зйомка призначена для одержання фотознімків, за якими можна визначити розміри сфотографованих об'єктів і відстані між ними. Така зйомка може бути виконана кількома способами: з масштабною лінійкою, зі стрічковим (глибинним) або квадратним масштабом.

Сутність масштабною зйомки полягає в тому, що об'єкт фотографується разом із масштабною лінійкою. Лінійка розміщується поруч зі слідом або предметом, на рівні їх поверхонь. Масштабний знімок фіксує співвідношення предмета і лінійки у тому вигляді, яким воно було насправді, і не потребує будь-яких пояснень. При зйомці об'ємних предметів лінійку піднімають за допомогою підкладок до рівня площини, що фотографується. Оптична вісь об'єктива фотоапарата має бути перпендикулярна площині об'єкта і спрямована в його центр.

Вимірювальна зйомка зі стрічковим (глибинним) або квадратним масштабом (метрична зйомка) у слідчій практиці не одержала

поширення через незручність розрахунків при зйомці. Проте її рекомендується застосовувати у тих випадках, коли при огляді місця події особливо важливе значення має фіксація відстаней між предметами в глибину і за фронтом.

Простим способом метричної фотографії є внесення в кадр, що знімається, шкали віддалень, тобто глибинного масштабу у вигляді стрічки з чіткими поділками. Фотоапарат встановлюється так, щоб напрямок його оптичної осі був паралельним підлозі приміщення (або поверхні місцевості). Глибинний масштаб розміщується на землі або на підлозі в напрямку від апарата, паралельно його оптичній осі. Нульова точка шкали розташовується точно під об'єктивом.

Стереоскопічна зйомка – це метод одержання знімків, який дає змогу повніше сприймати обсяг сфотографованих предметів. Об'єкт фотографується з двох різних точок, які відповідають позиції лівого і правого ока. Два знімки утворюють стереопару, яку розглядають через стереоскоп.

Використання стереоскопічної зйомки в слідчій практиці може бути корисним при фіксації місця події, обстановка якої являє собою складне накопичення значної кількості речей і предметів.

Репродукційна фотозйомка – це система прийомів фіксації площинних об'єктів. Вона застосовується для відтворення фотографічними способами плоских оригіналів (документів, фотознімків, креслень, схем, малюнків та ін.). При такому фотографуванні дотримуються правил масштабної зйомки, що забезпечує високу точність копії. У процесі репродукційної зйомки необхідно: а) рівномірно освітлювати всю поверхню об'єкта; б) забезпечити паралельність взаємного розташування негативного матеріалу і об'єкта; в) оптична вісь об'єктива повинна проходити через центр об'єкта.

Дана зйомка виконується за допомогою спеціальної або звичайної фотоапаратури, для чого використовують репродукційні установки: портативні та стаціонарні.

Судово-дослідницька фотографія застосовується під час проведення експертних досліджень. Спеціальні методи фотозйомки в лабораторних умовах (мікрофотографічне дослідження, фотографічна зміна контрастів, кольороподіл і кольорова трансформація, фотозйомка в невидимих променях спектра та ін.) розширюють пізнавальні можливості людини та дозволяють виявляти нові озна-

ки і властивості об'єктів, які неможливо побачити при звичайному візуальному сприйнятті.

Фотографічна зміна контрастів широко застосовується при техніко-криміналістичному дослідженні документів. При цьому використовуються: ефект контрасту за яскравістю (у одноколірних об'єктів за світлістю, що виникає в результаті неоднакового відбиття світла або нерівномірності освітлення), ефект контрасту за кольором (відмінності об'єктів чи їх частин за кольором), тіньовий контраст (виникає за рахунок тіней, які утворюються від нерівностей поверхні об'єкта).

Кольороподіл – це процес збільшення кольорового контрасту шляхом дослідження або фотографування об'єкта крізь спеціальний світлофільтр.

Кольорова трансформація – це посилення кольорового контрасту шляхом передачі на фотознімку одних кольорів іншими, більш насиченими.

Виявлення невидимих об'єктів може бути здійснено шляхом фотографування з використанням мікроскопа. *Мікрофотографія* – це фотозйомка, що застосовується для виявлення мікроструктури і мікрорельєфу досліджуваних об'єктів. Мікрофотозйомка зі значним збільшенням провадиться звичайним фотоапаратом, мікрофотонасадкою, мікрофотокамерою.

В експертній практиці використовуються методи фотозйомки в невидимих променях спектра. Позитивний результат дає фотозйомка в інфрачервоних, ультрафіолетових чи рентгенівських променях.

Фотографування в інфрачервоних променях – це фотозйомка об'єкта, який освітлюється тепловими променями. Об'єкт оснащується інфрачервоним фільтром, а об'єкт освітлюється електролампами розжарювання. Використовується з метою дослідження документів.

Фотографування в ультрафіолетових променях – метод, заснований на дії ультрафіолетових променів, відбитих від об'єкта зйомки. Для збудження люмінесценції об'єкт освітлюють ультрафіолетовим світлом ртутно-кварцевої лампи. За допомогою такої фотозйомки відновлюють витравлені, вицвілі або написані «симпатичними» чорнилами тексти.

Фотографування в рентгенівських променях – метод отримання тіньового зображення за рахунок дії на фотоматеріал рентгенівських променів, які пройшли крізь сфотографований об'єкт. Застосовується для вивчення внутрішньої будови частин вогнепальної зброї, замків, пошуку захованих предметів, читання деяких текстів.

Застосування відеозапису при виконанні тих або інших слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій дозволяє забезпечити більшу повноту, всебічність і об'єктивність при розслідуванні злочинів. Важливим досягненням відеозапису є те, що з її допомогою можлива фіксація як звукової, так і зорової інформації, а також емоційного стану певних осіб.

За необхідності відеозапис може бути продемонстрований у судовому засіданні. Необхідно звернути увагу на особливості процесуального оформлення фотозйомки і відеозапису при виконанні слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 104–107 КПК України).

Матеріали фото- та відеозйомки, що виконуються у ході проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій підлягають обов'язковому процесуальному оформленню у вигляді додатків до протоколів. Отримані фотографії роздруковуються та оформлюються у вигляді фототаблиці, і разом із цифровим носієм інформації, на якому зберігаються цифрові оригінали фото, додаються до протоколу конкретної слідчої (розшукової) чи негласної слідчої (розшукової) дії, про що зазначається у самому протоколі. Крім того: у протоколі конкретної слідчої (розшукової) чи негласної слідчої (розшукової) дії має міститися інформація про фірму виробника та модель фотокамери, на якій проводилася фотозйомка, а також умови та освітлення, в яких вона відбувалася.

Результати відеозйомки, отримані у ході проведення певної слідчої (розшукової) чи негласної слідчої (розшукової) дії, так само підлягають опису у протоколі та приєднання до нього у вигляді додатку.

Габітологія (або габітоскопія) – галузь криміналістичної техніки, що включає систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини та сукупність методів і науково-технічних засобів, які забезпечують збирання, дослідження і використання цих ознак для ототожнення особи. Науковою основою габітології є дані анатомії, антропології, біології.

Ідентифікація людини за ознаками зовнішності являє собою встановлення тотожності або відмінності конкретної особи в оперативно-розшукових або кримінально-процесуальних цілях. Така ідентифікація можлива через індивідуальність зовнішнього вигляду людини та відносну його незмінність (стійкість).

Ідентифікованою за ознаками зовнішності є особа, яка перевіряється (розшукувана особа). Це може бути підозрюваний, підсудний, засуджений. Ідентифікуючими об'єктами виступають:

1) мисленевий образ зовнішнього вигляду, який зафіксований у пам'яті свідка, потерпілого, іншої особи; при цьому ототожнення здійснюється шляхом пред'явлення для впізнання;

2) матеріальна фіксація зовнішнього вигляду людини на фотознімку або відеоплівці;

3) словесний опис зовнішності людини з використанням спеціальної термінології (наприклад, у криміналістичному обліку розшукуваної особи) чи в довільній формі (під час допиту потерпілого);

4) останки людини (труп, частини розчленованого трупа, череп).

Форми ототожнення людини за ознаками зовнішності: 1) впізнання; 2) оперативне узнавання; 3) експертна ідентифікація.

У криміналістиці вирізняють також *види ідентифікації людини за ознаками зовнішності*:

1) ідентифікація людини шляхом пред'явлення її для впізнання (можуть бути пред'явлені живі особи, труп або його частини, їх фотозображення);

2) ідентифікація людини шляхом безпосереднього зіставлення зовнішності з фото- чи ізопортретом (комбінованим портретом);

3) ідентифікація людини шляхом безпосереднього зіставлення її зовнішності зі «словесним портретом»;

4) ідентифікація людини шляхом зіставлення «словесного портрета» з фотозображенням;

5) відновлення обличчя загиблого за черепом (скульптурна реконструкція портрета);

6) експертне ототожнення людини за фотознімками (фотопортретна ідентифікаційна експертиза).

Ідентифікація людини за ознаками зовнішності здійснюється:

1) за матеріально-фіксованими відображеннями (фотознімками, відеозаписом живих осіб і трупів; за трупами і кістковими останками; наприклад, відновлення вигляду загиблого за черепом із застосуванням методу професора М. М. Герасимова);

2) за уявними образами (за ідеальними слідами);

3) за описом прикмет.

На сьогодні використовуються:

1) *ідентифікаційний комплект рисунків* (ІКР) – діапозитивів;

2) *комп'ютерний фоторобот* – метод формування суб'єктивного портрета розшукуваної особи; являє собою використання комп'ютерної програми та засобів комп'ютерної графіки з метою побудови фотокомпозиційних портретів зі слів потерпілих або очевидців;

3) *система розпізнавання обличчя* – це технологія, яка дозволяє ідентифікувати особу за її цифровими фото- та відеозображеннями. На теперішній час у практику боротьби зі злочинністю активно впроваджуються новітні технології, які дозволяють швидше та ефективніше ототожнювати та встановлювати осіб. Система розпізнавання обличчя є складовою державної програми «Безпечне місто» та дозволяє ототожнювати осіб за їх біометричними даними.

Головними принципами *словесного портрета* є повнота і систематичність опису. Принцип повноти полягає в докладному описі зовнішньої анатомії, функціональних ознак (постава, хода, жестикуляція, міміка, мовлення, манера поведінки) і одягу. Принцип систематичності означає: 1) певну черговість опису окремих груп зовнішніх ознак; 2) послідовність опису кожної групи зовнішніх ознак за правилом «від загального – до окремого», «зверху донизу»; 3) обов'язкове використання спеціальної термінології.

Словесний портрет використовується для: 1) розшуку невідомих злочинців за їх прикметами; 2) розшуку осіб, які переховуються від слідства і суду, втекли з місць позбавлення волі; 3) розшуку безвісти зниклих осіб; 4) встановлення загиблих осіб за неупізнаними трупами; 5) перевірки осіб, заарештованих на слідстві, у суді, у місцях виконання покарань; 6) проведення впізнання живих осіб і трупів; 7) проведення огляду; 8) експертизи фотозображень з метою ототожнення особи; 9) перевірки документів, що посвідчують особу; 10) проведення оперативно-розшукових заходів.

Всі ознаки зовнішності поділяють на групи: *анатомічні статичні* (характеризують зовнішню будову тіла людини: зріст, статуру, форму голови, риси обличчя тощо); *функціональні динамічні* (рухові, мовні та інші функції, які виявляються зовнішньо, у тому числі поведінки: хода, постава, жестикуляція, міміка, голос, звички та ін.)

Особливі прикмети – це відмітні особливості, які мають цінність для ідентифікації людини за ознаками зовнішності (татуювання, родимки, шрами). Особливі прикмети, які легко доступні спостереженню і звертають на себе увагу, дуже помітні, впадають в очі, називаються *разючими прикметами*.

До особливих прикмет належать татуювання – наколоті особливою фарбою візерунки на тілі, додаткові ознаки – прикмети одягу, взуття та інших предметів, що носилися постійно.

Дані зовнішності людини, що підлягають опису. При характеристиці загальнофізичних зовнішніх даних описуються стать (чоловіча, жіноча) та вік (визначається за документами, на вигляд або шляхом освідчення). Демографічні дані охоплюють відомості про расу, національність, народність, етнічну групу. При характеристиці анатомічних даних використовуються такі показники, як розміри, контури (форма), положення, колір. Розміри вказуються зазвичай не в абсолютних цифрах, а щодо інших частин (деталей) тіла і передаються через такі поняття, як малий, середній, великий; низький, середній, високий; довгий, середній, короткий; вузький, середній, широкий; глибокий, середній, дрібний; товстий, середній, тонкий. Контур описується за подібністю з геометричними фігурами, а форма – щодо форм поверхні (або за аналогією з загальновідомими предметами).

Суттєва роль в ідентифікації особи належить портретно-криміналістичній (фотопортретній) експертизі. Предметом її дослідження є розпізнавання (діагностика) і встановлення тотожності особи за портретним зображенням. Портретно-криміналістична експертиза поділяється на такі види:

1) експертиза зображень людей за фотопортретами з метою встановлення, чи не зображено на двох (або більше) фотознімках одна й та сама особа;

2) експертиза невпізаного трупа (фотознімки якого представлені) та фотопортрета живої особи для встановлення особи трупа;

3) експертиза прижиттєвих фотографій безвісти зниклої людини та черепа трупа для встановлення, чи міг виявлений череп належати даній особі;

4) експертиза посмертної маски невідомої людини і прижиттєвих фотозображень безвісти зниклого з метою впізнання трупа.

Ідентифікованим об'єктом портретно-криміналістичної експертизи є конкретна особа, тотожність якої встановлюється. Ідентифікуючими об'єктами можуть бути зображення обличчя на фотознімках, відеокадрах, рентгенівських знімках або череп.

Типовими питаннями, які вирішує портретно-криміналістична експертиза, є такі: одна чи різні особи зображені на фотографіях, на фотознімку і рентгенознімку; одному чи різним людям належать обличчя, які зображені на представлених фотознімках; чи не належав череп, представлений на дослідження, людині, яка зображена на фотознімках; в одному чи різному віці сфотографована людина на представлених знімках, який знімок є більш раннім; чи одна й та сама особа чи різні особи представлені на відеокадрах тощо.

Тема 4. Криміналістичне слідознавство (трасологія)

Поняття трасології та її значення в розслідуванні. Поняття сліду, механізм слідоутворення і класифікація слідів. Загальні правила виявлення, огляду, фіксації, вилучення та оцінки слідів. Сліди людини, знарядь злочину та інструментів, транспортних засобів. Трасологічні експертизи.

Частину криміналістичної техніки, присвячену вивченню слідів, прийнято називати трасологією, тобто вченням про сліди (фр. la trase – слід, грец., logos –вчення).

Поняття «слід» неоднозначно, найчастіше воно вживається в значенні матеріально фіксованого відображення (відбитка) одного предмета на іншому, виникаючого в результаті контакту між ними. Прикладом можуть бути відбитки підшви взуття на землі або снігу, відбитки пальців на склі, папері тощо.

У широкому значенні «слід» визначають також як залишок або ознаку якого-небудь явища, події, зміни, що сталися внаслідок злочину в обстановці місця події. При розслідуванні й розкритті злочи-

нів мають значення сліди як у вузькому, так і широкому їх розумінні, якщо вони причинно пов'язані з подією досліджуваного злочину.

У широкому розумінні відрізняють сліди двох видів: матеріально фіксовані та ідеальні (чутливо-наглядне фіксування об'єкта у пам'яті людини.) Останні сліди використовуються у кримінальному провадженні за допомогою впізнання (ст. 228–232 КПК).

У вузькому розумінні сліди досліджуються трасологією. Такі сліди утворюються в результаті механічної взаємодії об'єктів.

У криміналістиці встановилося розуміння трасології як частини криміналістичної техніки, що вивчає сліди як матеріально фіксовані відображення зовнішньої форми матеріальних об'єктів внаслідок їх взаємодії.

У її зміст входить вивчення закономірностей і механізму утворення слідів, способу їх виявлення, збереження, фіксації, вилучення і дослідження.

У трасології сліди класифікуються за різними підставами.

Сліди можуть бути класифіковані в межах трьох груп: сліди-відображення; сліди-предмети; сліди-речовини.

Залежно від роду слідоутворюючих об'єктів виділяють сліди людини, сліди тварин, сліди предметів. Щодо конкретних слідоутворюючих об'єктів, то найчастіше трапляються сліди рук, ніг, зубів, транспортних засобів, знарядь злочину та інструментів.

Залежно від механізму утворення слідів розрізняють сліди: об'ємні та поверхневі, статичні й динамічні, локальні та периферичні.

Об'ємні (вдавнені) сліди відображають зовнішню будову слідоутворюючого об'єкта в об'ємі, тобто у всіх трьох його вимірах – за довжиною, шириною і глибиною. Вони виникають від вдавнення слідоутворюючого об'єкта у податливу слідосприймаючу поверхню, яка при цьому деформується. Часто об'ємні сліди утворюються на слідосприймаючій поверхні (наприклад, ґрунті, деревині, пластиліні, замазці) в результаті натискання або удару (сліди взуття на снігу, сліди пальців рук на пластиліні та ін.). Об'ємний слід дає змогу уявити зовнішню будову та окремі елементи слідоутворюючого об'єкта. Якість сліду залежить від властивостей речовини слідосприймаючої поверхні, сили і напрямку натискання (удару), інших умов слідоутворення.

Поверхневі (площинні) сліди виникають у результаті змін, що відбуваються на поверхні слідосприймаючого об'єкта (за двома ви- мірами – довжиною і шириною). Обидва об'єкти, що беруть участь у слідоутворенні, за твердістю приблизно однакові. До поверхневих слідів можуть належати, наприклад, сліди пальців рук на поверхні меблів, сліди босих ніг на паркетній підлозі, сліди протектора транспорт- ного засобу на асфальті.

Поверхневі сліди звичайно поділяють на два види: сліди на- шарування і сліди відшарування. *Сліди нашарування* формуються внаслідок накладення на слідосприймаючий об'єкт речовини, яка має на собі слідоутворюючий об'єкт (потожирові сліди пальців рук, сліди, залишені забрудненою підошвою взуття та ін.). *Сліди відша- рування* формуються з речовини, частки якої відокремлюються від слідосприймаючого об'єкта і залишаються на слідоутворюючому об'єкті (наприклад, сліди пальців рук, утворені на вкритій порохом або свіжопофарбованій поверхні).

Поверхневі сліди можуть бути видимими і невидимими. *Види- мі сліди* – це такі, які можна виявити шляхом безпосереднього зоро- вого сприйняття, а *невидимі* – відшукання і сприйняття яких перед- бачає застосування спеціальних засобів або пристосувань.

Залежно від стану об'єктів на момент слідоутворення виника- ють статичні або динамічні сліди.

Статичні сліди виникають під час механічного тиснення слі- доутворюючого об'єкта на слідосприймаючий, а останній здатен відтворити контактуючу частину слідоутворюючого об'єкту. У біль- шості випадків такі сліди зберігають зовнішні ознаки слідоутворю- ючого об'єкта, відображають його без істотних перекручувань, тому їх називають також відтисками. Типовими прикладами статичного сліду є відбиток пальця руки з відображенням папілярного візерун- ка на стакані, який людина тримала у вуці, відбиток підошви взуття на ґрунті. Різновидом статичних слідів є сліди кочення, які утворю- ються при прокатуванні слідоутворюючого об'єкта по слідосприй- маючому (наприклад, слід протектора транспортного засобу, утво- рений при постуально-обертальному русі по поверхні ґрунтового шляху та інш.).

Динамічні сліди виникають у результаті самого руху одного або обох контактуючих об'єктів під час слідоутворення. Кожна точ-

ка утворюючої поверхні об'єкта залишає слід у вигляді лінії (траси). До динамічних належать сліди розрубу, розпилу, ковзання, свердління, різання, тертя, проколу, відкусу тощо.

Залежно від місця, на якому відбулися зміни слідосприймаючого об'єкта, вирізняють локальні та периферичні сліди.

Локальні сліди виникають у межах контакту взаємодіючих об'єктів (наприклад, слід босої ноги в межах контакту з поверхнею дерев'яної підлоги). Навколо локального сліду поверхня слідосприймаючого об'єкта залишається незмінною.

Периферичні сліди виникають за межами контактної взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів (наприклад, слід від забрудненого борошном (цементом, пилом) верху взуття, утворений «на периферії», навколо взуття, за межами підошви).

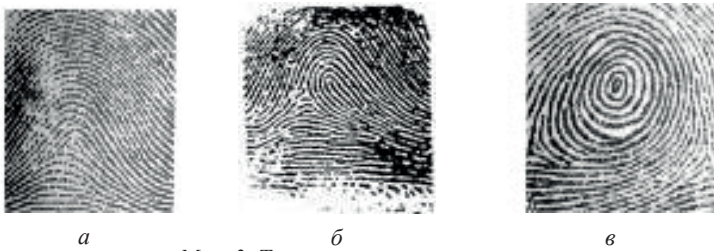
У криміналістиці переважно вивчаються сліди механічної дії, як найбільш поширені об'єкти трасологічного дослідження.

Із всіх слідів, що залишає людина, сліди пальців рук мають особливо велике криміналістичне значення, бо за їх допомогою можна не тільки ідентифікувати людину, судити про кількість осіб, що перебували на місці злочину, но іноді також про їх вік і професію, завдяки чому полегшується пошук злочинців.

Шкіра людини складається із двох шарів. Зовнішній шар називається епідермісом, а інший, більше глибокий, – дермою. Поверхня дерми, що прилягає до епідермісу, утворює численні виступи – так звані дермальні сосочки. На великій частині тіла сосочки розташовуються безладно, а на долонних поверхнях кистей рук і на підошовних поверхнях ступень ніг дермальні сосочки складаються в ряди. Складки, видимі на поверхні шкіри неозброєним оком, називають папілярними лініями (від лат. – сосочки), вони відокремлюються одна від однієї неглибокими борозенками. Папілярні лінії, особливо на долонних поверхнях ногтевих (кінцевих) фаланг пальців кисті, утворюють різні візерунки, названі папілярними.

На різних ділянках долонної поверхні папілярні лінії утворюють різні за складністю візерунки. Більшість узорів на нігтьових фалангах пальців складається з трьох потоків папілярних ліній: а) внутрішній малюнок у вигляді петель, кругів, завитків чи інших фігур; б) верхній потік зовнішнього малюнку; в) нижній потік зовнішнього малюнку; г) дельта – місце зближення чи з'єднання всіх трьох груп папілярних ліній.

Папілярні візерунки на нігтьових фалангах пальців рук поділяються на три основних типи: **дугові, петльові та завиткові** (мал. 3). Якщо візерунки за своєю будовою не належать до жодного з основних типів, то це атипові (аномальні) візерунки.

Мал. 3. Типи папілярних візерунків:

a – дуговий; *б* – петльовий; *в* – завитковий.

Дугові папілярні візерунки є найпростішими за своєю будовою і складаються з одного-двох потоків папілярних ліній, які беруть початок біля одного бічного краю пальця та продовжуються до другого, утворюючи в середній частині візерунка дугоподібні фігури. Дугові візерунки поділяються на два види: прості дугові візерунки і дугові візерунки із зародковим внутрішнім малюнком – шатрові чи ялинкообразні.

Дугові візерунки становлять близько 5% від загальної кількості пальцевих візерунків.

Петльові папілярні візерунки мають не менше трьох потоків ліній і одну дельту, а в їхньому внутрішньому малюнку є хоча б одна папілярна лінія, що утворює вільну петлю. Петльові візерунки поділяються на ульнарні (основи петель звернені до мізинця), тому вони звуться мізинцевими петлями, і радіальні (основи петель звернені до великого пальця), тому вони звуться великопальцевими петлями. Розрізняють такі види петльових візерунків, як прості, половинчасті, замкнуті, вигнуті, рівнобіжні, зустрічні.

Петльові візерунки становлять близько 65% від загальної кількості пальцевих візерунків.

Завиткові папілярні візерунки найскладніші за будовою, їх внутрішній малюнок має хоча б одне коло, повний оберт спіралі або дві-три системи петель, голівки яких огинають одна одну, або хоча б одне півколо, опуклість якого звернена до основи візерунка.

Завиткові візерунки мають не менш двох дельти (іноді три-чотири). Завиткові візерунки поділяються на кругові, спіралеподібні, неповні зі складною будовою внутрішнього малюнка.

Завиткові візерунки становлять близько 30% від загальної кількості візерунків.

Способи виявлення слідів рук. При пошуках слідів рук на місці події необхідно уявляти, до яких предметів міг торкатися злочинець. Виявлення об'ємних і забарвлених слідів не викликає значних труднощів. Поверхневі сліди рук виявляють:

- 1) оглядом у косопадаючих променях;
- 2) оглядом в проникаючому світлі (якщо об'єкт огляду прозорий);
- 3) обробкою поверхні дактилоскопічними порошками (фізичні способи);
- 4) окурюванням парами йоду;
- 5) використанням хімічних реактивів (розчинів азотнокислого срібла, нінгідрину та алоксану).

Об'ємні сліди виявляють візуальним оглядом.

Фізичні способи виявлення слідів рук засновані на здатності потожирового сліду утримувати частки іншої речовини (порошку). Існує загальне правило про те, що слідчий або спеціаліст повинні уникати застосування порошоків з метою виявлення слідів на місці події: краще не використовувати ніяких порошоків, а вилучати предмети чи їх частки разом з виявленими слідами. Якщо немає іншої можливості у виявленні та вилученні слідів рук, то виникає потреба в їхньому копіюванні на дактилоскопічну чи липку плівку.

Дактилоскопічні порошки – це порошки, які використовуються для виявлення невидимих або слабковидимих потожирових слідів рук (двооксид титану, основний вуглекислий свинець, бронзовий порошок, порошки алюмінію та заліза, сажа, графіт). Серед них розрізняють магнітні та немагнітні дактилоскопічні порошки; прості та складні. Найбільш відомі такі магнітні порошки, як «Агат», «Сапфір», «Рубін», «Малахіт», «Топаз» та ін. Існують універсальні суміші порошоків, що придатні для забарвлення слідів на різних поверхнях (темна суміш: родамін – 3%, оксид кобальту – 60%, живиця – 37%; світла суміш: оксид цинку (оброблений спиртовим розчином оксигінолу) – 3%, оксид свинцю – 60%, живиця – 37%).

Принцип використання порошків полягає в тому, що потожирові виділення на відбитках пальців рук тривалий час залишаються зволуженими, тому до них прилипають часточки порошків. Слід на темній поверхні забарвлюють світлим порошком, а на світлій – темним.

До способів виявлення слідів рук належить також обробка поверхні об'єкта парами йоду. Окурювання парами йоду не знищує слідів і не виключає у разі невдачі застосування інших методів. Сліди забарвлюють парами йоду за допомогою йодної трубки (складається з гумової груші, безпосередньо йодної трубки і скляної лійки). Таким способом виявляють сліди рук на найрізноманітніших поверхнях: папері, картоні, дереві, пластмасі, лакованих меблях. Однак сліди, що виявлені за допомогою парів йоду, швидко знебарвлюються. Пари йоду не стійкі, швидко випаровуються (протягом 10–15 хв.). Забарвлені парами йоду сліди фіксують фотографуванням, а в деяких випадках закріплюють на поверхні розчином крохмалю або порошком заліза.

Хімічні способи засновані на взаємодії деяких складових частин потожирової речовини з певними реагентами: хімічні реактиви вступають в реакцію з амінокислотами поту і забарвлюють сліди рук. Найбільшого поширення отримали такі хімічні реактиви, як водний розчин азотнокислого срібла (5–10%), розчин нінгідрину (0,2–2%) або алоксану в ацетоні (1%), розчин бензидину в перекису водню (у 100 см³ етилового спирту розчиняється 0,25 г бензидину). Робота з хімічними реагентами проводиться в лабораторних умовах.

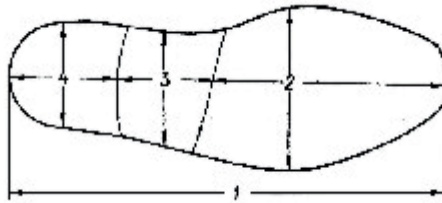
Способи фіксації слідів рук: 1) опис у протоколі; 2) фотографування; 3) копіювання слідів.

Сліди ніг і взуття – це відбитки морфологічних особливостей стоп босих ніг, стоп в шкарпетках або панчохах чи взутті. Сліди ніг поділяються на об'ємні (утворюються на поверхні м'якого ґрунту, снігу) і поверхневі (видимі, невидимі), статичні та динамічні. Об'єктом трасологічного дослідження можуть бути усі види слідів ніг людини.

Сліди босої ноги бувають об'ємні й поверхневі; в них виділяють пальці, плюсну частину, звід і п'ятку. На поверхні ступні розташовані папілярні лінії, які утворюють певні візерунки. Сліди босої ноги виявляються і володіють якостями, аналогічними слідам папілярних візерунків долонної поверхні кістей рук людини.

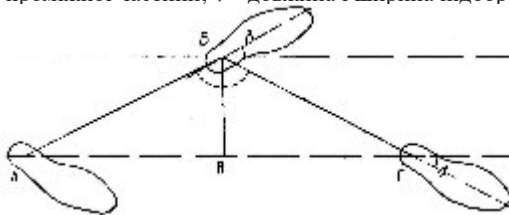
На місці події може бути виявлено *одиначний слід* або кілька послідовно залишених слідів ніг чи взуття (мал. 4). *Доріжка слідів* – це група слідів ніг людини, яка складається з кількох (три і більше) послідовно розташованих відбитків (мал. 5).

Елементи доріжки слідів ніг: лінія напрямку руху; лінія ходьби; довжина правого та лівого кроків; ширина кроку; кут розгортання стопи. Доріжка слідів ніг має діагностичне значення (дає змогу зробити висновок про напрямок, швидкість і характер пересування, зріст, стать, фізичний стан і приблизний вік, фізичні вади).

Мал. 4. Слід взуття:

1 – довжина сліду; 2 – довжина і ширина підметки; 3 – довжина і ширина проміжної частини; 4 – довжина і ширина підбора.

Мал. 5. Доріжка слідів ніг:

АБГ – лінія ходьби; АБ – довжина кроку лівої ноги;
БГ – довжина кроку правої ноги; БВ – ширина кроку; АВГ – довжина кроку;
а – кут розгортання кроку правої ноги;
б – кут розгортання кроку лівої ноги.

Способи фіксації слідів ніг (взуття):

- 1) опис у протоколі;
- 2) фотографування;
- 3) копіювання;
- 4) виготовлення зліпків (із гіпсу, пасти «К», «СКТН», сірки, парафіну);
- 5) складання схем і замальовок.

У протоколі слідчого огляду слід зазначити: місце і час виявлення слідів; на якій поверхні вони виявлені (пісок, глина, сніг, асфальт тощо); вид сліду (об'ємний, поверхневий); форма (сліди черевиків, чобіт, босої ноги); розміри сліду; індивідуальні особливості підшви; дані вимірів елементів доріжки слідів; спосіб виявлення і фіксації сліду; спосіб вилучення сліду та його упаковка.

Сліди ніг (взуття) фотографуються за правилами масштабної зйомки. Об'ємні сліди ніг на снігу фотографують із жовтим або жовтогарячим світлофільтром і з блендою. Доріжка слідів фотографується панорамним способом.

Під час огляду одиночного сліду взуття підлягають вимірюванню такі параметри: 1) довжина сліду; 2) довжина і ширина підметки; 3) довжина і ширина проміжної частини; 4) довжина і ширина підбора.

Завжди необхідно намагатися вилучити слід в натурі. Якщо це неможливо, вдаються до копіювання слідів ніг.

Після фотографування та опису в протоколі слідів з них виготовляються зліпки, використовуючи при цьому гіпс, парафін, сірку, полімерні матеріали.

Порядок виготовлення гіпсового зліпка: із сліду видаляють пінцетом сторонні предмети (якщо в сліді є вода, вона видаляється бумажною або серветкою); готують арматуру для каркаса (за довжиною і шириною) і бирку; готують розчин гіпсової маси; заповнюють слід насипним, наливним або комбінованим способом; після затвердіння зліпка його видаляють і промивають проточною водою.

Наливний спосіб. У посуд із водою невеличкими дозами насипають сухий гіпс, швидко рівномірно перемішуючи до утворення «сметаноподібної» маси. Заливають у слід гіпсову масу на 10–15 мм, розміщують арматуру, потім виливають іншу частину гіпсового розчину. Для виготовлення одного зліпка необхідно мати 0,5 л води і 0,5–0,7 кг медичного гіпсу.

Якщо сліди взуття залишені на снігу, рекомендується застосовувати комбінований спосіб. Слід покривають тонким шаром сухого гіпсу, а потім заливають гіпсовим розчином з охолодженою водою. У цьому випадку розчин повинен мати температуру повітря, а при дуже низькій температурі розчин гіпсу роблять на антифризі (суміш води зі спиртом).

Якщо *сліди взуття залишені на сипучому ґрунті*, їх попередньо укріплюють лаком для волосся, колодієм, розпиляючи їх пульверизатором угору над слідом, через декілька хвилин виготовляють зліпок.

Якщо *слід покритий водою*, рекомендується застосовувати насипний спосіб. Для цього в слід насипають на 2–2,5 мм сухого гіпсу, кладуть арматуру, поверх знову насипають стільки ж гіпсу і кризь зволожену марлю ллють воду, поки вона не буде на його поверхні.

Поверхневі сліди-нашарування копіюють на глянцевої фотопіпр чи дактилоплівку, а на нерівних поверхнях копії виготовляють за допомогою полімерних матеріалів – паст «К», «У-4», «СКТН-1».

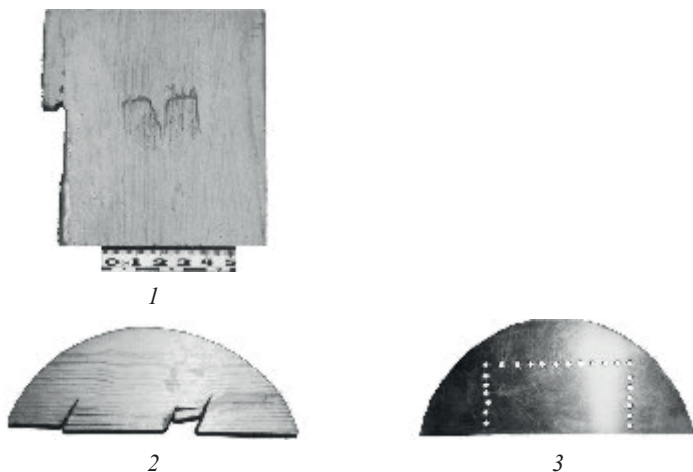
Сліди знарядь злому – це сліди, залишені різними засобами, які використовувалися злочинцем для відкриття сховищ і руйнування перепон. Сліди знарядь злому поділяють на такі види: сліди натискання, сліди ковзання (тертя), сліди різання, розпилу, розрубів і свердління (мал. 6). Залежно від умов слідоутворення вони можуть бути об'ємними та поверхневими, статичними і динамічними. Сліди знарядь злому та інструментів виявляють на зламаних вікнах, дверях, проламаних підлогах або стелях, на замикаючих пристроях.

Знаряддя злому – це будь-який твердий предмет (металевий прут, лом, труба, сокира тощо), який може бути використаний для подолання перешкод. Зазвичай застосовується різний столярський або слюсарський інструмент, металеві предмети. До особливої групи знарядь злому належать спеціально виготовлені у злочинних цілях інструменти та пристрої: «гусяча лапа», «рак», «фомка», «уїстіті», «відмички» та ін.

Виявлені на місці події знаряддя злому підлягають ретельному огляду. Фіксація слідів здійснюється фотографуванням за правилами масштабної зйомки та загальними правилами в протоколі слідчого огляду, де відображається, що зламано, з якого матеріалу виготовлено цей об'єкт, де він розташований, які на ньому пошкодження, їх розміри, контур, форма, механізм утворення, вид слідів, наявність в них сторонніх речовин тощо.

Способи фіксації слідів знарядь злому:

- 1) опис у протоколі;
- 2) фотографування;
- 3) виготовлення схем;
- 4) виготовлення зліпків.

Мал. 6. Сліди знарядь злому:

1 – сліди натискання; 2 – сліди розрубу; 3 – сліди свердління.

Для виготовлення зліпків використовуються різні матеріали: пластилін, гіпс, синтетичні матеріали – пасти «К», «У-4», «СКТН-1», зуболікарські зліпочні маси (стіракрил, стенс, дентол, тіодент). Виготовлені зліпки слід упаковувати та опечатати.

Дослідження слідів знарядь злому та інструментів дає змогу з'ясувати механізм злому, навички злочинця, встановити групову належність знаряддя, яке було застосовано, або ідентифікувати його.

Сліди транспортних засобів – це сліди, які відображають зовнішню будову частин транспортного засобу: сліди-відображення (сліди коліс, гусениць на ґрунті); предмети, що відокремилися від транспортного засобу (частки фарного скла); речовини (плями мастила).

Мал. 7. Сліди протекторів шин транспортних засобів.

Колісний і гусеничний транспорт залишає сліди статичного походження – сліди кочення, а під час різкого гальмування утворюються сліди динамічного походження – сліди гальмування. Такі сліди залишаються у вигляді відбитків протектора (мал. 7). Вони можуть бути об'ємними (на снігу, глині, іншому ґрунті) і поверхневими (на асфальті).

За слідами транспортного засобу можна визначити: групову належність (тип, марку, модель); ототожнити транспортний засіб або його частину; встановити деякі обставини розслідуваної події (напрямок руху, довжину шляху гальмування, швидкість гальмування, механізм і характер ушкоджень та ін.). Вивчення слідів дозволяє встановити: колію (відстань між середніми лініями слідів колес, встановлених на одній осі), базу (відстань між передньою та задньою осями), кількість осей та колес, ширину бігової доріжки, довжину кола колес.

Способи фіксації слідів транспортних засобів: 1) опис у протоколі; 2) фотографування; 3) виготовлення схем, замальовок; 4) копіювання; 5) виготовлення зліпків.

Слід підкреслити, що вид слідів транспортного засобу залежить від механізму дорожньо-транспортної події (зіткнення транспортних засобів, наїзд на людину, на перешкоду, перекидання транспортного засобу). Такі з них, як сліди ходової частини засобу, вм'ятини, подряпини, уламки скла фари часто бувають об'єктами трасо логічного дослідження з метою вирішення діагностичних та ідентифікаційних питань у кримінальному провадженні.

З метою дослідження слідів, які мають відношення до розслідуваної події, може призначатися криміналістична експертиза. Основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо).

Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Перед трасологічною експертизою можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Для вирішення ідентифікаційних завдань експерту необхідно надати: предмети зі слідами, а якщо вилучити їх неможливо, то копії слідів (зліпки, фотознімки); об'єкти, якими, за припущенням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), могли бути залишені ці сліди; дані про час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

Якщо експертів надсилається копія сліду на дактилоплівці або інша копія сліду, необхідно надати схему його розміщення на поверхні предмета (місцевості).

Об'єкти дослідження направляються в упаковці, яка забезпечує їх збереження. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо.

Поверхня предмета, на якому є сліди, що легко пошкоджуються, наприклад сліди рук, різного роду нашарування тощо, не повинна контактувати з матеріалом упаковки.

Порівняльні зразки позначаються індивідуальними позначками і посвідчуються підписом органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта). Рекомендації, що стосуються підготовки порівняльних зразків за підвидами трасологічної експертизи, викладені у відповідних частинах цього розділу.

Розрізняються такі основні підвиди трасологічної експертизи: експертиза слідів рук людини; експертиза слідів ніг людини, її взуття, шкарпеток, панчіх; експертиза слідів рукавичок, одягу людини, слідів пошкоджень на об'єктах, слідів нашарувань на об'єктах; експертиза слідів ніг (лап) тварини; експертиза знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами, експертиза слідів знаряддя та інструментів; експертиза слідів транспортних засобів; експертиза замикальних та контрольних засобів; експертиза слідів поділу цілого на частини; експертиза рельєфних знаків на металі, пластмасі та інших матеріалах; експертиза вузлів та петель.

Існує, також, можливість проведення трасологічної експертизи за слідами інших слідоутворювальних об'єктів, зокрема зубів (інших частин тіла людини або тварини), різного роду предметів масового виробництва тощо. З приводу можливостей експертиз і підготовки матеріалів для їх проведення слід отримувати консультації від експерта (спеціаліста). Орієнтовний перелік питань, які можуть бути поставлені експерту в рамках проведення різних видів трасологічних експертиз, містяться в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом № 53/5 Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року.

Тема 5. Криміналістичне зброезнавство

Поняття і завдання криміналістичного зброезнавства. Об'єкти дослідження. Види зброї, що застосовується у злочинній діяльності. Судова балістика: поняття і завдання. Класифікація вогнепальної зброї, види боєприпасів, сліди дії. Слідчий огляд зброї та слідів її дії. Встановлення обставин її застосування. Судово-балістична експертиза. Основи вибухотехніки. Холодна зброя та можливості її дослідження.

Криміналістичне зброезнавство – специфічна галузь криміналістичного знання про вогнепальну, холодну, газову та інші види зброї, які мають зв'язок зі злочинною поведінкою (діяльністю), а також про матеріали й засоби виготовлення, переробки, сліди і обставини злочинного застосування та обігу зброї.

Криміналістичне зброезнавство складається з: криміналістичного дослідження вогнепальної зброї, набоїв до неї і слідів її застосування; криміналістичного дослідження вибухових пристроїв і слідів їх застосування; криміналістичного дослідження холодної зброї і слідів її застосування.

Судова балістика – розділ криміналістичного зброезнавства, що вивчає вогнепальну зброю, боєприпаси і закономірності пострілу, розробляє засоби й прийоми збирання і дослідження цих об'єктів, слідів і обставин їх застосування для виявлення, розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Речовими доказами при використанні вогнепальної зброї можуть бути зброя та її частини, патрони, гільзи, кулі, дріб, картеч, пробоїни, пижі, незгорілі порошинки, пристрої, прилади і матеріали, що застосовувалися при кустарному виготовленні зброї та боєприпасів.

Завдання судової балістики:

1) визначення властивостей вогнепальної зброї та боєприпасів (наприклад, чи є вилучений у затриманого предмет вогнепальною зброєю; чи придатна зброя до стрільби; чи можливий мимовільний постріл із вказаної зброї та ін.);

2) визначення групової належності зброї та боєприпасів або їх частин (наприклад, до якого виду чи зразку належать патрон, куля, гільза; зі зброї якої моделі (системи) відстрілено дану кулю, гільзу тощо);

3) ідентифікація зброї та боєприпасів (наприклад, чи з даної зброї відстрілена куля, гільза, дріб; з одного чи різних екземплярів зброї відстрілені дві кулі або гільзи, які виявлені в різних місцях; чи були куля і гільза до пострілу частинами одного патрона та ін.);

4) встановлення окремих обставин застосування вогнепальної зброї (наприклад, відстань, з якої стріляли; напрямок пострілу; взаємне розташування зброї та перешкоди; кількість пострілів та ін.).

Об'єктами судово-балістичного дослідження є:

1) ручна вогнепальна зброя;

2) окремі частини зброї;

3) боєприпаси;

4) сліди пострілу (сліди застосування зброї);

5) засоби та інструменти, що застосовувалися для спорядження патронів або виготовлення снарядів.

Вогнепальна зброя – це устрій, конструктивно призначений для поразки людини, тварини або будь-якої перешкоди снарядом (кулею, дробом, картеччю), що одержує прицільний спрямований рух за допомогою енергії термічного розкладання газоутворюючої речовини.

Ручна вогнепальна зброя може бути класифікована за різними підставами. За своїм призначенням зброя поділяється на бойову, мисливську та спортивну.

Бойова зброя (вогнепальна і холодна) призначена для вирішення бойових завдань. Бойова вогнепальна зброя буває: коротко-

ствольна – довжина ствола 50–200 мм (пістолети і револьвери); середньоствольна – довжина ствола 200–300 мм (пістолети-кулемети, автомати, карабіни); довгоствольна – довжина ствола 450–850 мм (гвинтівки, ручні кулемети).

Мисливська зброя призначена для мисливських цілей (рушниці різних систем, мисливські карабіни та ін.).

Спортивна зброя призначена для занять спортом (спортивні пістолети, малокаліберні гвинтівки тощо).

За *будовою каналу* ствола зброя може бути нарізною, гладкоствольною чи комбінованою. У більшості моделей вітчизняної нарізної зброї чотири нарізи. Наріз слугує для надання кулі обертального руху з метою посилення її забійної сили. Для поліпшення бойових властивостей дульна частина ствола в деяких видах зброї має звуження («чок»), а інколи ще й нарізи («парадокс»).

Вогнепальну зброю розрізняють за внутрішнім діаметром ствола – *калібром*. У нарізній зброї калібр вимірюється у міліметрах і відображає відстань між протилежними полями нарізів. Найчастіше бойова зброя має такі калібри: 6,35; 7,62; 7,65; 8; 9; 11,45 мм, спортивна – 5,6 мм. У США та Великій Британії калібр визначається в дюймах і лініях (1 дюйм – 25,4 мм, 1 лінія – 2,54 мм).

Калібр гладкоствольної зброї визначається кількістю круглих куль, які можуть бути виготовлені з англійського фунта свинцю (453,592 г). Мисливські рушниці мають калібри 12 (відповідає діаметру 18,2 мм), 16 (16,80 мм), 20 (15,70 мм). Калібр зброї наносять на ділянці казенної частини ствола і на дінце гільзи.

Залежно від *будови ударно-спускового механізму* розрізняють:

- 1) неавтоматичну зброю (наприклад, револьвер системи «Наган», «Сміт-Вессон», «Бульдог», гвинтівка зразка 1891 р. та ін.);
- 2) автоматичну самозарядну (наприклад, пістолети «ТТ», «Макарова», «Парабелум» та ін.);
- 3) автоматичну самострільну (наприклад, пістолет-кулемет «Скорпіон», рис. 11), автомати ППС, АКМ, АКМС, АК-74 та ін.).

За *способом виготовлення* зброя буває заводська, кустарна, саморобна. Вогнепальна зброя, що використовується зі злочинною метою, за способом виготовлення поділяється на перероблену заводську й атипову. Перероблена зброя виготовляється злочинцями зі стандартної зброї шляхом внесення конструктивних змін – укоро-

чування ствола, відсторонення прикладу (наприклад, обрізи бойових і спортивних гвинтівок, мисливських рушниць). Атипова зброя може бути сконструйована як таємна зброя (зброя таємної дії) – стріляючі авторучки, парасольки, трості, стволи, зброя, вмонтована в підбор черевики та ін.

Залежно від *функціонального призначення* розрізняють зброю просту, яка виконує функції одного виду зброї, та комбіновану – функції двох і більше різних видів зброї.

Серед *мисливської зброї* буває одноствольна і багатоствольна (двох-, трьох-, чотирьохствольні рушниці); зброя, що має горизонтальне та вертикальне розміщення стволів.

Боєприпаси. Патрон – це сполучення необхідних для пострілу компонентів (порох, куля або дріб) в оболонці. Патрони поділяються на унітарні та патрони окремого запалювання. Стрільба з сучасної зброї здійснюється унітарним патроном, який складається з гільзи з зарядом пороху, кулею або дробом і капсулем, а мисливський патрон має пиж і прокладки з картону, волоку, паперу. Унітарний патрон характерний для вогнепальної казnozарядної зброї. За принципом устрою капсуля унітарні патрони поділяються на патрони лещорше, голчасті, бічного вогню і центрального бою.

Гільза – це тонкостінна стаканоподібна ємкість для порохового заряду, капсуля, кулі або снаряда, у дробовому патроні – дробу і пижів. Складається з денця, корпусу і дульця, в якому закріплюється куля. У гільзі дробового патрона дульце відсутнє. Гільза виготовляється з металу або картону (рідше з пластмаси) з металевим донцем.

Стрільба з нарізної зброї провадиться кулями, а з гладкоствольної – дробом, спеціальними кулями, картечцю. *Куля* – це металеве (найчастіше свинцеве) тіло, різне за формою, для стрільби з вогнепальної зброї. Кулі в нарізній зброї бувають оболончасті, напівоболончасті і безоболончасті. У бойовій зброї використовуються кулі спеціального призначення: важкі, бронебійні, трасуючі, запалювальні, розривні та ін. Розрізняють також кулю зі зміщеним центром ваги – куля, осереддя якої розташоване таким чином, що в момент удару об перешкоду вона змінює траєкторію польоту.

Кулі до гладкоствольних мисливських рушниць за формою бувають: круглі (кулясті), стрілочні, турбінні й комбіновані.

Дріб – це свинцеві кульки, призначені для пострілу з дробової зброї. Дріб має діаметр 1,5–5 мм. Дріб, що має діаметр більш ніж 5 мм, називається картеччу.

Порох – це вибухова речовина, яка застосовується у зарядах вогнепальної зброї. Поділяється на димний (при його згорянні виділяється певна кількість диму) і бездимний (згоряє без виділення диму). Компонентами димного порошу є калієва селітра (60–70%), сірка (10–12%) і деревне вугілля (2–8%). Основу бездимного порошу складає піроксилін (наприклад, порох Лишева – це бездимний порох колоїдного типу, створений із нітроклітковини). За формою димний порох має вид маленьких порошинок різноманітної конфігурації, бездимний порох – платівок або циліндриків однакових розмірів.

Пижі та прокладки використовуються у патронах для гладкоствольних мисливських рушниць. Пиж – шматок повсті або іншого щільного матеріалу, який відокремлює у заряді порох від кулі чи дробу. Пижі бувають основні й додаткові. За матеріалом пижі поділяються на повстяні, картонні, деревоволокнисті та ін. Прокладки призначені для пом'якшення поштовху порохових газів і запобігання деформації заряду.

До наукових основ судової балістики належить система знань про процес пострілу, який підрозділяють на явища внутрішньої і зовнішньої балістики, а також закономірності утворення слідів пострілу на перешкодах, кулях і гільзах.

При пострілі з вогнепальної зброї відбувається взаємодія порохового заряду, снаряда (кулі, дробу) і перепони, в результаті чого виникають зміни, які називаються *слідами пострілу* або *слідами застосування зброї*. До цих слідів належать: стріляні снаряди, гільзи, пижі; частки речовин, що виникають при згорянні порошу, які викидаються з каналу ствола; сліди, що утворюються на стріляних кулях і гільзах; сліди-ушкодження від снаряда на ураженому об'єкті; відкладення кіптяви пострілу на тілі (найчастіше на руці) особи, яка стріляла.

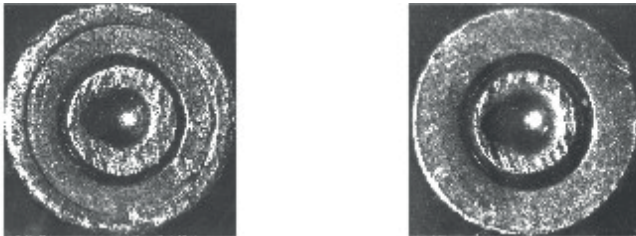
Сліди згорання заряду у вигляді кіптяви залишаються у каналі ствола зброї, на кулях, картонних прокладках, пижах, на паску обтирання та перепоні.

Сліди частин зброї утворюються на кулях, дробу і гільзах. Вид і характер слідів залежить від конструкції зброї.

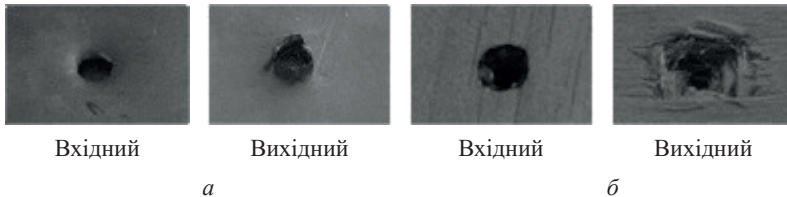
На *гільзах*, відстреляних з автоматичної зброї, сліди утворюються: на капсулі – слід від бійка ударника у вигляді вм'ятин (мал. 8) і сліди переднього зрізу затвора – борозенки і валика; на дінці гільзи – слід відбивача; на ребрі та дні кільцевого паза – сліди від зачіпки викидача. На корпусі гільзи можуть відбитися сліди патронника у вигляді повздовжніх трас і дрібні вм'ятини від країв кожуха затвора.

На кулі (при пострілі з нарізної зброї) утворюються сліди від стінок каналу ствола. Такі сліди складаються з дрібних валиків і борозенок. Кількість слідів (смуги) та їх нахил щодо повздовжньої осі кулі відповідають кількості та напрямку нарізів каналу ствола.

На перепонах від кулі та дробу виникають пробоїни, вм'ятини, тріщини, розриви, сліди кіптяви у вигляді пояса обтирання (мал. 9).

Мал. 8. Сліди на гільзах.

Мал. 9. Вхідні та вихідні отвори: *a* – у металі; *б* – у дереві.

У пробоїні розрізняють вхідний і вихідний отвори. *Вхідний кульовий отвір* в еластичних перепонах має дещо менший діаметр, ніж діаметр кулі; у сухому дереві, листовому металі отвір близький

до калібру кулі; у ламких твердих перепонах (скло, цеглина) отвір може бути навіть дещо більшим, ніж діаметр кулі; на тілі людини діаметр вхідного отвору, як правило, менший за діаметр кулі.

Ознаки вхідного отвору:

- 1) дефект тканини – відсутність частин тканини;
- 2) наявність навколо рани (на тілі людини) пояса осаднення у вигляді кайми завширшки 1–3 мм червоно-бурого кольору;
- 3) наявність пояса обтирання;
- 4) наявність ознак пострілу з близької відстані або в упор (при пострілі в упор відбивається дуловий зріз зброї – **штанцмарка**).

Вихідний кульовий отвір має різні розміри й форму. Найчастіше краї вихідного отвору нерівні, вивернуті назовні. Вихідний отвір, як правило, більший, ніж вхідний.

При пострілі можуть утворюватися сліди рикошету, які виникають при ударі кулі об перепону при малому куті зіткнення. При цьому куля змінює свій напрямок.

Поясок обтирання – одна з важливих ознак кульового ушкодження; має вигляд темної смуги, розташованої по краю вхідного отвору. Поясок обтирання утворюється частинами речовин, які винесені кулею з каналу ствола (металевийпил, порохова кіптява).

Огляд зброї, боєприпасів і слідів пострілу здійснюється відповідно до вимог норм КПК (ст. 237). У разі потреби слідчий запрошує для участі в огляді спеціаліста з судової балістики.

Завданням огляду є виявлення, фіксація, вилучення зброї, боєприпасів, слідів пострілу і дослідження їх на місці події для визначення виду, системи, калібру зброї, кількості пострілів, дистанції, напрямку і місця, з якого було зроблено постріл.

Виявлену зброю фіксують за допомогою фотозйомки та описують у протоколі огляду. При огляді зброї необхідно дотримуватися певних правил. Так, при огляді бойової зброї необхідно:

- 1) взяти зброю за частини, за які зазвичай зброя не береться; оглянути зброю на наявність на її поверхні слідів папілярних візерунків долоней рук людини;
- 2) встановити, чи знаходиться курок (ударник) на бойовому або захисному взводі та чи є патрон у патроннику;
- 3) розрядити зброю, витягти магазин, оглянути його поверхню;
- 4) вжити заходів щодо відшукання слідів;

5) оглянути внутрішню поверхню каналу ствола для виявлення слідів пострілу у вигляді нагару, незгорілих порошинок;

6) встановити, чи немає яких-небудь ушкоджень на зброї або чи не відсутні які-небудь частини;

7) визначити наявність або відсутність запаху пороху в каналі ствола.

У протоколі огляду про зброю слід вказати: місце виявлення, відстань від двох нерухомих об'єктів, положення ствола зброї, вид, систему, наявність і зміст маркувальних позначок, номер зброї або її частин, загальний стан зброї, положення курка, запобіжника, кожуха затвора, наявність патрона (гільзи) у патроннику, магазині (барабані), слідів пальців на зброї, кіптяви і нагару, сторонніх часток у стволі та слідів запаху порохових газів.

Дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів та слідів пострілу здійснюється за допомогою судово-балістичної експертизи, яка є різновидом криміналістичної експертизи. До основних завдань експертизи належать встановлення виду, зразка (моделі) вогнепальної зброї за стріляними кулями, гільзами, слідами пострілу, а також конкретного екземпляра зброї за стріляними кулями та гільзами, визначення можливості застосування для стрільби зброї та боєприпасів, встановлення однорідності патронів, куль, гільз, дробу, картечі, встановлення деяких обставин, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

Судово-балістична експертиза вирішує класифікаційні, діагностичні та ідентифікаційні завдання, які можна класифікувати як такі типові питання:

1) *при дослідженні зброї*: чи є дана зброя вогнепальною, а при позитивній відповіді – до якого виду, системи та моделі вона належить; чи справна зброя та чи придатна вона для стрільби; який калібр даної вогнепальної зброї; чи є представлена на дослідження деталь частиною даного екземпляра зброї; чи міг відбутися постріл з даного екземпляра зброї без натискання на спусковий гачок за певних обставин; чи можливий постріл з даної зброї патронами певного калібру; чи здійснювалася стрільба з даної зброї після останньої чистки;

2) *при дослідженні боєприпасів*: чи справні дані патрони, чи придатні вони для стрільби; до якого виду й зразка належить пода-

ний для дослідження патрон; чи належать представлені патрони до однієї партії випуску;

3) *при дослідженні стріляних куль, дробу, картечі, пижів*: зі зброї якого виду, системи, зразка відстрілена куля, що виявлена на місці події; чи не відстрілена куля з представленої зброї; чи не відстрілена куля з одного екземпляра зброї; до якого виду та зразка належить патрон, частиною якого є куля, виявлена на місці події; чи не відстрілена куля зі зброї невідповідного калібру; чи є представлені для дослідження куля і гільза частинами одного патрона; чи складали раніше представлені снаряди (дріб, картеч, кулі) єдину масу і чи не виготовлені вони в одних і тих самих виробничих умовах; чи не слугував предмет, що підлягає дослідженню, саморобним пижем; з якого матеріалу виготовлений пиж; чи однорідні пижі представлені на дослідження;

4) *при дослідженні гільз*: зі зброї якого виду, зразка стріляна дана гільза; чи є гільза частиною патрона, що використовувався під час стрільби з даної зброї; чи не стріляні представлені гільзи з одного екземпляра зброї; чи не є представлені куля та гільза частинами одного патрона; які причини виникнення пошкоджень, що є на гільзі, кулі;

5) *при дослідженні слідів пострілу*: чи є дане пошкодження вогнепальним; чим саме утворене дане пошкодження (кулею, дробом, картеччю, скалками гранати); чи є сліди пострілу з близької відстані на одязі потерпілого; у якому напрямку був здійснений постріл; яким є дане ушкодження – вхідним чи вихідним отвором.

Холодна зброя – це устрій, конструктивно призначений для враження живої цілі або заподіяння серйозних тілесних ушкоджень іншій людині або тварині за допомоги мускульної сили людини.

Типи холодної зброї:

- колюча холодна зброя (шпаги, стилети, голчасті багнети тощо);

- колючо-ріжуча зброя (однолезвійні – ножі; дулезвійні – кинджали, кортики);

- холодна зброя, яка є рублячо-ріжучою (шаблі, бойові сокири, алебарди, бердиші);

- колючо-рубляча зброя (шашки, тесаки, багнети-тесаки, великі кинджали);

– зброя ударно-роздроблюючої дії (кийки, кастети, битки, кістені, нунчаки надолонник, дубини тощо).

Холодна зброя може бути комбінованою (кастетом-ніж), по способу виготовлення – заводською, кустарною, саморобною.

При криміналістичному дослідженні холодної зброї слід вивчити питання про поняття і систему класифікацій холодної зброї, предмет і суб'єкт криміналістичної експертизи холодної зброї, методику криміналістичного дослідження холодної зброї.

Вибухом називають процес швидкого звільнення великої кількості енергії в обмеженому обсязі або дуже швидкий прояв механічної роботи, викликаний раптовим розширенням сильно стиснених газів або парів.

Розрізняють фізичні, хімічні, ядерні, електромагнітні й деякі інші види вибухів.

Вибухові речовини підрозділяють на чотири групи:

- ініціюючі (первинні) вибухові речовини;
- бризантні (дробящі або вторинні) вибухові речовини;
- металеві вибухові речовини (на пороховій основі) і ракетні палива;
- піротехнічні склади.

Вражаюча дія і слідоутворення, відбуваються внаслідок механічної, фізичної та хімічної взаємодії вибухової хвилі, відламків, що розлітаються, теплоти, що виділяється, і хімічних з'єднань при згоранні вибухової речовини. Тому слідами вибуху є:

- частини зруйнованого вибухом цілого (відламки), частини вибухового пристрою, снаряда, пакувального матеріалу, шматки паперу, тканини і т. ін.);
- частки непрореагованої вибухової речовини (порошинки, запалювальні суміші, бертолетова сіль, селітра, гексоген тощо);
- сліди кіптяви і згорання вибухових речовин на пошкоджених об'єктах та сліди пожежі;
- сліди запаху вибухової речовини;
- сліди механічних, фізичних і хімічних змін пошкоджених предметів (розриви, злами, кручення, зрушення, окисація, поява нової речовини тощо).

Вибухові пристрої складаються з заряду вибухової речовини, приводного (реагуючого) пристрою, вибухівника і корпусу (металічного, дерев'яного, пластмасового).

Деякі види саморобного вибухового пристрою можуть бути безкорпусними, їх часто маскують під портфелі, посилки, ручні ліхтарики, термоси тощо.

За конструкцією привідного пристрою і вибухівника саморобні вибухові пристрої можуть бути контактними та безконтактними.

Вибухівники можуть бути: ударні (що спрацьовують від удару, натискання), дистанційні (механічні або електричного впливу), неконтактні (вібраційні, акустичні, радіолокаційні тощо), запрограмовано-виконуючі (що спрацьовують за закодованим сигналом).

Під предметом вибуховотехнічної експертизи розуміється комплекс досліджень, що допомагає визначити технічну причину походження вибуху, умови, що сприяли його виникненню, і інші обставини, пов'язані з підготовкою й здійсненням вибуху. До об'єктів вибуховотехнічної експертизи відносяться різні речовинні докази, обставини, що визначають стан об'єкта на момент вибуху й після нього, а також умови, що сприяють виникненню вибуху.

Завданнями **судової вибуховотехнічної експертизи** є встановлення наступних обставин:

- 1) приналежності досліджуваного об'єкта до підривного пристрою (боєприпасам) і визначення його класифікаційної категорії;
- 2) придатності його до використання по призначенню (підриву);
- 3) природи вибуху й технічної причини його виникнення;
- 4) наявності залишків вибухової речовини й підривного пристрою;
- 5) способу підриву вибухового пристрою й послідовності його здійснення;
- 6) сили вибуху по масі висадженої вибухової речовини (у тротиловому еквіваленті);
- 7) конструкції й способу виготовлення підривного пристрою і його основних елементів;
- 8) видової приналежності й марки вибухової речовини;
- 9) безпеки вибуху заряду вибухової речовини або вибухового пристрою.

Основними питаннями, які вирішуються вибуховотехнічною експертизою, є наступні:

1. Чи є об'єкт, представлений на експертизу, підричним пристроєм і, якщо так, то яка його конструкція й спосіб його виготовлення (саморобний, промисловий)?

2. Чи придатний даний підричний пристрій для здійснення вибуху, якщо ні, то з яких причин і чи є на його деталях і частинах сліди, що вказують на відновлення втрачених властивостей?

3. Промислового або саморобного виготовлення даний засіб висадження й, якщо промислового, то вітчизняного або іноземного виробництва?

4. Що собою представляють об'єкти, представлені на експертизу, чи можуть вони бути використані як компоненти підричного пристрою, і який спосіб їхнього виготовлення (саморобний, промисловий)?

5. Чи є речовина, представлена на експертизу, вибуховою речовиною й, якщо так, то якою саме, які його властивості, галузь застосування й спосіб виготовлення (саморобний, промисловий)?

6. Чи не становили раніше (до знешкодження) представлені матеріали, речовини й деформовані деталі єдине ціле, а саме підричний пристрій?

7. Яка природа вибуху й технічна причина його виникнення (чи було на місці події застосовано підричний пристрій або ж відбувся об'ємний вибух газо-повітряної або краплинно-повітряної або запал-повітряної суміші)?

8. Де перебував і як був розташований підричний пристрій у момент вибуху?

9. Чи був підричний пристрій підготовлений до вибуху або ж відбулося спрацювання цього пристрою від необережного обігу з ним?

10. Чи є на представлених на дослідження об'єктах залишки вибухової речовини? Якщо так, то якої саме, які її властивості й галузь застосування?

11. Який спосіб висадження був застосований: вогневий, механічний, електричний?

12. Яка сила вибуху в еквіваленті по масі висадженого тротилу і які вражаючі властивості вибухового пристрою?

13. Якщо вибуховий пристрій промислового виготовлення, то яка його видова приналежність і марка (граната, інженерна міна, артилерійський снаряд, засоби детонування й т. ін.)?

14. Якщо вибуховий пристрій саморобного виготовлення, то які професійні навички в підривній справі особи, що його зробила?

15. Чи можна з використанням представлених виробів, матеріалів, інструментів, устаткування й пристосувань виготовити підривний пристрій (або його окремі деталі й вузли), аналогічні виявленому або використаному на місці події?

Тема 6. Криміналістичне документознавство

Поняття і завдання криміналістичного документознавства. Загальні правила огляду і вивчення документа. Поняття і завдання техніко-криміналістичного дослідження документів. Виявлення змін у документі та підробки його змісту й атрибутів. Можливості техніко-криміналістичних експертиз документів. Особливості огляду і дослідження електронних документів та технічного обладнання, пристроїв з їх виготовлення. Змістовні й авторські особливості письма. Дослідження почерку виконавця. Ідентифікаційні та діагностичні експертизи письма і почерку.

Документ – це матеріальний об’єкт, у якому зафіксовані відомості про які-небудь факти, що відбулися, чи які можна передбачити. Для криміналістичної науки документ становить інтерес з позиції того, що є він є носієм криміналістично-значимої інформації, що в ньому зафіксована. Тому у залежності від способу фіксації та характеру носія інформації виділяють різні види документів. Взагалі термін «документ» походить від лат. *documentum* – свідчення, доказ чого-небудь. У судово-слідчій практиці розрізняють такі види документів:

- 1) письмові (тексти, цифри та інші записи);
- 2) графічні (креслення, малюнки, схеми);
- 3) фотодокументи;
- 4) кіно- та відеодокументи;
- 5) фонодокументи;
- 6) електронні документи.

За процесуальною природою письмові документи можуть виступати як письмові та речові докази. *Документи – речові докази* мають значення для розслідування не тільки завдяки своєму змістові, а й через сам факт свого існування, а також спосіб їх виготовлення та інші матеріальні ознаки. Документи – речові докази можуть бути засобом учинення злочину чи засобом його приховування, предметом злочинного посягання. *Документи – письмові докази* мають значення для встановлення істини у справі завдяки лише своєму змісту (наприклад, висновок експерта, акт ревізії тощо). При цьому вони не є об'єктом криміналістичного дослідження і можуть замінюватися у справі копіями або дублікатами. У практиці техніко-криміналістичних досліджень зазвичай мають справу з письмовими документами як речовими доказами.

За юридичною природою документи поділяються на справжні та підроблені, а за джерелом – на офіційні (паспорт, посвідчення особи, довідка) та неофіційні (лист, записна книжка тощо).

У підробленому документі зміст або реквізити не відповідають дійсності. При цьому підробка буває двох видів – інтелектуальна або матеріальна. Інтелектуальна підробка полягає у складанні та видачі правильного за формою та виготовленням документа, але такий документ містить свідомо неправдиві відомості. Встановити факт інтелектуальної підробки за допомогою криміналістичної експертизи неможливо. Матеріальна підробка передбачає змінення змісту документа через внесення до нього неправдивих відомостей або шляхом повного виготовлення підробленого документа (тобто часткова або повна підробка). Матеріальна підробка виявляється за допомогою техніко-криміналістичного дослідження документів.

Обов'язкові відомості, які повинні міститися в документі для визнання його дійсним, називаються *реквізитами* (від лат. *requisitum* – потрібне, необхідне). Такими відомостями, як правило, є найменування документа і дата його складання; назва й адреса підприємства (організації), що складала документ; сторони, які беруть участь у здійсненні операції; зміст здійснюваної угоди; підстава для здійснення операції; одиниці виміру і обсяг операції (у натуральному і вартісному показниках); номер документа; підписи відповідальних (посадових) осіб; відтиски печаток та штампів. Відсутність одного або кількох реквізитів у випадках, передбачених законом, спричинює недійсність або заперечність документа.

Документи можуть бути виготовлені рукописним, машинописним, комп'ютерним, поліграфічним або іншими способами, за допомогою письмових знаків, інших графічних зображень, виконаних чорнилами, пастами для кулькових ручок, тушшю, олівцем, друкарською фарбою або іншою речовиною. Як матеріал для виготовлення письмового документа можуть бути використані папір, дерево, фанера, картон, тканина, скло та ін. Документи відрізняються за формою, розмірами, засобами захисту від підробки, текстом та іншими елементами.

Існують певні правила поведінки з документами – речовими доказами, а саме:

- 1) необхідно обережно поводитись з документами (на них заборонено робити будь-які позначки, перегинати їх, класти на забруднені поверхні тощо);
- 2) документи слід розміщувати і зберігати в окремих конвертах з відповідними написами;
- 3) для зберігання документів повинні бути створені відповідні умови (запобіжні заходи щодо впливу променів світла, вологості, хімічних речовин).

Огляд документів полягає в їхньому вивченні та дослідженні з метою виявлення і фіксації ознак, що надають документам значення речових доказів. Попереднє дослідження документів може здійснювати слідчий. Проведення такого огляду регламентовано статтями 237 КПК. При огляді та попередньому дослідженні документів не слід застосовувати методи, засоби і прийоми, які призводять до змінення зовнішнього вигляду й стану документа. На цьому етапі слідчим з'ясовуються такі питання:

- 1) визначення характеру і призначення документа;
- 2) аналіз зовнішнього вигляду і стану документа;
- 3) вивчення змісту документа;
- 4) аналіз його реквізитів;
- 5) вивчення матеріалів документа;
- 6) виявлення ознак підробки документа.

Під час огляду документів слідчому необхідно звертати увагу на відповідність форми документа його змісту. Окремі суперечності встановлюються шляхом зіставлення певних реквізитів. При цьому застосовуються огляд в косопадаючому та проникаючому світлі, за

допомогою оптичних збільшувачих приладів, в ультрафіолетових та інфрачервоних променях, за допомогою електронно-оптичного перетворювача.

Повне і всебічне технічне дослідження документів здійснюється під час проведення **техніко-криміналістичного дослідження документів**. Об'єктами дослідження є зміст документа, матеріали і знаряддя письма. Технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів і експертизу матеріалів документів.

Експертиза реквізитів документів вирішує такі основні завдання:

1) встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів і їх відбитків;

2) встановлення факту і способу внесення змін до документа (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток тощо);

3) виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо-видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони виготовлені, не перетворився на попіл;

4) встановлення типу, системи, марки, моделі та інших кваліфікаційних категорій друкарської техніки, а також ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків;

5) ідентифікація печаток, штампів, факсиміле за їхніми відбитками;

6) ідентифікація засобів розмножувальної техніки за їхніми відбитками;

7) ідентифікація компостерних знаків за просічками;

8) ідентифікація письмового приладдя за штрихами;

9) ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, намалювала і (або) вирізала зображення, за особливостями навичок виконавця;

10) встановлення належності літер певному комплекту шрифту;

11) визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються.

Експертизою матеріалів документів встановлюються рід, вид (інша класифікаційна категорія) матеріалів, на яких і за допомогою

яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, барвники тощо), а також їх спільна родова (групова) належність.

Поширеними способами змінення документів є підчистка, травлення і мивання тексту, дописка і виправлення записів, переключування фотокарток та заміна окремих частин документа.

Підчистка – спосіб змінення змісту документа, при якому здійснюється механічне видалення частини тексту. Видалення штрихів може бути підготовчим етапом для внесення нових записів. При підчистці текст стирають (тертям гумкою) або зіскрібають гострим предметом (лезом бритви). Ознаками підчистки є порушення верхнього шару паперу, проклейка, наїжування волокон паперу, зменшення товщини паперу, ушкодження ліновки або захисної сітки, залишки підчищених штрихів, розпливи барвника в штрихах нового тексту.

Дописка – спосіб змінення початкового змісту документа шляхом внесення до рукописного тексту нових слів, фраз або окремих письмових знаків. Дописка проводиться щодо літерних або цифрових записів. Ознаками дописки є нерівномірність проміжків між рядками, словами, буквами у середині слів; зменшений розмір і розгін почерку певної частини тексту; неоднаковий нахил штрихів однопісних знаків; наявність обведення штрихів основного тексту; розходження в інтенсивності, відтінках барвника штрихів та їх копіювальних властивостей. Ознаки дописки можуть бути виявлені за допомогою оптичних приладів або світлофільтрів, що посилюють колірний контраст барвника штрихів. Дописка розпізнається у процесі почеркознавчого і техніко-криміналістичного дослідження.

Виправлення – спосіб змінення початкового змісту документа шляхом переробки одних письмових знаків на інші. Виправлення проводиться щодо літерних і цифрових записів. Виправляються, як правило, близькі за конфігурацією цифри і літери. Ознаками виправлення є відмінність у відтінку та інтенсивності забарвлення штрихів у літерах, цифрах і словах; різна товщина штрихів або наводка в літерах, словах; пошкодження паперу в місцях виправлення (мал. 10).

Травлення – спосіб змінення змісту документа, при якому здійснюється видалення тексту за допомогою хімічних реактивів, які вступають у реакцію з барвником штрихів і знебарвлюють його.

Мал. 10. Виявлення виправлення за допомогою ультрафіолетового випромінювача.

Як травлячі речовини використовуються деякі кислоти і луги. Ознаками травлення є: наявність білястих плям від дії хімічної речовини; поява матових ділянок; зміна кольору паперу; знебарвлення ліновки і захисної сітки; шорсткість поверхні; поява дрібних тріщин; збільшення ламкості паперу; наявність залишків барвника витравлених штрихів; розпливи барвника нових штрихів. Ознаки травлення виявляються за допомогою оптичних приладів і ультрафіолетових випромінювачів. Так, під ультрафіолетовим освітленням залишки хімічних речовин, штрихи знешкоджененого тексту можуть люмінесцювати.

Заміна частин документа – один із способів часткової підробки, який полягає в заміні окремих аркушів документа, вклеюванні деяких ділянок або переклеюванні фотокартки.

Ознаками заміни аркушів є порушення порядку нумерації сторінок або невідповідність номерів сторінок; розходження у графічних ознаках друкарського шрифту, у малюнку захисної сітки, формі та розмірах лінування; невідповідність аркушів за розміром або якістю паперу; додаткові проколи у місцях кріплення аркушів та ін.

Ознаками переклеювання фотокартки є відсутність на фотокартці відбитка печатки; розходження у графічних ознаках літер у частинах відбитка на фотокартці та документі; наявність розрізу на фотокартці; розходження в кольорі часток клею, що виступає з-під фотокартки.

Під дією різних природних факторів (вплив прямих сонячних променів, підвищена вологість повітря, атмосферні гази тощо) текст з часом може знебарвлюватися (так званий «згаслий» текст).

При дослідженні «згаслих» текстів застосовуються такі методи, як фотозйомка видимої та інфрачервоної люмінесценції, кольоророзрізнєння, дифузно-копіювальний та адсорбційно-люмінесцентний

методи. Слабковидимі штрихи можуть бути прочитані за допомогою світлофільтрів, які посилюють контрастність тексту. В лабораторних умовах застосовують опромінювання документа за допомогою лазера і спостереження люмінесценції за допомогою електронно-оптичного перетворювача.

Невидимі тексти можуть бути результатом тайнопису. *Тайнопис* – невидимі записи, виконані безбарвним розчином якоїсь речовини. У процесі тайнопису використовується «симпатичне» чорнило, прозорий або слабкозабарвлений розчин солей, невидимий на папері (наприклад, розчин хлористого кобальту), а у деяких випадках застосовують різноманітні органічні речовини, соки рослин (цибулі, лимона, капусти). Ознаками тайнопису можуть бути неоднорідність лиску на різних ділянках паперу, наявність нечітко виражених матових штрихів, збільшені проміжки між рядками, наявність значних ділянок аркуша без тексту.

Методами виявлення тайнопису є огляд документа в косопадаючих променях, прасування паперу праскою, запилення поверхні паперу порошками (сажею, графітом) або окурювання його парами соляної кислоти, аміаку, йоду. При огляді документа можуть бути використані ультрафіолетові освітлювачі. Органічні речовини можна виявити фотографуванням в ультрафіолетових променях. Під час лабораторних досліджень застосовують рентгенівське опромінення, хімічний аналіз і спеціальні методи виявлення невидимих текстів.

У судово-слідчій практиці інколи виникають випадки, коли документи, які мають важливе значення для встановлення істини, пошкоджені – тексти залиті, закреслені чи замазані певними барвниками. Можливість прочитання таких записів і обрання відповідних методів дослідження залежать від таких факторів: 1) який барвник використовувався для виконання запису; 2) який саме барвник було застосовано для пошкодження записів; 3) з якого матеріалу виготовлено основу документа.

Виявлення залитих і закреслених текстів є можливим за допомогою огляду документа на просвіт або в косопадаючому світлі. Позитивний результат може дати огляд з використанням світлофільтра того самого кольору, що й барвник, яким залитий текст документа. Закреслені тексти можуть бути встановлені за рельєфом штрихів на зворотньому боці документа.

Відомими методами дослідження залитих текстів є:

1) кольоророзрізнення – спосіб фотозйомки із застосуванням світлофільтрів;

2) фотозйомка в інфрачервоних променях (доцільна при виявленні запису, який виконаний речовиною, що поглинає ці промені);

3) фотозйомка у проникаючому світлі та косопадаючих променях;

4) фотозйомка в рентгенівських променях (метод отримання тіньового зображення за рахунок дії на фотоматеріал рентгенівських променів, які пройшли крізь об'єкт, що фотографується);

5) фотозйомка в інфрачервоних променях (фотозйомка об'єкта, який освітлюється тепловими променями. На об'єкт одягається інфрачервоний фільтр, а об'єкт освітлюється за допомогою ламп розжарювання) або ультрафіолетових променях (метод заснований на дії ультрафіолетових променів, відбитих від об'єкта зйомки);

6) дифузно-копіювальний метод (рекомендується для текстів, які виконані водорозчинними речовинами (наприклад, чорнилом) і закритих нерозчинними (друкарською фарбою);

7) адсорбційно-люмінесцентний метод (для копіювання використовується виборчо діючий розчинник).

Виявлення записів на спалених документах має свої особливості. Вплив високих температур на матеріал документа змінює його властивості. Так, при температурі близько 500 °С папір стає крихким і при доторканні руйнується. При такому стані документів виявити записи неможливо.

Відновити записи в документах стає можливим за умови, що вони були піддані температурі не більш ніж 150–250 °С. З такими документами необхідно поводитись дуже обережно. Дрібні шматочки вилучаються за допомогою гумової груші.

Перед дослідженням спалений документ необхідно розправити, для чого документ рекомендується обробити водним розчином гліцерину (10–20%) або водяною парою.

Для встановлення текстів спалених документів застосовується комплекс методів. У таких випадках ефективними виявляються огляд в косопадаючому світлі, огляд в ультрафіолетових променях, різні фотографічні методи дослідження, відбілювання поверхні документа перекисом водню.

Технічна підrobка підпису передбачає наслідування почерку особи, від імені якої виконується підпис, або використання різних технічних засобів. Способами підrobки підписів є такі:

1) утворення підпису шляхом звичайного наслідування іншої особи;

2) копіювання підпису на просвіт;

3) передавлювання через копіювальний папір, обносиння барвником;

4) передавлювання дійсного підпису загостреним предметом на інший документ з наступною обводкою;

5) виготовлення з дійсного підпису факсиміле (точне відтворення підпису фотомеханічним способом; підписи, нанесені за допомогою факсиміле, мають мікроструктуру штрихів, специфічну для металевих кліше);

б) використання комп'ютерних можливостей сканування дійсного підпису з наступною принтерною розпечаткою на документі.

Ознаки технічної підrobки підпису охоплюють: сліди зупинок пишучого приладу у вигляді стовщень або надривів штрихів, нетвердість рухів, наявність у штрихах і біля них часток іншого барвника, звивистість і тупі закінчення штрихів, підрисовку штрихів, вдавлені борозенки, які не завжди співпадають з чорнильною обводкою та ін.

У процесі дослідження підпису необхідно встановити дійсний він чи підrobлений. Під час експертизи підписів вирішуються такі типові питання: чи не скопійовано даний підпис з якого-небудь підпису за допомогою технічних засобів, якщо так, то яких саме; чи не скопійовано підпис на досліджуваному документі з якого-небудь підпису, поданого для порівняння.

Під час експертизи досліджуваний підпис рекомендується порівнювати із зразками підписів особи, від імені якої він виконаний. Експерту подаються вільні (6–8) та експериментальні (до 10) зразки підписів цієї особи.

Відбитки печаток і штампів є одним із основних реквізитів документів. Вони виконують посвідчувальну і профілактичну функції, захищають документ від підrobки. Частина криміналістичної техніки, яка вивчає відбитки печаток і штампів, можливості їх ідентифікації інколи називають *судовою сфрагістикою*.

Печатка – інструмент для нанесення слідів (міток) на матеріальних об'єктах; предмет із рельєфним зображенням знаків, виконаних друкарським або комп'ютерним набором, які є єдиним цілим, вони несуть певне смислове навантаження і призначені для нанесення відбитків на документах.

Існують різні види печаток. Прямокутна печатка іменується штампом, а невеличкі за розмірами штампи називаються штемпелями.

Круглі печатки бувають *прості* (містять по колу вказівку, де зареєстровано дане підприємство або засновник чи вища організація; по колу або в центрі розміщується ідентифікаційний код; усередині кола розміщується назва юридичної особи) та *гербові* (у центрі яких є зображення герба держави, а по колу – назва міністерства, відомства або установи, якій належить печатка). Печатки поділяються на ті, що виготовляються лише з дозволу органів МВС, і ті, що не потребують такого дозволу. За матеріалом, із якого вони виготовляються, печатки бувають каучукові, поліуретанові, металеві.

Відбиток печатки (штампу) передбачає перенесення відповідної штемпельної фарби на поверхню паперу або видавлювання на її поверхні відповідного рельєфу. Дослідження відбитків печаток і штамів здійснюється з метою встановлення їх тотожності або встановлення способу їх підробки.

Типові питання, які вирішуються при дослідженні відбитків печаток і штамів, такі: яким способом виготовлено печатку (штамп), відтиск якої є на документі; яким способом відтворено відбиток печатки (штампу) на документі; чи є нанесений відтиск печатки на документі даною печаткою; чи однією печаткою (або штампом) залишені відбитки в документах та ін.

Ознаки, що свідчать про спосіб підробки (рисовку відтиску, кустарне виготовлення, копіювання справжнього відтиску, формування відтиску за допомогою комп'ютерної графіки), такі: нестандартність букв, неоднакова висота, ширина літер, різна товщина штрихів, різні проміжки між словами, нерадіальне розташування знаків по колу, дзеркальність окремих знаків, помилки у тексті, різниця написання в тексті однойменних літер, несиметричність розміщення літер, розпливи окремих штрихів, відсутність штемпельного барвника в штрихах.

При ідентифікації печаток (штампів) за їх відтисками досліджуються загальні та окремі ознаки (форма і розміри відтисків у цілому, взаємне розташування складових частин відтисків, графічні ознаки літер, цифр, герба, емблеми, дрібні особливості окремих знаків тощо). Для проведення експертизи необхідні експериментальні та вільні зразки.

Об'єктами дослідження матеріалу документів є папір, барвники штрихів, відбитків печаток (штампів), клей, захисні покриття. Матеріальна частина документів складається з паперу та спеціальних за складом речовин (пасти кулькових ручок, чорнила, туші, штемпельної фарби тощо).

Папір – це матеріал переважно з рослинних, міцно сплених волокон. Зараз відомо понад 600 видів паперу. Найбільш відомі види паперу – для друку, газетний, фільтрувальний, світлочутливий, електроізоляційний, промисловий та ін. Папір характеризується масою (4–250 г/м²), товщиною (4–400 мкм), механічними властивостями, кольором, білизною, гладкістю, еластичністю, міцністю, прозорістю та ін. Папір є основою великої кількості різних документів.

Техніко-криміналістичне дослідження паперу дає змогу вирішувати такі питання: чи є однорідним папір досліджуваного документа і надісланого зразка паперу; чи виконано два або більше документів на папері однієї групи (класу); чи були шматки паперу до їх розриву єдиним цілим.

Письмові маси – це речовини за допомогою яких виконують текстові записи на папері. Існують різні групи письмових мас – чорнило, туш, пасти кулькових ручок, стрижні олівців (графітні, кольорові, спеціальні), штемпельна та друкарська фарби. Кожна група письмових мас має свої характеристики.

Техніко-криміналістичне дослідження речовини штрихів проводиться з метою встановлення належності речовини штрихів до певної групи (виду чи типу); однорідності письмової маси, якою написані тексти одного чи різних документів; відповідність їх нормі; визначення підприємства-виготовлювача; встановлення приладдя, яким виконано запис у документі тощо. Технічна експертиза документів у таких випадках дає можливість встановити групову належність письмових мас. Для дослідження письмових мас використовуються різні фізико-хімічні методи.

Експертизою клейких речовин вирішуються питання про їхній склад, призначення та однорідність. Техніко-криміналістичне дослідження дає змогу встановити вид клею, що використовувався при виготовленні документа, або при наклеюванні фотокартки на документ.

Криміналістичне дослідження письма (судове почеркознавство) – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності письма, процес його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи. Судове почеркознавство вивчає письмо з метою вирішення ідентифікаційних і неідентифікаційних (діагностичних) завдань.

Письмо – засіб фіксації і зберігання думки людини; походить від звукового мовлення і є основним засобом спілкування людей. Розрізняють смисловий і графічний бік письма. Смисловий бік письма знаходить свій вияв у мовних засобах і відображає письмову мову того, хто пише. Графічний бік письма виражається у вигляді письмових знаків і сполучень їх – почерку.

Письмова мова – це вираження думок людини за допомогою язика та спеціальної системи умовних об означень (письмових знаків). Письмова мова кожної людини відрізняється стилем викладання, словниковим складом, загальним рівнем грамотності. Для письмової мови людини характерними є індивідуальність і відносна сталість.

Почерк – це індивідуальна та динамічно стійка програма техніки письма. Почерк залежить від рівня розвитку особи і закріплення в неї письмово-рухових навичок. Своєрідність почерку виявляється в певній сукупності загальних і окремих ознак. Ідентифікаційними властивостями почерку є його індивідуальність (виражається в наявності ознак, які рідко зустрічаються) і відносна сталість (основні ознаки почерку не зазнають істотних змін протягом ідентифікаційного періоду).

Упродовж всього життя людини почерк зазнає певних змін, він розвивається, вдосконалюється. Найбільшу стабільність має сформований почерк, який частіше за все є наявним у особи 25-річного віку. Варіант ознак почерку не може вважатися перешкодою щодо ідентифікації.

Почерк людини пов'язаний з її умовно-рефлекторними діями та діяльністю великих півкуль головного мозку. Навчання письму, неодноразові повтори написання одних і тих самих літер, цифр, знаків призводять до вироблення графічних навичок. Властивості почерку (індивідуальність та відносна сталість) пов'язані з динамічним стереотипом (нейрофізіологічною основою навичок). Графічний навик охоплює три головні групи навичок:

- 1) технічні (спосіб техніки письма);
- 2) безпосередньо графічні (вміння зображувати літери (цифри), об'єднувати їх у слова);
- 3) орфографічні (вміння визначати фонему (звуки) та відображати їх письмовими знаками).

Зовнішні прояви відносно стійких навиків письма, що відображаються в рукописі, складають *систему ідентифікаційних ознак письма*, яка охоплює ознаки письмової мови, топографічні ознаки письма та ознаки почерку. Причому для кожної особи ця сукупність ознак є неповторною.

Ознаки письмової мови поділяються на загальні та окремі. До загальних ознак належать такі, як: рівень володіння письмовою мовою (високий, середній, низький); ступінь розвитку граматичних та стилістичних навичок (високий, середній, низький); довжина речень (велика, середня, мала); переважаючі типи речень (прості, складні); використання фразеологічних засобів; лексичні ознаки та обсяг словникового запасу та ін.

До окремих граматичних ознак письмової мови належать орфографічні чи пунктуаційні помилки, своєрідність побудови окремих речень, наявність у реченнях стилістичних чи синтаксичних помилок (вживання архаїзмів, діалектизмів, жаргону, скорочень, професіоналізмів, тавтології тощо).

Ознаки письмової мови мають важливе ідентифікаційне значення для встановлення авторства письма, а також допоміжне значення – для ідентифікації особи за почерком.

Топографічні ознаки письма характеризують особливості розміщення тексту в цілому або окремих його частин – це стійкі звички розміщення тексту. Під час вивчення топографії звертають увагу на поля, абзаци, побудову рядків за напрямком, розміщення розділових знаків чи лапок, спосіб переносу слів, нумерацію сторінок тощо.

Так, вирізняють розмір полів – малий (до 10 мм), середній (до 20 мм) і великий (понад 20 мм), абзаци – малі (20 мм), середні (30 мм), великі (понад 40 мм), лінія полів – пряма, хвиляста, опукла, ввігнута, ступінчаста.

Ознаки почерку поділяються на загальні та окремі. Загальні ознаки характеризують почерк як систему рухів. До них належать:

1) *виробленість почерку* – відображає здатність того, хто пише, користуватися сучасною системою скоропису; визначається темпом письма і координацією рухів при виконанні письмових знаків і з'єднань їх.

Під виробленістю почерку розуміють рівень володіння технікою письма, що виявляється в здатності виконувати рукописний текст у швидкому темпі, стійкими координованими рухами. Існують три ступеня виробленості почерку:

*встановили в разі
образування особин*

вироблений (високий)

*методи з'ясування
старих і нових*

недостатньо вироблений (середній)

*поступил на работу
в этом году был*

невироблений (низький)

2) *складність почерку* – свідчить про те, якими рухами виконуються письмові знаки, про конфігурацію їх будови; розрізняють простий, спрощений і ускладнений. Орієнтиром визначення складності почерку слугують учнівські прописи виконання літер;

3) *нахил почерку* – залежить від напрямку згинаючих рухів при виконанні прямолінійних елементів; за нахилом почерк буває прямим, правонахильним, лівонахильним, косим і безладним:

ко-мбуде поду

правонахильний

не измелзсь пера

лівонахильний

ице беспоконее

прямий

всегда бывае

безладний

4) *розмір почерку* – визначається висотою малих літер: великий (5 мм і більше), середній (від 2 до 5 мм), дрібний (не перевищує 2 мм):

В отдельную
стор. корпуса я

великий

показал четкое
на правильную форму

середній

в охроне публичности
всего от вас зависит и

дрібний

5) *розгін почерку* – характеризує протяжність (розмір) руху по горизонталі й визначається відношенням ширини знаків до їх висоти, а також відстанню між письмовими знаками. Virізняють: стиснутий (малий розгін) – ширина малих літер менша за їх висоту, відстань між буквами незначна; середній – ширина малих літер приблизно дорівнює їх висоті, а також відстані між літерами; розгонистий (великий розгін) – ширина малих літер більша за їх висоту, відстані між літерами збільшені:

как обстоит
поблизости с

стиснутий (малий розгін)

в настоящее
время человек

середній

работал
при нас.

розгонистий (великий розгін)

6) *зв'язність почерку* – полягає в безперервності виконання певної кількості письмових знаків та їх частин у межах одного слова. Зв'язність характеризується як мала (при з'єднанні літер у більшості слів по дві-три), середня (при з'єднанні від чотирьох до ше-

сти) і велика (при виконанні шести і більше знаків в одному слові при безупинному русі рукою в процесі письма):

жизнейшей точки
эволюционного сов

велика

критиковал меня
свое заявление

середня

характерные осо
бности целины

мала

7) *натиск почерку* – характеризує інтенсивність і розміщення зусиль на пишуче приладдя при виконанні письмових знаків; визначається ступенем:

Очень заостро
ны различия у

сильний

Многие его суж
авторитета

середній

Вопросы все при
контрольной раб

слабкий

8) *преобладающая форма и направление движений* – форма рухів буває прямолінійна і криволінійна; вирізняють округлий (ліво- і правоокружний) та кутастий почерк.

Окрема ознака почерку – це характеристика рухів, що виявляється при виконанні окремих літер чи їх окремих елементів. Виокремлюють певні групи рухів, які використовуються для вивчення окремих ознак почерку:

1) форма траєкторії рухів при виконанні письмових знаків та їх елементів (дуго-, круго-, петлеподібна);

2) напрямок рухів (зліва направо, справа наліво, право- чи лівоокружний тощо);

3) протяжність рухів;

4) спосіб початку (з крапки, завитка, петлі) та закінчення руху;

5) вид з'єднання елементів у літері (примикаючий, інтервальний тощо);

6) кількість рухів;

7) послідовність рухів;

8) розміщення точки перетину рухів щодо лінії рядка або інших елементів знаку;

9) складність рухів тощо.

Окремі ознаки почерку мають важливе ідентифікаційне значення, оскільки вирізняються своєрідністю та стійкістю. Такі ознаки зберігаються навіть при навмисному змінненні особою свого почерку.

Вирішення ідентифікаційних та діагностичних експертиз письма і почерку, що мають значення для розслідування, здійснюється за рахунок проведення конкретних криміналістичних експертиз. Для проведення досліджень експерту необхідні вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації.

Почеркознавча експертиза спрямована на ідентифікацію виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо).

Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань.

Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів.

Перед експертом можуть бути поставлені наступні питання:

1. Чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою?

2. Чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?

3. Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?

4. Чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

5. Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

6. Особою якої статі виконано рукописний текст?

7. До якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту?

Основним завданням **авторознавчої експертизи** є ідентифікація автора тексту. Авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо).

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

1. Чи є певна особа автором наданого на дослідження тексту?

2. Чи є певна особа автором декількох різних текстів?

3. Чи є автор та виконавець тексту однією або різними особами?

4. Чи даний текст складений кількома авторами?

5. Які риси соціально-біографічного портрета автора можна встановити за даним текстом?

6. Якою є основна мова спілкування певної особи – автора даного тексту?

7. Яким є місце формування мовленнєвих навичок (рідна мова) певної особи – автора даного тексту?

8. Чи спостерігаються в тексті ознаки, які свідчать про складання тексту автором під впливом будь-яких збиваючих факторів?

9. Чи складено текст документа особою самостійно або під диктування чи його виконано шляхом переписування?

10. Чи складений текст документа з перекручуванням ознак писемного мовлення?

Авторознавчою експертизою можуть вирішуватися також інші питання.

Вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, можливе за наявності обсягу досліджуваного тексту орієнтовно не менше ніж 100 слів.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА

Тема 7. Загальні положення криміналістичної тактики. Слідчі версії та планування у розслідуванні

Поняття, завдання і структура криміналістичної тактики. Засоби криміналістичної тактики. Тактичний прийом як центральний елемент криміналістичної тактики. Система тактичних прийомів, тактичні комбінації. Тактичні завдання і тактичні операції. Тактика слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій: процесуальна регламентація, тактичні правила і прийоми, етапи проведення. Загальні засади організації розслідування. Планування розслідування у кримінальному провадженні в цілому, та окремих слідчих (розшукових) дій.

Криміналістична тактика – це система наукових положень і рекомендацій, які розробляються з метою визначення оптимальної лінії поведінки осіб, що здійснюють розслідування, виконання раціональної організації слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і судових дій, а також застосування відповідних до слідчо-тактичної ситуації тактичних прийомів їх проведення.

Структурно криміналістична тактика включає загальні положення щодо її основних завдань, понять, засобів та принципів реалізації, а також організацію і тактику проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій. В літературі вказується також на доцільність виділення й вивчення *злочинної тактики*: особи злочинця, його кримінального досвіду, закономірностей у підготовці, вчинення і приховування злочину, способів протидії розслідуванню, поведін-

ки у ході проведення слідчої (розшукової) дії з його участю. Звідси виникає необхідність у розробці тактичних засобів і прийомів з метою подолання злочинної протидії, викриття брехні, створення умов для співробітництва слідчого і підозрюваного.

Засобами криміналістичної тактики розглядаються:

1) тактичні прийоми як способи здійснення слідчої (розшукової) та негласної слідчої (розшукової) дії, спрямовані на досягнення її мети;

2) тактична рекомендація – науково обґрунтована та перевірена практикою порада щодо вибору і застосування засобів, прийомів та форм поведінки слідчого;

3) система (підсистема) тактичних прийомів – упорядкована сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених прийомів, що мають цільову спрямованість у процесі проведення слідчої дії (іноді систему тактичних прийомів іменують тактичною комбінацією);

4) тактика слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, яка охоплює весь типовий тактичний комплекс можливого її здійснення, реалізації;

5) система слідчих (розшукових) або інших дій (тактична операція), яка спрямована на виконання певного завдання розслідування у відповідній слідчій ситуації;

6) тактичне завдання – певне проміжне завдання розслідування, яке пов'язане зі з'ясуванням певних обставин, подоланням різних форм протидії розслідуванню, створенням сприятливих умов для його здійснення;

7) слідча ситуація.

Основним і визначальним поняттям зазначеного розділу криміналістики є поняття тактичного прийому. **Тактичний прийом** – це найбільш раціональний і ефективний спосіб отримання, перевірки і використання доказів або найбільш доцільна лінія поведінки слідчого у ході слідчої дії для досягнення її мети.

Тактичний прийом характеризується:

- психологічною сутністю;
- логічністю застосування;
- ситуаційною зумовленістю;
- відповідністю закону і моральним вимогам;
- можливістю вибору, корегування і творчого використання.

Певний інтерес і практичне значення становлять **такі підстави класифікації тактичних прийомів:**

1) за видом процесуальної дії

- тактичні прийоми огляду місця події (вибір напряму і послідовності огляду, аналіз окремих слідів на місці події; моделювання події, що відбулась; зіставлення модельованої події та реальної картини місця події; аналіз ознак знищення слідів; зіставлення інформації з місця події і типовими аналогами та ін.);

- тактичні прийоми допиту (постановка різних видів запитань; пред'явлення речових та письмових доказів; оголошення показань окремих осіб; допит на місці події; демонстрація перспектив ситуації, що склалася; переконання у необхідності надання допомоги органам розслідування та ін.);

- тактичні прийоми обшуку (залучення обшукуваного до діяльності слідчого; словесна розвідка; зіставлення виявленого з ознаками того, що шукається; аналіз ознак предмета пошуків; постановка обшукуваному уточнюючих запитань; використання можливостей типових аналогів тощо);

- тактичні прийоми інших дій;

2) за діапазоном використання

- тактичні прийоми, які використовуються під час провадження тільки окремих слідчих (судових) дій (допит на місці події, орієнтація на професійні навички обшукуваного тощо);

- тактичні прийоми, які використовуються у декількох (багатьох) процесуальних діях (постановка тих чи інших запитань; використання типових аналогів; аналіз слідів, предметів, їх ознак тощо);

3) за об'єктом спрямованості (або сферою реалізації)

- тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину (роз'яснення важливості правдивих показань; постановка контрольних, нагадуючих, доповнюючих та інших запитань; демонстрація фотознімків; оголошення висновків експертиз або результатів слідчих дій та ін.);

- тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища (аналіз слідів, предметів, їх ознак, розміщення; використання уявної реконструкції окремих елементів події – моделювання з метою відтворення події, що відбулась; зіставлення слідів, виявлених на місці події, та ін.);

4) *за ситуаційною варіантністю* (тактичні прийоми, які диференціюються залежно від ситуації процесуальної дії).

Так, у ситуації дачі неправдивих показань під час допиту можуть бути виділені такі тактичні прийоми: постановка контрольних запитань, пред'явлення доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події тощо;

5) *за характером інформації*

– тактичні прийоми, які ґрунтуються на словесній інформації (бесіда на сторонню тему; роз'яснення значення щиросердого каяття; постановка тих чи інших запитань тощо);

– тактичні прийоми, які базуються на матеріалізованій інформації (демонстрація доказів, різної наочної інформації та ін.);

тактичні прийоми, що засновані на логіко-розумовій інформації (аналіз окремих слідів (предметів); моделювання події, що відбулась; зіставлення інформації місця події з традиційним, природним плином події тощо).

Система тактичних прийомів (тактична комбінація) – це упорядкована сукупність (комплекс) взаємопов'язаних і взаємозумовлених прийомів, яким притаманні цільова спрямованість і вибірковість у процесі їх реалізації.

Така система повинна становити не просту сукупність прийомів, не будь-який їх перелік, а лише таку побудову, що припускає організацію їх у вигляді цілісного утворення, в якому взаємопов'язані компоненти посідають відповідне місце у певній послідовності та виконують необхідні функції.

У сучасній криміналістичній тактиці використовуються поняття «тактична комбінація» і «тактична операція», визначення яких має дискусійний характер.

Тактична комбінація – це певне поєднання тактичних прийомів чи слідчих дій та інших заходів, що має на меті вирішити конкретне завдання розслідування, та зумовлене цією метою і слідчою ситуацією.

Тактична операція передбачає поєднання однойменних і різнойменних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації.

Тактична операція передбачає вирішення тактичного (проміжного) завдання. При розслідуванні тих чи інших злочинів застосовують тактичні операції: «встановлення очевидців», «відшкодування матеріальних збитків», «документ», «розшук злочинця», «атрибуція трупа», «захист доказів» та ін.

Тактика окремих слідчих дій передбачає застосування тактичних правил і прийомів а) при підготовці слідчої (розшукової) дії; б) у ході її проведення; в) фіксації її ходу і результатів; г) оцінювання результатів, визначення їх доказового значення та необхідності подальшої перевірки.

Вичерпний перелік слідчих дій міститься у Главі 20 КПК України, до яких відносяться:

- допит (статті 224–226, 232 КПК України);
- пред’явлення для впізнання (статті 228–232 КПК України);
- обшук (статті 234–236 КПК України);
- огляд (статті 237–239 КПК України);
- слідчий експеримент (стаття 240 КПК України);
- освідування особи (стаття 241 КПК України);
- призначення та проведення експертизи (статті 242–244 КПК України).

Крім того, поряд із слідчими діями у Главі 20 КПК України передбачені інші процесуальні дії, що спрямовані на забезпечення вирішення певних тактичних завдань за рахунок їх проведення у комплексі із певними слідчими (розшуковими) діями. Це, зокрема, проникнення до житла чи іншого володіння особи (стаття 233 КПК України), отримання зразків для експертизи (стаття 245 КПК України) та зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (стаття 245–1 КПК України)

Негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових), відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, які проводяться слідчим, дізнавачем або співробітниками оперативних підрозділів, а також із залученням «інших» осіб, за виключних обставин, у відкритому кримінальному провадженні, з метою встановлення відомостей про злочин та особу, яка його вчинила.

Кримінальним процесуальним законодавством обумовлено процедуру письмового повідомлення про тимчасове обмеження конституційних прав осіб під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Про факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій повідомляється особам, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, за умов, передбачених ст. 253 КПК України. Серед осіб, які повинні бути повідомлені, окремо визначаються підозрюваний та його захисник. Повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється прокурором або за його дорученням слідчим протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом. Також слід наголосити, що особи, з приводу дій або контактів яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій у зазначений термін, але тільки щодо них, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси (ч. 3 ст. 256 КПК України).

Методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій не повинні бути розголошені (за винятком встановлення фактів порушення діючого законодавства під час їх застосування). При цьому слід враховувати те, що задля забезпечення можливості використання отриманих внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій наявних доказів, їх оцінки та допустимості у відкритому судовому провадженні, передбачено порядок розсекречування, який визначено п.п. 5.9–5.30 Інструкції¹.

Систему негласних слідчих (розшукових) дій становлять дії, вичерпний перелік яких містить Глава 21 КПК. До таких дій відносяться:

- аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК);
- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК)

¹ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12)

- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК);
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);
- установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК);
- моніторинг банківських рахунків (ст. 269⁻¹ КПК);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);
- контроль за вчиненням злочину у чотирьох формах: контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК).

Серед зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, до тих, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, згідно параграфу 2 глави 21 КПК віднесено:

- аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260 КПК);
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК);
- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК)
- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

Організація та тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій визначено та урегульовано відомчими та міжвідомчими нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, Генеральної прокуратури України, Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Державної кримінально-виконавчої служби України, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, з урахуванням положень ЗУ «Про державну таємницю».

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться для встановлення відомостей про злочин та осіб, які їх вчинили, якщо їх неможливо отримати в інший спосіб. Враховуючи рішення ЄСПЛ «Класс та інші проти Німеччини» від 6.09.1978 р., слід пам'ятати, що розпорядження про застосування негласних заходів може видаватися лише у випадку, коли встановлення фактів за допомогою іншого методу є неможливим або значно складнішим. Існуюча процедура прийняття рішень про проведення вказаних заходів насамперед призначена виключити можливість їх застосування на підставі необдуманих, неприйнятних чи таких, що видані без відповідного й належного розгляду, розпоряджень, а також виключити здійснення цих заходів, яке мало б експериментальний чи загальний характер².

Вичерпний перелік підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій містить ч. 2 ст. 246 КПК.

Негласні слідчі (розшукові) дії розподіляються на ті, які проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень (ст. 267, 269, 269¹, 270, 271, 272, 274 КПК та ст. 260, 261, 262, 263, 264 КПК в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), а також ті, які проводяться у кримінальних провадженнях незалежно від тяжкості вчиненого злочину (ч. 2 ст. 268, ч. 2,3 ст. 269 КПК).

Також слід зазначити, що задля досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ч. 2 ст. 264 («Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем та не пов'язано з подоланням системи логічного захисту, що не потребує дозволу слідчого судді») та ст. 268 (Установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу)) КПК.

Слід зазначити, що у ст. 6 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено перелік підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності, які фактично аналогічні до підстав для застосування негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначене дає можливість вважати, що негласні слідчі (розшукові) дії є комплексом дій,

² Справа «Класс та інші проти Німеччини» від 6 вересня 1978 р. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. № 4. 2002 URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_093

які використовують можливості оперативно-розшукової діяльності (оперативно-розшукові дії, заходи та методи), але на підставах, чітко визначених ст. 246 КПК. Також слід зазначити, що положення глави 21 КПК є підґрунтям для проведення оперативно-розшукових заходів та дій, передбачених ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», таких як:

п. 2 ч. 1 – проведення контрольованої поставки та контрольованої і оперативної закупки товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями ст. 271 КПК у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України;

п. 7 ч. 1 – негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями ст. 267 КПК;

п. 7¹ ч. 1 – з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених ст.ст. 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² КПК, проведення операції з контрольованого вчинення відповідних діянь. Порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контрольованого вчинення корупційного діяння визначаються КПК;

п. 8 ч. 1 – виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 КПК;

п. 9 ч. 1 – здійснення аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст.ст. 260, 263–265 КПК;

п. 10 ч. 1 – накладання арешту на кореспонденцію, її огляд та виймка згідно з положеннями ст. ст. 261, 262 КПК;

п. 11 ч. 1 – спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями ст.ст. 269, 270 КПК;

п. 12 ч. 1 – установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (згідно з положеннями ст. 268 КПК);

п. 14 ч. 1 – використання конфіденційного співробітництва згідно з положеннями ст. 275 КПК;

п. 17 ч. 1 – створення та використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів згідно з положеннями ст. 273 КПК.

Питання про наявність достатніх підстав для проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кожному конкретному випадку вирішується чітко визначеним колом осіб, а саме: слідчим, прокурором, слідчим суддею, які приймають рішення про наявність чи відсутність фактів або обставин, що потребують проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Слід наголосити, що виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину, яка згідно ч. 1 ст. 271 КПК здійснюється у чотирьох формах: контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину.

У виняткових невідкладних випадках (ст. 250 КПК), за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором або прокурора передбачена можливість розпочати проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій, як:

- установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК)

- спостереження за особою (ч. 2,3 ст. 269 КПК).

При цьому обов'язок прокурора – невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії виконання будь-яких дій з проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено. Уся інформація, отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії, повинна бути знищена в порядку, передбаченому кримінальним

процесуальним законодавством (ст. 255 КПК). Нагляд за знищенням зазначеної інформації покладається на прокурора.

Обчислення та встановлення строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється на підставі положень глави 7 КПК та статей 246 і 249 КПК, але загальний строк проведення у одному кримінальному провадженні негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені статтею 219 КПК. У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на встановлення місця знаходження особи, що переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду, та оголошено у розшук, не визначається строк її проведення.

За суб'єктом проведення негласні слідчі (розшукові) дії розподіляються на ті, які проводяться: слідчим; дізнавачем; співробітниками оперативними підрозділами Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України (за окремим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора).

Доручення слідчого, прокурора (а для підрозділів детективів, оперативно-технічного підрозділу та підрозділу внутрішнього контролю НАБУ доручення детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури) можуть бути у письмовій формі (ч. 1 ст. 41 КПК), а співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК).

Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії (тобто і негласні слідчі (розшукові) дії) у кримінальному провадженні за власною ініціативою, або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора, за виключенням підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ (ч. 2 ст. 41 КПК). Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативними підрозділами (ч. 3 ст. 41 КПК).

Згідно п. 3.4.2. Інструкції оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам.

Відповідно п. 4.12.4 Наказу СБУ «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» за № 440 від 12.08.2005 р.³ відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії становлять державну таємницю. Таким чином слідчий та співробітники оперативних підрозділів повинні мати оформлений допуск та доступ до державної таємниці відповідно до п. 4 ст. 27 ЗУ «Про державну таємницю».

За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися «інші особи» (ч. 6 ст. 246 КПК), до таких осіб можливо віднести, осіб, які можуть володіти певними спеціальними або професійними знаннями (навичками), а також конфіденційною інформацією, без застосування яких неможливо якісне проведення негласних слідчих (розшукових) дій, за винятком: адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, які можуть володіти конфіденційною інформацією, отриманою у результаті здійснення своєї професійної діяльності (ч. 2 ст. 275 КПК). Порядок та вимоги щодо участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, осіб, яких можливо віднести до категорії «інші особи» визначено у ст. 517 КПК.

Складна система слідчої діяльності, необхідність взаємодії слідчого з різними учасниками кримінального провадження, труднощі у здобутті і перевірці доказової інформації, протидія з боку зацікавлених осіб, ліміт часу у проведенні розслідування викликає необхідність чіткої організації розслідування як в цілому, так і в проведенні окремих заходів і слідчих (розшукових) дій. Під **організацією розслідування** розуміють комплекс заходів з утворення оптимальних умов для вирішення завдань розслідування з метою отримання максимальних результатів за мінімальних витрат сил і часу.

³ Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Служби безпеки України № 440 від 12.08.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>

Важливим показником успішної організації розслідування є чітка взаємодія слідчого з учасниками розслідування: прокурором, оперативними підрозділами, спеціалістами й експертами, адвокатом, службовими особами та ін. Так, основними формами взаємодії слідчого, прокурора з оперативними підрозділами є:

а) взаємне ознайомлення слідчого, прокурора з матеріалами, що є в розпорядженні оперативного працівника, у заявах і повідомленнях про ознаки злочину, що готується, вчиняється або вже є вчиненим і прийняття рішення про початок кримінального провадження;

б) спільне планування слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів для вирішення завдань кримінального провадження або узгодження тих окремих планів, що є у слідчого, прокурора й оперативного працівника;

в) постійний обмін інформацією, яка отримується в результаті проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій;

г) безпосередня допомога слідчому з боку оперативного працівника в організації і проведенні окремих слідчих (розшукових) дій;

д) виконання оперативним підрозділом окремих доручень слідчого;

е) створення слідчо-оперативних груп у розслідуванні складних кримінальних проваджень.

Організаційні і пізнавальні завдання розслідування вирішуються за допомогою планування, а також розробки і перевірки версій.

В діяльності слідчого розрізняються три види планування:

а) планування розслідування у кримінальному провадженні; б) планування розслідування кількох кримінальних проваджень, що знаходяться в його виробництві; в) планування окремих слідчих (розшукових) дій.

Планування розслідування – це розумовий процес, що складається з визначення змісту і порядку роботи із встановлення всіх обставин вчиненого злочину і викриття винних відповідно до вимог закону з найменшою витратою часу і сил. Процес і результат планування втілюється в матеріальну форму у вигляді плану розслідування.

Принципами планування розслідування називають розроблені в криміналістиці вимоги, що ставляться до планування розслідування, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Виділяють три головні принципи планування у конкретному кримінальному провадженні:

1. *Конкретність.* Принцип конкретності означає, що в плані повинні бути перераховані всі питання, що підлягають з'ясуванню для перевірки тієї або іншої версії; всі слідчі (розшукові) дії, розшукові й інші заходи, що підлягають проведенню; точно позначені терміни їх проведення та їх виконавці. У плані повинні бути вказані тільки ті дії, які реально можна виконати.

2. *Індивідуальність.* Принцип індивідуальності означає обов'язковість складання плану саме для даного випадку розслідування, з урахуванням всіх особливостей слідчої ситуації, змісту наявної інформації, та конкретних обставин даного кримінального провадження. Загального шаблону тут бути не може.

3. *Динамічність.* Принцип динамічності означає, що процес планування – це не одноразовий акт, а складений план не є остаточною, він постійно доповнюється і змінюється в залежності від перебігу слідчих ситуацій і виникаючих завдань розслідування.

Основними елементами планування розслідування у конкретному кримінальному провадженні є:

- вивчення наявних фактичних даних;
- постановка слідчих завдань відповідно до предмета доказування;
- висунення версій;
- визначення кола слідчих (розшукових) дій і організаційних заходів, що підлягають проведенню, термінів і послідовності їх проведення, а також виконавців;
- складання і коректування плану в ході розслідування.

Письмовий план розслідування включає обставини, що підлягають встановленню; версії щодо даних обставин; засоби їх перевірки; виконавці, термін, місце проведення слідчих дій з їх перевірки.

Планується також організація і проведення окремих слідчих дій. План їх проведення включає формулювання завдань слідчої дії, заходи з її підготовки, підбір учасників, зміст і тактичне і технічне забезпечення, час, місце, короткий опис її результатів.

При розслідуванні кримінального провадження слідчий від зовнішньої сторони події йде до встановлення її сутності та з'ясування зв'язків, що існують між окремими фактами та обставинами досліджуваної події, від наслідків – до обставин, що їх спричинили, від знання про сьогодення – до знання про минуле. Орієнтиром у цьому служать криміналістичні версії.

Слідча версія – це обґрунтоване припущення слідчого про сутність досліджуваної події, про причини, що її викликали, про винні особи, характер їх провини та інші обставини, що підлягають доказуванню.

Побудова слідчих версій відбувається на основі законів логіки й фактичних даних, наявних у розпорядженні слідчого. У деяких випадках фундаментом для їх побудови може служити аналогія.

Версії будуються з приводу сутності і обставин окремих кримінально-релевантних подій, явищ і фактів. Їх побудова вимагає наукової і фактичної обґрунтованості.

Версії будуються стосовно обставин, що підлягають доказуванню, навколо завдань розслідування і забезпечують процес пізнання події, що розслідується, а також окремих її обставин. Тому версії включаються у план розслідування, свідчать про його спрямованість і повноту. Однак необхідно пам'ятати, що версія – це припущення, а не доказ, вона говорить про те, що могло бути, а не про те, що було.

За суб'єктом висування, а значить за характером діяльності, пов'язаної із встановленням істини, розрізняють слідчі, судові, оперативно-пошукові та експертні версії.

За обсягом встановлення обставин досліджуваної події версії підрозділяються на загальні (про сутність події в цілому) та окремі (про певні обставини злочину).

Для обґрунтованості (якості) у логічному взаємозв'язку версії підрозділяються на основні та контрверсії. Базою для основних версій служить фактичний матеріал, який має слідчий на даному етапі розслідування, підставою же контрверсій є логічне заперечення основної версії.

У літературі зустрічається поняття типової версії, під якою слід розуміти пояснення події в цілому або окремих його сторін, засноване на даних узагальненого досвіду слідчої, судової, експертної та оперативної практики по аналогічних провадженнях.

При побудові версії виключно велику роль відіграють прийоми логічного мислення, особливо такі, як аналіз, синтез, індукція, дедукція та аналогія. Перевірка версій здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Тема 8. Тактика огляду та обшуку

Поняття огляду, його види. Сутність, мета і завдання огляду місця події. Підготовка до огляду місця події, його стадії, методи і прийоми. Огляд трупа на місці його знаходження. Огляд предметів і документів. Тактика слідчого освідчення живої особи.

Поняття і завдання обшуку, їх види та учасники. Підготовка до обшуку. Психологічні аспекти обшуку. Тактика обшуку в приміщенні, на відкритій місцевості. Тактика проведення особистого і групового обшуку.

Фіксація ходу і результатів огляду та обшуку.

Проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає в безпосередньому виявленні й дослідженні об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, їхніх ознак, властивостей, стану і взаєморозташування, та проводиться відповідно до вимог ст. 237 КПК України.

Цілями огляду є:

- з'ясування обставин події, що розслідується;
- виявлення, фіксація, вилучення й оцінка слідів кримінального правопорушення, а так само інших речових доказів;
- отримання вихідної інформації для висунення версій;
- отримання даних для організації розшуку злочинця;
- отримання даних про обставини, що сприяли здійсненню кримінального правопорушення.

Класифікація видів огляду проводиться по різних підставах:

- *за об'єктами* – огляд місця події, огляд місцевості, огляд приміщення, огляд житла чи іншого володіння особи, огляд речей, огляд документів, огляд комп'ютерних даних, огляд трупа;

- *за послідовністю* – первинний і повторний;
- *за обсягом* – основний і додатковий.

Загальні тактичні вимоги, що ставляться до проведення огляду (загальні правила):

- єдине керівництво оглядом;
- невідкладність, об'єктивність, повнота і всебічність огляду;
- взаємодія з працівниками оперативного підрозділу;
- використання досконалих науково-технічних засобів і допомоги фахівців;
- дотримання правил поведінки із слідами й іншими речовими доказами;
- цілеспрямованість і планомірність огляду.

Огляд місця події полягає в безпосередньому вивченні й фіксації слідчим обстановки місця події, слідів, що знаходяться на ньому, і інших об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження.

Загальне завдання огляду місця події – встановити сутність і обставини події, що розслідується.

Окремі завдання:

- встановити характер досліджуваної події;
- встановити місце, час і інші обставини події;
- виявити, вивчити і зафіксувати сліди, що залишив злочинець, інші сліди, а також речові докази;
- виявити зміни в розташуванні і властивостях окремих об'єктів до досліджуваної події і після неї;
- виявити і зафіксувати негативні обставини.

У криміналістиці прийнято поділяти огляд місця події на етапи.

Розрізняються **три етапи огляду місця події**: підготовчий, робочий (дослідницький), завершальний.

Підготовчий етап включає дві стадії: дії до виїзду на місце події (перший підготовчий етап) і дії на місці події до початку робочого етапу (другий підготовчий етап).

На першому підготовчому етапі слідчий:

- забезпечує охорону місця події;
- вживає заходів до запобігання і послаблення наслідків кримінального правопорушення;
- забезпечує явку осіб, що виявили кримінальне правопорушення;

- запрошує фахівців і понятих, якщо місце події знаходиться далеко від населених пунктів;
- перевіряє готовність технічних засобів, вживання яких необхідно під час огляду.

На другому підготовчому етапі слідчий:

- вживає заходів до надання допомоги потерпілим;
- віддаляє з місця події всіх сторонніх осіб;
- опитує свідків з метою орієнтування із'ясування проведених змін;
- розподіляє обов'язки між учасниками огляду й інструктує їх;
- проводить інші невідкладні дії, спрямовані на затримання злочинця, а також вживає заходів для покращання умов огляду.

Робочий етап складається із загального і детального огляду. *На стадії загального огляду* вирішуються наступні завдання:

- ознайомлення із загальною обстановкою місця події;
- визначення програми обстеження місця події – окреслюються межі огляду, послідовність огляду, способи його проведення, дається завдання учасникам огляду, визначається порядок проведення реконструкції елементів і ін.

Огляд може бути здійснений декількома способами:

- концентричним – від периферії до центру;
- ексцентричним – від центру до периферії;
- фронтальним – уздовж ділянок місцевості (по прямих від краю до краю, по лініях секторів або квадратів);
- вузловим – обстеження окремих частин місцевості, приміщення; їх поєднанням.

Місцеположення слідів і окремих предметів визначається стосовно двох постійних орієнтирів.

На стадії детального огляду за необхідності проводять масштабне фотографування, відбирають і готують для вилучення всі предмети, які можуть мати значення речових доказів. При цьому звертають увагу на наявність негативних обставин, під якими слід розуміти обставини, що суперечать звичайному поясненню фактів, речей, версії потерпілого на момент огляду.

На завершальному етапі огляду місця події здійснюється *фіксація його ходу і результатів*. Складаються протокол огляду

місця події, необхідні схеми, креслення, плани, пакуються об'єкти, що вилучаються. Фотографії, отримані у результаті фіксуєчого, оглядового, вузлового і детального фотографування, додаються до протоколу.

Залежно від характеру відображення на місці події злочину можна уявити ситуації, коли подія *кримінального правопорушення*: 1) має дійсне відображення; 2) не має повного відображення; 3) не знаходить свого явного відображення; 4) має фальшиве відображення. Ці ситуації вимагають відповідної інтерпретації:

1) *якщо подія кримінального правопорушення має дійсне відображення*, у слідчого немає сумнівів щодо характеру події та осіб, причетних до неї. Достатній обсяг інформації дозволяє припустити дійсність події. Проте на першому етапі розслідування (яким часто є огляд місця події) нерідко важко вирішити, які об'єкти слід оглядати;

2) *якщо подія кримінального правопорушення не має повного відображення*, завдання слідчого полягає у відновленні повної картини події, що відбулася.

Неповнота відображення може мати різний ступінь. Якщо відображення настільки неповне, що не передає змін середовища, на основі яких можна судити про відображений об'єкт, тоді неповнота його є істотною. Виникнення неповного відображення пов'язано з такими моментами: а) у процесі вчинення злочину подія повністю не відобразилась на місці події; б) після вчинення злочину виникли зміни об'єктів огляду – слідів та речових доказів;

3) *якщо подія кримінального правопорушення не знаходить свого явного відображення*, можна передбачити, що: а) знищено дані на місці події (зміни в середовищі зникли, і акт їх виділення став неможливим; разом з тим знищення інформації на місці події (слідів і речових доказів) характеризується виникненням іншої інформації – слідів їх знищення); б) події у цьому місці не було;

4) *якщо подія кримінального правопорушення має фальшиве відображення*, виникає ситуація відбиття не події злочину, а іншої події, тобто при інсценуванні. У цих випадках необхідно звернути увагу на так звані негативні обставини, які несуть у собі інформацію не про кримінальне правопорушення, чиїм відображенням вони нібито є, а про його інсценування.

Кожний із названих ситуацій огляду місця події відповідає найдоцільніша система тактичних прийомів, яка має достатньо загальний характер. Подальша диференціація тактичних прийомів зумовлена типовими ознаками кримінального правопорушення та його індивідуальними особливостями. Огляд місця події також має власну специфіку відповідно до різних видів кримінальних правопорушень, способів їх вчинення та приховування.

Система тактичних прийомів при дійсному відображенні події кримінального правопорушення охоплює:

- 1) зіставлення первинних даних і обстановки місця події з метою виявлення слідів кримінального правопорушення;
- 2) аналіз окремих слідів на місці події;
- 3) моделювання події, що відбулася.

Система тактичних прийомів при неповному відображенні події кримінального правопорушення включає такі прийоми:

- 1) аналіз окремих слідів (предметів), їх ознак, розташування;
- 2) використання уявної реконструкції окремих елементів події;
- 3) моделювання з метою відтворення події, яка відбулася;
- 4) зіставлення модельованої події і реальної картини місця події.

Система тактичних прийомів при відсутності явного відображення події кримінального правопорушення охоплює такі прийоми:

- 1) зіставлення первинних даних з інформацією місця події;
- 2) залучення до участі в огляді осіб, які повідомили про кримінальне правопорушення;
- 3) аналіз ознак знищення слідів;
- 4) аналіз іншої інформації місця події та її зіставлення зі встановленими фактами.

Заслугує на увагу використання ***системи тактичних прийомів при фальшивому відображенні події кримінального правопорушення***. Така система повинна бути спрямована на виявлення негативних обставин, що несуть у собі інформацію не про істинну подію, а про дані, які порушують природне співвідношення причини і слідства, – про інсценування кримінального правопорушення. Ця система прийомів може бути запропонована у вигляді зіставлення:

- 1) інформації місця події з традиційним, природним перебігом події;
- 2) інформації місця події з типовими аналогами;
- 3) слідів (предметів) з довідковими даними;
- 4) слідів (предметів), виявлених на місці події, між собою;
- 5) даних місця події з доказами, точно встановленими у провадженні.

Фальшиве відображення події злочину може бути встановлено шляхом зіставлення інформації місця події з традиційним, природним ходом події. Ця традиційність, природність визначається уявленням слідчого про її закономірний розвиток.

Огляд предметів і документів починається з вивчення загального виду предмету. Під час огляду з'ясовуються і фіксуються: найменування предмету; його призначення; зовнішній вигляд; розміри у всіх вимірюваннях; матеріал, з якого виготовлений предмет; особливості предмета; його дефекти; упаковка. Особливо відмічаються ознаки, які вказують на зв'язок предмету з подією, що розслідується.

Предмет фотографується. У необхідних випадках може бути складена схема з вказівкою слідів, що є на предметі.

При огляді документа звертається увага на його зміст, зовнішній вигляд, форму, реквізити, на чому він виконаний, наявність підпису, відтиснення печатки, штампів.

Огляд транспортних засобів проводиться з метою:

- встановлення індивідуальних особливостей машини;
- виявлення слідів взаємодії транспортного засобу з іншими транспортними засобами, людьми;
- виявлення слідів і предметів, що залишили потерпілі і особи, керуючі автомобилою;
- виявлення частинок ґрунту, рослинного покриву з місця події;
- визначення технічного стану транспортного засобу.

До огляду транспортного засобу повинен бути залучений спеціаліст-криміналіст, фахівець автосправи, і, за необхідності, водій, керівник цим транспортним засобом.

Зовнішній огляд трупа відбувається на місці його виявлення під час огляду місця події за обов'язковою участю спеціаліста-судового медика або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ст. 238 КПК). Труп – центральний

об'єкт на місці події. Хід і результати його огляду відображаються у протоколі огляду місця події.

При огляді трупа встановлюють фактичні дані, доступні безпосередньому спостереженню, фіксуються положення і поза трупа, стать, приблизний вік, особливості одягу і взуття, предмети, сліди, документи, що є на трупі і біля нього, а також тілесні ушкодження та трупні зміни.

Огляд трупа складається з двох етапів – загального і детального. При *загальному огляді* досліджуються:

- 1) поза трупа і його положення на місці події;
- 2) зовнішній стан одягу на трупі;
- 3) знаряддя заподіяння смерті, що знаходяться на трупі.

При *детальному огляді* досліджуються:

- 1) ложе трупа (ділянка підлоги або ґрунту під трупом);
- 2) одяг трупа;
- 3) тіло трупа та ушкодження на ньому.

При огляді оголеного трупа фіксуються:

- 1) угодованість, колір шкіри, статура, вік і стать;
- 2) трупні явища (охладження, висихання тіла, трупні плями,

ознаки гниття);

- 3) вид голови та обличчя;
- 4) вид живота;
- 5) індивідуальні особливості, які спостерігаються на тілі;
- 6) ушкодження на трупі.

Частини трупа описуються в такій послідовності: голова – обличчя – шия – груди – живіт – спина – руки – ноги.

При огляді одягу і взуття на трупі звертається увага на те, що саме одягнуто та в якій послідовності; стан одягу і взуття; ушкодження (розриви, розрізи, відірвані частини) і забруднення; конфігурація країв ушкодженого одягу (рівні, нерівні та ін.); вміст кишень.

Труп фотографують, складають схеми, виготовляють зліпки і відбитки слідів, беруть зразки волосся, крові, тканин тіла, відбитки пальців.

Обшук – слідча (розшукова) дія, що полягає в примусовому обслідуванні приміщень, місцевості й інших об'єктів, а також окремих громадян з метою виявлення і вилучення слідів, знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також

інших предметів і документів, що мають значення для кримінального провадження, а також встановлення місця знаходження розшукуваних осіб (проводиться відповідно до вимог ст. 234 КПК України).

Цілі обшуку:

- виявлення і вилучення предметів, що мають доказове значення (зброя злочину; предметів, здобутих злочинним шляхом або на яких є сліди кримінального правопорушення; документів, які вказують на важливі для кримінального провадження обставини, а також трупів);
- виявлення розшукуваних осіб і матеріалів, що полегшують їх розшук (фотографій, листів, щоденників);
- відшукання майна, на яке необхідно накласти арешт з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна.

Класифікація видів обшуку проводиться по різних підставах:

- за об'єктом: обшук житла чи іншого володіння особи, особистий обшук, обшук ділянок місцевості, обшук транспортних засобів;
- за послідовністю проведення: первинний обшук, повторний обшук;
- за часом: одночасний обшук, різночасний обшук.

Підготовка до проведення обшуку включає:

- збирання необхідних орієнтуючих відомостей;
- визначення часу обшуку;
- комплектування й інструктаж слідчо-оперативної групи;
- вживання заходів до забезпечення групи необхідними техніко-криміналістичними засобами, а також транспортом;
- складання плану проведення обшуку;
- винесення ухвали слідчого судді.

Розрізняють чотири стадії проведення обшуку:

- підготовча (попередня) полягає в прибутті слідчо-оперативної групи до місця обшуку, проникненні на об'єкт, що обшукується, і вжитті заходів, що забезпечують нормальний хід обшуку (зосередження осіб в одній кімнаті, заборона розмовляти між собою та пересуватися по приміщенню тощо);
- оглядова стадія полягає в обході приміщення або ділянки місцевості, предмета обшуку, під час якого слідчий безпосередньо ознайомлюється з обстановкою, намічає план обшуку, остаточно

розподіляє обов'язки між учасниками, ухвалює рішення про використання технічних засобів;

- детальна стадія включає безпосередньо пошуки об'єктів, що цікавлять слідство;

- фіксація результатів обшуку полягає у складанні протоколу, планів і схем приміщень або ділянок місцевості, що обшуковуються, користуванні фотографування і відеозапису як засобів фіксації.

До тактичних прийомів обшуку належать:

- послідовний і вибірковий методи дослідження;
- одиночний і груповий пошук;
- суцільний або частковий пошук;
- обстеження без порушення та з порушенням цілісності об'єктів, що перевіряються, якщо мешканець приміщення відмовляється відкрити предмети обстановки;

- метод порівняння однорідних предметів або ділянок.

Основними способами фіксації результатів огляду місця події та проведення обшуку є *складання протоколу, планів (схематичних чи масштабних), фотозйомка, відеозйомка*, що ілюструють місце проведення слідчої (розшукової) дії, його окремі вузли, сліди, речові докази. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

У протоколі детально викладаються відомості про знайдені предмети і місця їх виявлення. У тих випадках, коли вилучаються цінні папери, облігації, ощадкнижки, сертифікати, акредитиви, підлягаючі зберіганню свідоцтва, називаються реквізити цих документів.

При виявленні тайників описуються їх устрій і розміри.

У завершальній частині протоколу вказується, що було вилучено, як упаковано і чим опечатано, кому і що було передано на відповідальне зберігання.

Порядок обстеження при обшуку місця тайників можуть бути зафіксовані на плані і схемі. У необхідних випадках з цією самою метою використовують фотографування і відеозапис з фіксацією цих дій у протоколі обшуку.

При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схе-

ми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Частиною 1 статті 615 КПК України передбачено, що при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понять є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понять. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, що підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, ст. 233 КПК України передбачено проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді. Подальші дії після проникнення до житла чи іншого володіння особи повинні враховувати тактичні особливості обшуку.

Тема 9. Тактика допиту

Поняття, значення і види допиту. Психологічний процес формування показань. Підготовка до допиту. Формування психологічного контакту з допитуваним. Тактичні прийоми допиту і фактори їх вибору та застосування. Тактичні особливості допиту потерпілих, свідків, підозрюваних, неповнолітніх, осіб з психологічними і фізичними вадами, а також за участю спеціалістів, перекладача і захисника. Деякі нетрадиційні методи отримання показань. Фіксація ходу і результатів допиту.

Допит – це слідча (розшукова) дія, що полягає в отриманні й фіксації у встановленому процесуальному порядку показань свідків, потерпілих, підозрюваних і звинувачених про відомі їм факти, що мають значення для кримінального провадження (проводиться відповідно до вимог ст.ст. 224–227, 232 КПК).

Предметом допиту можуть бути:

- обставини, що входять у предмет доказування;
- обставини, необхідні для досягнення проміжної мети розслідування;
- обставини, за допомогою яких виявляються докази;
- обставини, знання яких необхідне для перевірки й оцінки доказів;
- обставини, які, не маючи доказового значення, можуть відігравати тактичну роль.

Види допиту при досудовому розслідуванні розрізняються залежно від:

- процесуального становища допитуваного: допит свідка, потерпілого, підозрюваного;
- кількості осіб, які допитуються: допит однієї особи, одночасний допит двох і більше раніше вже допитаних осіб;
- віку допитуваного: допит дорослого, неповнолітнього, малолітнього;
- складу учасників: без участі третіх осіб, за участю захисника, експерта, спеціаліста, батьків або законних представників неповнолітнього, педагога, перекладача;
- місця проведення допиту;
- характеру слідчої ситуації (безконфліктна або конфліктна);
- послідовності проведення допиту, тобто чи допитувалася дана особа у цій справі раніше або вона допитується вперше: первинний або повторний, основний або додатковий допит.

Підготовка до допиту умовно підрозділяється на криміналістичну, спеціальну і психологічну.

Криміналістична підготовка – вивчення наявних матеріалів кримінальної справи, проведення попередніх допиту слідчих дій, підготовка доказів, визначення черговості допитів, способу виклику допитуваного, підготовка місця допиту і технічних засобів фіксації,

витребування документів, характеристик, формулювання основних запитань, складання плану допиту.

Спеціальна підготовка – ознайомлення з довідковою літературою, бесіда із спеціалістами, отримання консультацій у наукових закладах з питань, що вимагають певних знань у тій або іншій галузі науки, техніки, мистецтва і ремесла.

Психологічна підготовка – збирання відомостей, які характеризують особу допитуваного, вибір слідчим послідовності запитань, що ставляться, створення умов для дотримання моральних принципів і правильного використання своїх повноважень.

Розрізняються **наступні стадії допиту**:

- попередня стадія (встановлення психологічного контакту);
- стадія вільної розповіді;
- стадія запитань;
- завершальна стадія допиту.

Психологічний процес формування показань. У структурі психологічного процесу формування показань традиційно виділяють три основні стадії: 1) сприйняття; 2) запам'ятовування; 3) відтворення.

Процес сприйняття обставин самої злочинної події, а також подій, що передували злочину, має свої особливості, які залежать від ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів належать умови, в яких сприймалася подія та обставини, що їй передували, тривалість спостереження, погодні умови (дощ, снігопад, туман, яскраве сонце), освітлення, час доби, відстань, сама обстановка (шум, людне місце тощо) та ін. Суб'єктивні фактори визначаються насамперед станом органів чуттів – слухом особи, її нюхом, а також емоційним станом людини, втому, станом її здоров'я, рівнем зосередженості на певних обставинах, рівнем розумового розвитку, освітою, наявністю тих чи інших професійних навичок, спеціальних знань, життєвим досвідом тощо.

Запам'ятовування також залежить від того, у якому стані особа перебувала під час вчинення злочину, учасником або свідком якого вона була, від рівня травматичного впливу протиправних дій, емоційного та фізичного стану, у якому вона перебувала під час і після вчинення злочину, час доби та тривалість злочинної події. Крім того, на запам'ятовування особою обставин злочинної події вплива-

ють слова та вчинки інших осіб, які також певним чином сприймали злочинну подію та коментували її. Також детальність та чіткість спогадів про злочинну подію на пряму залежать від особистісних характеристик короткочасної та довготривалої пам'яті особи, тренованості її пам'яті, частоти повторення про себе та у голос обставин, які вона сприймала, а також часу, який минув від моменту злочину, наявності або відсутності впливу вікових змін на пам'ять особи. Фактично, найбільш повні та детальні свідчення щодо усіх обставин події, можуть бути отримані за умови, коли особа допитується безпосередньо після вчинення злочину. Крім того, на запам'ятовування впливає той факт, на скільки свідомим був процес сприйняття особою злочину та вольовим було бажання зберегти у пам'яті усі обставини злочинної події, чи були знайомі особі учасники та обстановка злочинної події, яку вона сприймала.

Процес відтворення полягає у вербальній або письмовій передачі особою інформації про злочинну подію, її учасників та обставини слідчому або іншій особі, яка проводить допит. Фактично відтворення інформації про злочин, що зберігається у пам'яті особи, може здійснюватися й поза межами розслідування, але доказового значення матимуть лише свідчення, надані у визначеному кримінальним процесуальним законодавством порядку. Традиційним для процесу відтворення спогадів про злочинну подію у ході допиту є надання особі можливості у вигляді вільної розповіді викласти обставини, свідком або учасником яких вона була. Далі перед слідчим (або іншою особою, яка проводить допит) стоїть завдання з уточнення, деталізації та перевірки наданих свідчень. Дане завдання вирішується за рахунок постановки уточнюючих, деталізуючих та доповнюючих запитань. Слід пам'ятати, що забороняється ставити питання, які завчасно містять у собі певну відповідь.

Тактичні прийоми допиту розрізняються залежно від стадії допиту, від обсягу доказів і характеру ситуації, який носить допит (безконфліктна або конфліктна).

Основні прийоми допиту *в умовах безконфліктної ситуації*:

- ознайомлення допитуваного із фрагментами свідчень інших осіб;
- пропозиція викласти факти, суворо дотримуючи послідовність подій;

- допит на місці події;
- формування розумового завдання;
- нагадування, деталізація, зіставлення й ін.

Основні прийоми допиту в умовах конфліктної ситуації:

- переконати допитуваного в об'єктивності слідчого, вселити йому повагу до слідчого;
- викликати у допитуваного інтерес до надання свідчень, виявляти турботу про дотримання прав допитуваного і про задоволення його законних інтересів;
- створити і підтримувати під час допиту спокійну ділову обстановку без зайвої напруги;
- виявляти при допиті тактовність, витриманість, дотримувати культуру мови;
- роз'яснення допитуваному значення чистосердечного зізнання і давання правдивих свідчень;
- виявлення мотивів давання неправдивих свідчень і усунення цих мотивів;
- переконання за допомогою логічних доводів в безглузді спроб давання помилкових свідчень;
- максимальна деталізація і конкретизація свідчень допитуваного;
- стимулювання позитивних якостей допитуваного;
- пред'явлення доказів, що викривають допитуваного, у певній послідовності;
- повторний допит.

Тактичні особливості допиту потерпілих, свідків, підозрюваних, неповнолітніх, осіб з психологічними і фізичними вадами, а також за участю спеціалістів, перекладача і захисника впливають із ситуації, що склалася на момент проведення допиту, бажання особи співпрацювати зі слідством чи навпаки йому зашкодити, ролі допитуваної особи у розслідуванні події і відповідно – наслідків, що можуть настати для особи особисто або її родичів чи знайомих у залежності від тих свідчень, які надасть особа.

КПК України передбачає певні організаційні особливості та процесуальні вимоги щодо проведення допиту окремих категорій осіб, які, в тому числі, мають певний вплив і на тактику проведення самого допиту. Зокрема, допит повнолітньої особи не може про-

довжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день.

Перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. Вчинення даних дій зазвичай є складовою частиною встановлення психологічного контакту із допитуваним. Тому слідчий, орієнтуючись на тактичну ситуацію допиту, може певним чином впливати на емоційне забарвлення та ефект, який мають справити на особу такі роз'яснення. У разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи, тобто він не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий – за давання завідомо неправдивих показань. Слід враховувати, що у залежності від позиції, яку попередньо обрала для себе допитувана особа, повідомлення про кримінальну відповідальність за неправдиві показання може викликати у особи обурення (за умови, коли особа налаштована добросовісно взаємодіяти зі слідством), або ж тривогу (якщо особа налаштована тим чи іншим способом протидіяти слідству). Крім того, особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Також КПК України передбачає, що у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви. Тому готуючись до проведення допиту, слідчий повинен спрогнозувати тактичну ситуацію, що потенційно може скластися, поведінку допитуваної особи та використати початковий етап допиту на свою користь, щоб максимально роз'яснити необхідність дачі показань особою.

Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця

сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення. Тому слідчий має підготувати питання, які дозволять отримати важливу для слідства інформацію, уникаючи конфронтації із нормами законодавства.

Слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за давання завідомо неправдивих показань. Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Однак від підготовленості слідчого, його обізнаності щодо характеру і темпераменту допитуваних осіб, ситуації допиту залежатиме послідовність, у якій особам надаватиметься слово.

Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту. Виконання даної вимоги законодавця передбачає від слідчого уміння керувати та управляти допитом, аби такі запитання допитуваних осіб одна одній не призвели до негативного результату даної слідчої (розшукової) дії.

Також слідчому необхідно враховувати, що у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним.

До нетрадиційні методи отримання показань зазвичай відносять метод інструментальної діагностики емоційної напруги – тобто поліграф, метод гіпнозу

Сучасне українське законодавство передбачає лише один процесуальний спосіб оформлення інформації, отриманої із застосуванням поліграфу – це отримання орієнтуючої інформації.

Гіпноз являє собою штучно викликаних психічний стан особи, подібний до сну, коли відбувається гальмування нервових процесів вищих відділів головного мозку. Гіпноз дозволяє проникати у підсвідомість людини та відновлювати спогади про певні події.

Протокол допиту – основний засіб **фіксації свідчень особи, що допитується**. У ньому відображається хід і результати допиту.

Якщо при допиті використовувались технічні засоби фіксації (аудіозапис і відеозапис), текст показань може не вноситися до протоколу за умови, що жоден з учасників не наполягають на цьому (ст. 104 КПК України).

У випадках, передбачених ст. 232 КПК України, виникає можливість проведення допиту у режимі відеоконференції. Тут існують певні тактичні складності, обумовлені відсутністю безпосередньої взаємодії слідчого і допитуваної особи, яка є опосередкованою за рахунок відеоконференції. Відповідно слідчому складніше впливати на ситуацію допиту, він мусить зосередитися на якості та змісті питань, що будуть поставлені допитуваній особі.

Тема 10. Тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту

Поняття, завдання й об'єкти пред'явлення для впізнання. Підготовка і тактичні правила пред'явлення для впізнання живих осіб, трупів, предметів та інших об'єктів. Впізнання за фото-, відеоматеріалами, по голосу та функціональних ознаках. Фіксація й оформлення результатів пред'явлення для впізнання. Поняття, форми, завдання, підготовка і тактичні особливості слідчого експерименту. Фіксація ходу і результатів.

Пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в ототожненні або встановленні групової або родової приналежності потерпілим, свідком, підозрюваним об'єкта, який ця особа сприймає за своїм уявленням (проводиться відповідно до вимог ст. 228–230 КПК).

Основу пред'явлення для впізнання утворює *психологічний процес*, суть якого полягає в тому, що особа, яка упізнає, проводить

уявне порівняння відображеного в її пам'яті образу об'єкта, що раніше спостерігався, з об'єктом, що пред'являється йому в числі інших об'єктів. У результаті цього порівняння робиться висновок про їх тотожність, схожість або відмінність.

Пред'явлення для впізнання підрозділяють за об'єктами:

- пред'явлення для впізнання особи;
- речей;
- трупів.

Пред'явлення особи для впізнання може здійснюватися у формі пред'явлення особи в натурі або у формі пред'явлення фотознімку, відеозапису, а також за голосом та за ходою.

Основні правила пред'явлення для впізнання:

- особа, як буде здійснювати впізнання, заздалегідь допитується про обставини, при яких вона спостерігала відповідну особу або предмет; про прикмети й особливості, або за сукупністю яких саме ознак вона може здійснити впізнання, що дає змогу з'ясувати можливість і доцільність проведення даної слідчої (розшукової) дії;
- загальна кількість об'єктів, пред'явлених для впізнання, повинна бути не менше чотирьох (за винятком трупів, які пред'являються індивідуально);
- особи, що пред'являються, повинні бути по можливості схожими зовнішністю та одягом з особою, яка впізнається. Предмет, що підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими однорідними предметами;
- перед початком пред'явлення особі, яка впізнається, пропонують зайняти будь-яке місце серед осіб, що пред'являються;
- пред'явлення для впізнання проводиться у присутності двох понять;
- якщо пізнає свідок або потерпілий, він перед пред'явленням для впізнання попереджається про кримінальну відповідальність за відмову або ухилення від дачі свідчень і за відомо неправдивих показань;
- навідні питання не допускаються;
- якщо особа, яка впізнає, вказала на одну з пред'явлених їй осіб або на один з предметів, то їй пропонується пояснити,

за якими прикметами, особливостями вона впізнала дану особу або предмет;

- до участі в пред'явленні для впізнання може запрошуватися психолог, педагог чи інші спеціалісти;
- для фіксації ходу і результатів даної слідчої (розшукової) дії може бути використана апаратура звуко- і відеозапису, а також може виконуватися фотозйомка.

В основі пред'явлення для впізнання зазвичай лежить метод візуальної ідентифікації – тобто ототожнення певного об'єкта шляхом візуального його спостереження і порівняння за образом, що зберігся у пам'яті.

Про проведення пред'явлення для впізнання складається **протокол, в якому відображаються хід і результати даної слідчої (розшукової) дії. Фіксація об'єкта пред'явлення для впізнання може бути зроблена за допомогою фотографування і відеозапису (ст. 231 КПК).**

У випадках, передбачених ст. 232 КПК України, виникає можливість проведення пред'явлення для впізнання у режимі відеоконференції.

Слідчий експеримент є окремою слідчою (розшуковою) дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення встановлення обставин кримінального правопорушення (проводиться відповідно до вимог ст. 240 КПК України).

Проведення цієї слідчої (розшукової) дії пов'язано зі здійсненням дослідів, результати яких і є тими фактичними даними, що дозволять дійти висновку про обставини, що мають значення для досудового розслідування.

Слідчий експеримент схожий з науковим експериментом. І слідчий, і науковий експерименти дають змогу вивчати факти шляхом проведення дослідів. Однак слідчий експеримент має власні відмінні риси:

- 1) його застосування потребує певних процесуальних умов;
- 2) він відтворює явище не повністю, а лише деякі умови, за яких відбувалися події або мали місце факти, що цікавлять слідчого.

Слідчий експеримент має своїм завданням встановлення того, могла чи не могла відбутися подія або дія у певних умовах. Крім того, слідчий експеримент не завжди пов'язаний з місцем події,

він може бути проведений залежно від його мети не на місці події. Слідчий експеримент супроводжується проведенням дослідів, що істотно відрізняє його від огляду і виділяє у самостійну слідчу (розшукову) дію.

Залежно від мети слідчого експерименту розрізняють його види. Важко перелічити всі відомі у практиці розслідування *види слідчого експерименту*, тому зупинимось тільки на тих видах, які трапляються найчастіше.

1. Слідчий експеримент *для перевірки можливості бачити у даних умовах*. Завдання такого експерименту іноді полягає у встановленні можливості не лише бачити, а й розрізняти деталі та особливості об'єктів у певних умовах.

2. Слідчий експеримент *для перевірки можливості чути в конкретних умовах*. У деяких випадках при проведенні слідчого експерименту на відкритій місцевості важливо встановити силу та напрямок вітру в момент події злочину, а також наскільки суттєво ці чинники впливають на можливість почути.

3. Слідчий експеримент *для перевірки можливості проникнути крізь певний отвір та виїняти через нього ті чи інші предмети*. Таким експериментом повинна бути встановлена як об'єктивна можливість вчинення дій (проникнення, витягування), так і суб'єктивна здатність на це певної особи або осіб. Важливо з'ясувати, чи може предмет певної конфігурації та об'єму пройти крізь даний отвір, а також чи може вказана особа проникнути через виявлений пролом.

4. Слідчий експеримент *для перевірки можливості вчинення якоїсь дії за певний проміжок часу*. При проведенні такого експерименту головним чинником є час, оскільки викликає сумнів не сам факт можливості вчинення певних дій, а час, протягом якого вони були вчинені.

5. Слідчий експеримент *для перевірки можливості настання певних наслідків даних дій* (розгоряння, поламки та ін.). Такі експерименти слід проводити у випадках, коли ці питання не вимагають експертного дослідження і застосування спеціальних знань.

6. Слідчий експеримент *для встановлення спеціальних та професійних навичок особи*. Такі експерименти рекомендують проводити тоді, коли підозрюваний або свідок стверджує, що він володіє

можливістю виконати ту чи іншу роботу. У разі заперечення ним цього, проводити слідчий експеримент не рекомендується.

7. Слідчий експеримент *для встановлення, як саме відбулась подія.*

Слідчий експеримент може бути проведений не в усіх випадках. Неприпустимо проведення експериментів, які:

- 1) принижують гідність людини;
- 2) загрожують життю або здоров'ю учасників експерименту або інших осіб;
- 3) загрожують майну або можуть призвести до значних матеріальних збитків.

Перш ніж проводити слідчий експеримент, до нього необхідно старанно підготуватися, а саме:

1) визначити мету експерименту, для чого слід вивчити матеріали справи та всі обставини, виходячи з яких проводиться слідчий експеримент;

2) визначити умови, в яких повинен бути проведений слідчий експеримент (встановити, як, де, коли і у якій послідовності слід проводити дослід; скільки їх необхідно провести, як забезпечити освітлення при проведенні експерименту на перевірку видимості тощо);

3) визначити учасників експерименту (свідків, підозрюваних, кількість понятих та ін.). Якщо досліді проводяться у різних приміщеннях, а учасники експерименту поділяються на групи, то рекомендується запрошувати більше двох понятих. Понятих слід підбирати завчасно. Необхідно пам'ятати, що роль понятих при проведенні слідчого експерименту полягає в тому, що вони посвідчують можливість якоїсь події або дії у певних умовах. Тому, підбираючи понятих, необхідно враховувати їх суб'єктивні якості – зір, слух;

4) передбачити, які матеріали, засоби, знаряддя будуть при цьому використані;

5) слідчий повинен підготувати слідчу валізу;

6) перед проведенням слідчого експерименту, як і перед проведенням інших слідчих дій, рекомендується складати його план. У разі, якщо експеримент є складним, доцільно складати письмовий

план його проведення. Спеціальної форми плану експерименту не існує, однак у план доцільно внести такі обставини:

- а) місце і час проведення експерименту;
- б) кількість учасників та розташування їх;
- в) сутність дослідів, їх послідовність і роль учасників експерименту при проведенні кожного досліді.

У разі потреби при складанні плану, особливо щодо проведення дослідів, слід проконсультуватися з фахівцями – судово-медичним експертом, криміналістом, які можуть дати цінні вказівки з відтворення обстановки експерименту і характеру проведення дослідів. Під час підготовки до експерименту слідчому доцільно побувати на місці майбутнього експерименту, щоб краще орієнтуватися у навколишній обстановці при його проведенні.

У процесі підготовки до слідчого експерименту слідчому необхідно вирішити, чи роз'яснювати завдання експерименту та обставини справи учасникам експерименту або ж робити цього не слід. Як правило, мета експерименту і обставини справи повідомляються учасникам слідчого експерименту. Однак у деяких випадках такі роз'яснення є недоцільними (наприклад, якщо метою експерименту є перевірка обсягу виконаних робіт за один день. Таке повідомлення може вплинути на темп і якість робіт та дати по суті неправильні результати експерименту).

У процесі підготовки до експерименту необхідно вирішити питання про засоби зв'язку між окремими групами його учасників. Засобами зв'язку, за допомогою яких встановлюють початок здійснення досліді та його закінчення, можуть бути телефон, сигнали, що подані прапорцями, свистками, руками.

Методика слідчого експерименту передбачає виконання та дотримання правил його проведення – процесуальних та тактичних. До процесуальних правил належать такі:

1) при проведенні слідчого експерименту обов'язковою є участь понятих; як уже зазначалося, їх кількість визначається характером дослідів та розташуванням учасників експерименту;

2) необхідною є участь фахівців у випадках, коли їхні спеціальні знання можуть бути використані для слідчого експерименту, а також для визначення місця розташування учасників експе-

рименту або їхніх поз – у разі визначення пози потерпілого при пораненні та ін.;

3) доцільною є присутність при проведенні експерименту осіб, показання яких перевіряються; якщо слідчим експериментом перевіряється можливість певних осіб бачити або чути щось, участь їх в експерименті є обов'язковою;

4) про перебіг і результати проведення слідчого експерименту складається протокол.

Тактичні правила проведення слідчого експерименту такі:

1) слідчий експеримент слід проводити в умовах і обстановці, максимально наближених до тих, в яких відбулася подія. З цією метою використовуються протокол місця події, фотознімки, креслення, показання свідків і підозрюваних;

2) слідчий експеримент бажано проводити на тому самому місці, де відбулась подія, яку перевіряють. Тут важливо відзначити, що коли факт, який перевіряють, тісно пов'язаний з місцем дійсної події або з умовами цього місця, то слідчий експеримент, як правило, проводиться на цьому самому місці;

3) слідчий експеримент має проводитися у такий час, коли відбулась подія, яку перевіряють, з метою створення аналогічних умов чутності (особливо у місті), видимості, що забезпечує об'єктивність результатів експерименту;

4) для проведення слідчого експерименту слід використовувати не ті самі знаряддя, які застосовувалися при події злочину, а їх макети;

5) після слідчого експерименту учасників треба розташувати саме так, як вони про це повідомили, а понятих поставити в місце проведення дослідів та на точки спостереження;

6) досліди необхідно повторювати декілька разів, змінюючи умови експерименту. Повторення дослідів дозволить виключити випадкові результати та достовірно з'ясувати певний факт. Не рекомендується здійснювати досліди слідчому або понятим. Для цього повинні бути запрошені спеціальні особи (статисти), а слідчий та поняті мають спостерігати за проведенням дослідів. Слідчий регулює черговість проведення дослідів та визначає специфіку кожного з них.

РОЗДІЛ 4

КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ

Тема 11. Загальні положення криміналістичної методики

Поняття криміналістичної методики розслідування та її функції. Криміналістичний аналіз кримінального правопорушення і злочинної діяльності. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень та її значення. Криміналістична характеристика окремих категорій кримінальних правопорушень. Розслідування як інформаційно-пізнавальна та організаційно-управлінська діяльність. Класифікація окремих методик розслідування кримінальних правопорушень.

Криміналістична методика розслідування, або методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень – це розділ криміналістики, що містить систему наукових положень і основаних на них рекомендацій з визначення принципів побудови окремих методик розслідування, а також з оптимізації організації та здійснення розкриття і розслідування окремих видів кримінальних правопорушень

Джерелами криміналістичної методики є:

а) норми кримінального і кримінального процесуального законодавства, що встановлюють ознаки складів кримінальних правопорушень, а також предмет і межі доказування в кримінальних провадженнях;

б) положення загальної теорії криміналістики, та її окремих вчень і теорій, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики;

в) передовий досвід правоохоронних органів з виявлення, розкриття, розслідування і запобігання злочинам;

г) окремі положення інших наук, які використовуються в розслідуванні кримінальних правопорушень (судової медицини, психології, кримінології та ін.)

Загальним завданням криміналістичної методики є сприяння цілеспрямованій боротьбі зі злочинністю в Україні шляхом своєчасного і повного розкриття кримінальних правопорушень

До спеціальних завдань належать:

- вивчення з позицій криміналістики закономірностей, що лежать в основі підготовки, вчинення та приховування злочинів і злочинної діяльності;

- розроблення принципів побудови окремих методик розслідування;

- розробка науково обґрунтованих методичних рекомендацій для ефективного здійснення виявлення, розкриття, розслідування і запобігання окремим видам кримінальних правопорушень.

Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень складається з двох частин:

- а) загальні (теоретичні) положення криміналістичної методики;
- б) методики розслідування окремих груп, видів і підвидів кримінальних правопорушень (окремі методики).

Загальні положення – це теоретичні основи криміналістичної методики (система, завдання, принципи тощо).

Окремі методики – це рекомендації і програми розслідування конкретних категорій кримінальних правопорушень.

Окремі методики підрозділяються на дві групи: 1) типові, або видові, що базуються на кримінально-правових ознаках кримінальних правопорушень (методики розслідування вбивств, статевих, корисливо-насильницьких та інших груп або видів кримінальних правопорушень); 2) позавидові (спеціальні), що розробляються за криміналістично значущими ознаками. Якщо типові методики будуються на основі певних видів кримінальних правопорушень, встановлених кримінальним законом, то особливі (позавидові) методики – за такими криміналістично значущими ознаками як місце вчинення кримінального правопорушення; характеристика особи злочинця і особи потерпілого; способу, місця, обстановки злочину, кількість часу, що минуло з моменту вчинення кримінального правопорушення; кількість слідчих, що беруть участь у розслідуванні та ін.

До числа **структурних елементів (складових частин) загальних положень криміналістичної методики розслідування** входять:

- а) поняття і предмет криміналістичної методики;
- б) співвідношення методики з іншими розділами криміналістики;

в) значення і завдання методики в розкритті, розслідуванні і запобіганні кримінальним правопорушенням;

г) визначення принципів розробки окремих криміналістичних методик;

д) з'ясування структури методики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень.

Структура методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень складається з наступних елементів:

а) криміналістична класифікація і криміналістична характеристика даного виду кримінальних правопорушень;

б) обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні кримінальних правопорушень даного виду;

в) особливості планування кримінального провадження, виділення типових слідчих ситуацій, тактичних завдань і засобів їх вирішення на початкового етапу розслідування;

г) програма дій слідчого на подальшому етапі розслідування з урахуванням типових слідчих ситуацій, постановка тактичних завдань і визначення засобів їх вирішення;

д) особливості тактики слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій, організаційних та інших заходів;

е) особливості застосування спеціальних знань;

є) особливості використання допомоги населення;

ж) організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень має велике значення, оскільки на підставі криміналістично значущих ознак, по-перше, сприяє конкретизації й деталізації криміналістичної характеристики не тільки виокремленої категорії злочинів загалом, а і її відповідних різновидів, а по-друге, з урахуванням відповідних особливостей у механізмі виділених груп злочинів і їх слідчої картини зумовлює розробку рекомендацій із їх розслідування, зокрема у постановці тактичних завдань, засобів і методів їх вирішення, тобто розробку відповідних мікрометодик. Наприклад, криміналістична класифікація допомагає проаналізувати не тільки загальну криміналістичну характеристику вбивств, а й таких їх підвидів, як убивство, пов'язаних зі зникненням конкретної

особи; убивств, учинених за допомогою вибухових речовин і пристроїв; убивств на замовлення тощо. З іншого боку, криміналістична класифікація дає змогу виділити такі групи злочинів, які включають кілька схожих за криміналістичними ознаками видів злочинів, наприклад, корисливо-насильницьких. А це зумовлює розробку методик розслідування різних рівнів.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це система притаманних тому або іншому виду кримінальних правопорушень відомостей щодо розуміння структури злочинної діяльності і зв'язків її елементів, що має суттєве значення для розслідування й обумовлюють використання цих даних у побудові версій, відшуканні слідів і розкритті кримінальних правопорушень.

До числа найбільш значимих у криміналістичному відношенні елементів, що утворюють криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень певних видів, належать: дані про спосіб підготовки, вчинення і приховування злочину; обстановку, за якою готувався і було вчинено кримінальне правопорушення (час, місце, умови охорони об'єкта і т.д.); особливості слідів, що залишають злочинці (механізм слідоутворення); про типові ознаки особи злочинця й особу потерпілого; предмет злочинного посягання.

Обставини, що підлягають встановленню – це не просто механічне поєднання елементів предмета доказування (ст. 91 КПК) і диспозицій відповідних статей Кримінального кодексу. Названі обставини визначають загальний напрям розслідування, встановлюють його повноту і межі, дозволяють правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення

Слідча ситуація – це сума значущої для розслідування інформації, що є у розпорядженні слідчого на певний момент розслідування.

Зміст слідчої ситуації складають:

- а) зібрані при провадженні докази;
- б) інша інформація, що має значення для розслідування;
- в) відомості про джерела отримання такої інформації.

Значення *слідчої ситуації* полягає в тому, що інформація, яка міститься в ній, вказує на певні здобутки в розслідуванні і, в той же час, на ті прогалини, які не дають змогу скласти правильне уявлення про подію та її обставини, дають змогу жати оцінку стану розслідування і визначити тактичні завдання, що потребують негайного вирішення.

Слідчі ситуації класифікуються на: а) ситуації типові й конкретні; б) ситуації, що складаються при розслідуванні на початковому і подальшому етапах розслідування; в) ситуації прості (сприятливі) і складні (проблемні); г) ситуації, що складаються на момент проведення конкретної слідчої дії і потребують вибору тактичних засобів, також форм і методів психологічного впливу д) ситуації конфліктні й безконфліктні.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування (ст. 214 КПК України).

Процес розслідування кримінального правопорушення містить наступні етапи:

1) *початковий*, що включає – висування і перевірка загальних (типових) версій про подію кримінального правопорушення; оцінка вихідної слідчої ситуації, постановка відповідних завдань та визначення кола і послідовності проведення слідчих (розшукових) дій;

2) *подальший* – спрямований на встановлення всіх обставин кримінального правопорушення і причетних до нього осіб за допомогою всіх процесуальних і криміналістичних засобів;

3) *завершальний* – оцінка повноти вирішення поставлених завдань достовірності і достатності зібраних доказів, що в позитивному випадку дозволяє завершити розслідування складанням обвинувального акту.

Види методик, що розробляються залежать від рівня охоплення певної множини злочинів, щодо яких вони формуються. Найбільш поширеними методиками є методики видового рівня (методи розслідування вбивств, крадіжок, шахрайства, розбійних нападів, контрабанда і т.ін). Утворюються й підвидові методики розслідування з врахуванням особливостей їх способів, обстановки вчинення та інших криміналістично значущих ознак (наприклад, убивств з ви-

користанням вогнепальної зброї, вчинених на замовлення, кишенькових крадіжок і т.ін.). Є сенс у формуванні деяких міжвидових злочинів (наприклад, корисливо-насильницьких), а також комплексних (наприклад, тих, що вчиняються у господарській і службовій діяльності).

Тема 12. Методика розслідування вбивств і насильницьких статевих кримінальних правопорушень

Криміналістична класифікація і характеристика вбивств. Обставини, що підлягають встановленню. Вихідні слідчі ситуації, тактичні завдання і напрямки розслідування. Початковий етап розслідування в ситуації виявлення трупа. Початковий етап розслідування в ситуації раптового зникнення певної особи. Типові слідчі ситуації і вирішення завдань на подальшому етапі розслідування. Особливості розслідування деяких різновидів вбивств.

Поняття і криміналістична класифікація статевих кримінальних правопорушень. Криміналістична характеристика насильницьких статевих кримінальних правопорушень (ст.ст. 152, 153 КК України). Обставини, що підлягають встановленню. Типові ситуації на початку розслідування, тактичні завдання, версії, засоби їх вирішення і перевірки. Особливості тактики окремих слідчих дій: допиту потерпілої особи і свідків, огляду місця події, судово-медичної, криміналістичної та інших експертиз, допиту підозрюваного, обшуку. Завдання та їх вирішення на подальшому етапі розслідування.

Вбивство – це умисне чи необережне заподіяння смерті іншій людині (ст.ст. 115–119 КК України). Найважливішим завданням оперативно-розшукових та слідчих органів є швидке розкриття таких кримінальних правопорушень, встановлення причин і умов, що сприяють їх вчиненню. Складність розслідування вбивств зумовлена відсутністю, як правило, свідків-очевидців, великою кількістю версій у розслідуванні, а у деяких випадках замаскованим характером дій, протидією розслідуванню з боку винної особи.

Ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень сприяє побудова типових інформаційних моделей, що утворюють криміналістичну характеристику вбивств, тобто сукупності кри-

міналістично значущих елементів механізму таких кримінальних правопорушень, які допомагають найбільш швидкому їх розслідуванню. До елементів криміналістичної характеристики вбивств належать:

- 1) дані про типові способи їх підготовки, вчинення та приховування;
- 2) відомості про обстановку вчинення кримінального правопорушення (місце, час та інші умови);
- 3) дані про особу злочинця
- 4) дані про особу потерпілого;
- 5) дані про типові мотиви і цілі вбивств
- 6) типова «слідова картина»;

Вже на початку розслідування важливо з'ясувати, як саме вбивство було вчинено – в умовах *неочевидності* (таємно) або *очевидності* (відкрито). З'ясування цієї обставини впливає на планування та організацію розслідування.

Відкрите вбивство відбувається в присутності свідка відомою йому особою, а також, коли винного затримано на місці події, у результаті переслідування «по гарячих слідах» або він добровільно з'явився з повинної.

Таємне вбивство відбувається у відсутності інших осіб чи при обставинах коли вбивця вважає, що його не впізнають, або коли винний уживає певні дії з приховання факту злочину і своєї причетності до вчиненого.

Таємні вбивства за механізмом вчинення можна поділити на чотири підгрупи:

а) вбивства, що вчиняються, на думку злодія, без спроб приховати факт злочину й свою провину, а також слідів злочинця;

б) вбивства з інсценуванням самогубства, нещасного випадку або інших подій і дій, щоб направити розслідування по помилковому шляху;

в) вбивства, які супроводжуються діями, що спрямовані на приховання особистості жертви (спотворювання рис зовнішності, розчленовування трупа, знищення голови трупа й ін.);

г) вбивства, які розслідуються при відсутності трупа жертви, тобто при спробі приховати сам факт убивства.

Спосіб вчинення злочину орієнтує слідчого на комплекс слідів і речових доказів, що залишаються на місці події, у місці проживан-

ня злочинця та інших пов'язаних з ним осіб і можуть бути виявлені у процесі розслідування. Крім того, з'ясування способу вчинення може сприяти встановленню слідів злочинця і ознак, що вказують на зв'язок і стосунки винної особи і особи потерпілого.

Найбільш поширеними **способами вчинення вбивства** є:

а) безпосереднє спричинення потерпілому тілесних ушкоджень за допомогою різних знарядь і пристосувань (вогнепальне, холодна зброя тощо);

б) приведення потерпілого до безпорадного стану або використання цього стану з подальшим заподіянням тілесних ушкоджень, задушенням, залишенням в небезпечних для життя умовах;

в) скидання потерпілого з висоти;

г) викидання потерпілого з рухомого транспортного засобу;

д) введення в організм потерпілого отруйних речовин;

е) утоплення потерпілого.

Найбільш традиційними способами приховування є: знищення слідів злочину; приховування чи знищення знарядь і засобів; інсценування вбивства під нещасний випадок чи самогубство; знищення трупа (спалювання, утоплення, розчленування, закопування); спотворення трупа з метою приховування особи потерпілого. Як правило, такі дії пов'язані з бажанням вбивці уникнути відповідальності, приховати свою причетність до кримінального правопорушення.

Обстановка події кримінального правопорушення. Звичайно злочинець обирає час, коли немає свідків, коли потерпілий один у будинку чи в офісі або в іншому місці, нерідко вечірній або нічний. Місце вчинення вбивства – це найчастіше безлюдна місцевість чи квартира, в якій потерпілий може бути один. Також це може бути транспорт (автомобільний чи залізничний), зруйновані будинки або такі, що будуються, інші місця, куди за різних обставин потрапляє потерпілий. Місце кримінального правопорушення, як і обстановка в цілому, є надзвичайно важливим джерелом інформації, бо воно містить велику кількість слідів і речових доказів, що визначають напрям розслідування і висунення слідчих версій.

«Слідову картину» утворюють обставини і сліди події злочину. Виявлення їх, аналіз, встановлення причинних зв'язків дозволяють побудувати картину події, сформувати уявні або матеріальні моделі кримінального правопорушення, механізм його вчинення.

Дослідження таких слідів і речових доказів може вказати на особу злочинця, особу потерпілого та обставини події, виявити негативні обставини, сліди приховання кримінального правопорушення.

Особа злочинця. Соціальний і психологічний портрет вбивці має різноманітні риси залежно від того, чи є злочин умисним або вчинений з необережності. Злочинець, який вчинив убивство навмисно, характеризується негативно, має такі якості, як агресивність, жорстокість, егоїзм, цинізм, зневага до чужих інтересів, розпущеність тощо. Серед злочинців цієї категорії переважають наркомани, сексуальні психопати, особи з психічними відхиленнями. У випадках необережних убивств злочинці, як правило, не мають таких негативних рис. Дії злочинця на місці події дозволяють дійти висновків щодо його обережності, продуманості дій, наявності фактичних навичок, сили, жорстокості, мотивів та ін.

Дані щодо особи потерпілого нерідко підказують, хто міг бути злочинцем (зв'язки потерпілого зі злочинцем, характер їхніх стосунків, мотиви вчиненого злочину). Тому вивчення особи потерпілого дозволяє висунути версії щодо вбивці, мотивів вчинення злочину, в окремих випадках щодо віктимної поведінки потерпілого.

Криміналістичну класифікацію вбивств доцільно здійснити по наступних елементах.

1. За учасниками:

- вчинені одноосібно;
- групою осіб (за попередньою змовою, що випадково утворилася, організованою);
- вчинені за замовленням організаторів або підбурювачів найманими вбивцями;
- серійним убивцею;
- особами, знайомими потерпілому («своїми») або особами, не знайомими потерпілому («чужими»);
- особами чоловічої або жіночої статі;
- дорослими або неповнолітніми особами.

2. За психічним і фізіологічним станом на момент убивства:

- у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння,
- у стані сильного душевного хвилювання,
- психічно хворими особами.

3. За мотивами й цілями: з хуліганських спонукань; у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових або громадських обов'язків; з метою приховання іншого злочину; на сексуальному ґрунті; з помсти; ревнощів; з особистої ворожості (з метою усунення страждань, явного або мнимого негативного впливу потерпілого на винну особу і її оточення); з користі (поєднане з розбійним нападом; з метою одержання прав на майно потерпілого, відсоток акцій; усунення конкурента; з метою позбутися від боргових зобов'язань; для одержання винагороди за вчинене вбивство).

4. За ознаками, що характеризують потерпілого: дорослий, неповнолітній, малолітній, немовля; жіночої або чоловічої статі; по своєму соціальному статусу, ролі в житті суспільства й держави, у стані вагітності

5. За способом підготовки вбивства: 1) з попередньою підготовкою; 2) без підготовки.

6. За способом вчинення:

1) без застосування знарядь злочину: шляхом заподіяння тілесних ушкоджень руками й ногами, удушення руками, утоплення, скидання з висоти;

2) із застосуванням знарядь:

- випадкових (побутового характеру, предмети, які виявилися під рукою – металеві вироби, камені, цегли та ін.);
- спеціально пристосованих (попередньо загострені металеві предмети, пруті, кастети, булави, петлі-зашморги й т.п.);
- колючо-ріжучих знарядь різного характеру: кухонні, мисливські ножі; ножі, спеціально виготовлені кустарним або заводським способом для нанесення тілесних ушкоджень (кинджали, шаблі, фінські ножі й т.п.);
- вогнепальної зброї (кустарного, переробленого, мисливського, спортивного, бойового);
- вибухових речовин і підривних пристроїв;

3) шляхом хімічного впливу: удушення газами; отруєння отрутами й сильнодіючими речовинами; радіоактивне опромінення; закурювання в активні розчини;

4) термічного впливу: спалювання; короткого впливу високих і низьких температур.

7. За обстановкою і способом приховування: в умовах очевидності й неочевидності; без маскування й з маскуванням. Остан-

ні можуть відбуватися: з маскуванням слідів свого перебування; із прихованням слідів, що вказують на мотиви, мету, спосіб, знаряддя злочину; з маскуванням особистості потерпілого (знівечення, приховання або знищення трупа); інсценування.

За місцем вчинення і приховування можна класифікувати в такий чиним: місце виявлення трупа й місце вчинення вбивства збігаються чи ні; убивство вчинено за місцем проживання вбивці, потерпілого, місцем роботи когось із них або третіх осіб; у населеному пункті; у приміщенні або на відкритій місцевості (у лісі, полі, скверах, парках і т.п.); на транспорті.

При розслідуванні вбивств підлягають встановленню наступні обставини:

- чи мало місце вбивство;
- коли, де і як було вчинено кримінальне правопорушення;
- хто вчинив вбивство; чи не вчинено воно групою осіб, якщо так, то яка ступінь участі в злочині кожної з них; як характеризується злочинець; чи є обставини, обтяжливі або пом'якшуючі відповідальність підозрюваного;
- які мета і мотиви вбивства;
- хто є потерпілим; як характеризується потерпілий;
- які характер і розміри шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням;
- якщо вбивство вчинено навмисно, чи мало місце заздалегідь не обцяне приховування з боку інших осіб;
- які обставини сприяли здійсненню вбивства.

Ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування, вельми різноманітні.

У найбільш загальному вигляді у кримінальних провадженнях про вбивство виділяють дві типові ситуації:

- 1) розслідування в умовах наявності трупа потерпілого;
- 2) розслідування, розпочате у зв'язку зі зникненням конкретної особи, і підозрою в його вбивстві.

По кожній з названих ситуацій можуть бути виділені більше конкретні ситуації. **Найбільш типовими з них є наступні:**

а) вбивство вчинено в умовах очевидності, коли відомі потерпілий і підозрюваний (найчастіше на підставі сімейно-побутових взаємостосунків або з хуліганських спонукань);

б) знайдено труп, особа потерпілого відома, відомості про злочинця відсутні або незначні;

в) знайдено труп (цілий або розчленований) невідомої особи, відомості про злочинця відсутні;

г) є відомості про зникнення певної особи з підозрою на вбивство.

У ситуації виявлення трупа з ознаками насильницької смерті слідчий повинен здійснити такі первісні слідчі (розшукові) дії:

- огляд місця події і трупа;
- допити свідків;
- пред'явлення трупа невідомого потерпілого для впізнання на місці його виявлення (при можливості), а надалі – у морзі;
- призначення судово-медичної експертизи;
- призначення криміналістичних та інших експертиз;
- доручення слідчим оперативним підрозділам завдань, пов'язаних з виявленням свідків, пошуку осіб, причетних до вбивства, проведення необхідних негласних слідчих (розшукових) дій.

Первісні слідчі (розшукові) дії слідчого при розслідуванні у справах про зникнення людини спрямовані на перевірку двох основних версій:

1) зникла особа жива, але за якихось причин не дає знати про себе;

2) зникла особа померла внаслідок вбивства, самогубства, нещасного випадку.

Слідчими (розшуковими) діями в цій ситуації є:

- допит особи, що заявила про зникнення людини;
- огляд і подальший обшук приміщення за останнім місцем мешкання зниклого;
- огляд і обшук місця, де можуть бути заховані труп або його частини, а також виявлені речові докази;
- допит рідних, близьких, товаришів по службі, сусідів зниклого й інших осіб;
- накладення арешту на кореспонденцію зниклого й осіб, причетних до цієї подіїб а також її огляд і виїмка;
- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та інформаційних систем;

- аудіо-, відеоконтроль запідозрюваної особи;
- призначення судово-медичної експертизи (у разі виявлення трупа або його частин);
- призначення судово-медичної експертизи речових доказів;
- доручення оперативним підрозділам проведення розшуку зниклої особи.

При розслідуванні вбивств найчастіше призначаються такі експертизи:

- а) судово-медична експертиза трупа;
- б) судово-медична експертиза речових доказів;
- в) судово-психологічна експертиза підозрюваного;
- г) судово-психіатрична експертиза підозрюваного;
- д) криміналістичні експертизи (трасологічна, балістична, почеркознавча та ін.);
- е) експертиза з дослідження мікрооб'єктів.

Замовленням можна назвати умисне вбивство, що вчиняється, як правило, незацікавленою особисто у смерті конкретної людини особою (що має тільки корисливий мотив, тобто за винагороду) за участю (або без неї) посередника (співучасника як підбурювача або посібника) в інтересах третьої особи (замовника), що має певні мотиви (користь, помста, ревності тощо) і переслідує відповідні цілі.

При вчиненні таких вбивств вибір способу вчинення злочину визначається набором особових якостей замовника і виконавця, психологічною готовністю останнього до вчинення злочину, його фізичними та інтелектуальними даними, злочинними навичками і вмінням та ін.

Спосіб вчинення вбивства за замовленням мало залежить від ситуативних умов, оскільки обстановка здійснення злочину підбирається або створюються шляхом розвідки, аналізу й оцінки всіх обставин, що можуть сприяти або перешкоджати злочину. Подібне відбувається в тих випадках, коли організатор бажає, щоб вбивство було виконано конкретним чином.

При реалізації способу вчинення конкретного злочину важливу роль відіграють дії з підготовки. Вони ж займають значну частину часу і характеризують ступінь професіоналізму організатора і виконавця. Діяльність з підготовки до вчинення злочину умовно поділяється на **три** етапи.

Перший етап включає виникнення наміру у організатора і пошук ним посередника або безпосередньо виконавця його злочинного задуму.

Другий етап за часом також може бути достатньо тривалим, оскільки саме на цьому етапі відбувається розробка сценарію злочину.

Третій етап підготовки полягає в здійсненні активних дій, спрямованих на виманювання жертви з квартири або в конкретне місце, а також доведення її до безпорадного стану (алкогольне або наркотичне сп'яніння), організацію засідки або переслідування. Подібні дії залежно від плану вчинення кримінального правопорушення і розподілу ролей може здійснювати або організатор, або посередник, або виконавець.

Для вчинення вбивств за замовленням злочинці застосовують різні способи, які підрозділяються на чотири групи.

Першу групу склали вбивства, вчинені шляхом заподіяння ушкоджень з використанням вогнепальної зброї.

Другу групу склали вбивства, вчинені з використанням вибухових пристроїв.

Третя група – це вбивства, вчинені шляхом заподіяння жертві колото-різаних ран з використанням холодної зброї: ножів і інших предметів, що мають господарсько-побутове призначення.

Четверта група – це вбивства, вчинені шляхом заподіяння жертві ударів ногами і руками або будь-якими предметами по життєво важливих органах, а також асфіксії дихальних шляхів.

Заховання трупа має місце в тих випадках, коли жертва і замовник перебували у споріднених або інших близьких відносинах (співжиття, інтимний зв'язок, партнерство по бізнесу), а також у випадках, коли причина конфлікту, факту ворожих відносин, інші можливі мотиви злочину очевидні або відомі певному колу осіб. Залишення зброї на місці злочину для “замовлених” розглядається виконавцем як позбавлення речового доказу.

Дітовбивством може бути визнано умисне або необережне позбавлення життя дитини різного віку і будь-якою особою. Проте в кримінальному праві цей термін прийнято розуміти у вузькому значенні, а саме: умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або незабаром після них (ст. 117 КК України).

За способами дітовбивство можна розділити на дві групи і умовно класифікувати на пасивне і активне.

Пасивне дітовбивство. В даному випадку мати нічого не робить для того, щоб убити дитину, але і не надає йому ніякої допомоги, залишає без їжі, необхідного догляду тощо.

Серед способів *активного дітовбивства* можна виділити:

- задушення петлею;
- задушення руками;
- закриття дихальних шляхів чужорідними предметами;
- утоплення;
- травмування новонародженого різними тупими і гострими предметами.

Рідше зустрічаються такі способи як отруєння, спалювання, навмисне викидання на холод, укол голками в тім'я, серце та інші частини тіла тощо.

На початку розслідування дітовбивств виникають наступні типові слідчі ситуації:

1) є повідомлення або заява про зникнення у конкретної жінки ознак вагітності або новонародженої дитини;

2) в правоохоронні органи звернулася мати новонародженої дитини із заявою про її смерть, або мати з'явилася з повинної про дітовбивство;

3) виявлений труп невідомого новонародженого.

Треба звернути увагу на тактичні завдання і засоби їх вирішення у кожній з названих ситуацій.

Характер **вбивств, замаскованих інсценуваннями**, полягає в тому, що злочинці, прагнучі уникнути відповідальності, приховують не факт смерті певної особи, а лише конкретну причину смерті і з цією метою створюють видимість загибелі потерпілого від самогубства, нещасного випадку, від хвороби або в результаті вбивства, вчиненого іншими особами.

Умисні вбивства можуть здійснюватися як при раптово виниклому намірі, так і з заздалегідь обдуманим умислом. І в тому і в іншому випадку, але частіше в останньому, винна особа може чинити дії з приховування злочину.

Способи приховування кримінальних правопорушень переслідують різні цілі, а саме:

- приховати саму подію злочину;
- приховати злочинний характер події;
- приховати справжні мотиви вбивства;
- приховати участь і зацікавленість в ньому конкретної особи.

Так, вбивця, що ретельно заховав труп потерпілого і пояснює його зникнення від'їздом, прагне приховати сам факт смерті потерпілого. Злочинець, вчинивши вбивство шляхом нанесення ударів тупим предметом потерпілому, скидає труп з висоти на землю і, інсценуючи самогубство, намагається приховати злочинний характер події. Вбивця, що застосовує під час вчинення злочину рукавички, засипає місце події тютюном та ін., намагається приховати лише свою участь у вбивстві. Особа, що інсценує вбивство за певними мотивами, намагається приховати особисту зацікавленість, свої справжні мотиви і цілі вчинення даного злочину.

За змістовною стороною можна виділити приховування злочину шляхом маскуванню певних обставин, знищення або фальсифікації інформації та її носіїв, а також створення різних інсценувань.

Таким чином, інсценування є одним із способів приховування злочину.

Розпізнати інсценування слідчий може за відповідними ознаками, які називають негативними обставинами:

- випадково не знищеним злочинцем і тому вцілілим слідам і предметам, що стають ознаками-наслідками вчиненого їм вбивства;
- неприродному характеру слідів і предметів, що ніби підтверджують версію про некримінальні причини смерті загиблого;
- слідам, предметам, явищам і фактам, що суперечать обстановці, яка характерна для смерті з некримінальних причин, вказаних у версії близьких загиблого або такої, що впливає із загальної картини місця події;
- неможливість здійснення дій, що приписуються загиблому;
- суперечності в поясненнях зацікавлених осіб поведінки потерпілого і дійсних причин його смерті.

Серед таких негативних обставин найчастіше вказують на інсценування:

- ознаки боротьби, зокрема сліди самооборони на тілі потерпілого;

- ознаки переміщення трупа з місця, де наступила смерть;
- невідповідність положення трупних плям позі трупу;
- характер пошкоджень на трупі, не зумовлений способом й обставинами позбавлення життя, які зображаються у поясненнях близьких загиблого;
- невідповідність вказаного в поясненнях часу смерті загиблого стану трупних явищ, виявлених при огляді.

Одним з головних завдань розслідування таких кримінальних правопорушень є встановлення факту, змісту, мети інсценування та зацікавлених в цьому осіб.

Після вчинення вбивства, думка про розчленовування трупа і його приховання може прийти злочинцю цілком спонтанно, наприклад, при необережному вбивстві, але може бути й наперед спланованим актом, за яким розчленовування трупа і його частин стає останньою стадією умисного вбивства і може зумовлюватися різними спонуканнями злочинця.

Вивчаючи методику розслідування **вбивств на сексуальному ґрунті**, треба звернути увагу на ознаки сексуального вбивства, характеристики психо-фізіологічних та інших ознак особи злочинця (зокрема серійного вбивця, маніяка), способів і обстановки таких кримінальних правопорушень і і ознак особи потерпілого. Важливо знати методи і засоби пошуку серійного вбивця, а також його викриття за допомогою непрямих доказів.

Методика розслідування **раніше нерозкритих вбивств** передбачає ретельний аналіз матеріалів попереднього кримінального провадження, що проводилась іншим слідчим (наявність певних версій, що висувалися, їх всебічність, напрямки побудови, зміст їх перевірки, якість проведення слідчих дій, повнота поставлених завдань, обставин, що з'ясовувалися), застосування пошуково-інформаційних методів і засобів тощо. Встановивши пробіли та помилки такого провадження, необхідно розробити нові версії, оцінити якість перевірки раніше висунутих версій і отриманої інформації, поставити відповідні завдання та визначити засоби і методи їх вирішення.

До статевих кримінальних правопорушень відносяться злочини і кримінальні проступки передбачені розділом IV КК України під назвою «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Серед них найбільш тяжкими вва-

жаються зґвалтування (ст. 152 КК) і сексуальне насильство (ст. 153 КК), які вчиняються без добровільної згоди потерпілою особою.

Криміналістична характеристика включає такі елементи:

- а) дані про особу злочинця
- б) дані про потерпілу особу;
- в) дані про спосіб вчинення насильницьких статевих кримінальних правопорушень
- г) дані про обстановку (місце, час та інші умови) вчинення злочину;

Способом вчинення зґвалтування може бути вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи, в т.ч. із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Найбільш поширеним *способом приховування* цього злочину є заява насильника про добровільність вчинення дій сексуального характеру, неправдива заява про його алібі, вбивство потерпілої особи, а іноді навпаки, прагнення надати потерпілій особі першу допомогу, а також прохання або погроза щодо повідомлення нею про вчиненій злочин. .

Слідами зґвалтування можуть бути розірваний одяг потерпілої, тілесні ушкодження, сліди на тілі як потерпілої, так і підозрюваної особи (подряпини, укуси, гематоми, синці на шиї, обличчі, стегнах). Крім того, на тілі та одязі потерпілої особи та підозрюваного залишаються сліди виділень людського організму (крові, слини, сперми та ін.), а на місці вчинення злочину – окремі елементи одягу (гудзики, банти, нижня білизна, а інколи і певні документи (перепустки, залізничні квитки тощо).

Особа злочинця у цих провадженнях різниться за віком, освітою, соціальним станом. Нерідко у злочинця спостерігаються психічні розлади, сексуальні збочення, схильність до задоволення своїх бажань і потреб шляхом застосування насильства. Систематичні кримінальні правопорушення сексуального характеру можуть посилювати ступінь насильства аж до вбивства, у нього виникає маніакальний синдром. Поведінка гвалтівника є неоднозначною: іноді він агресивний, спричиняє тілесні ушкодження, цинічні об-

рази, знущається, принижує честь і гідність особи тощо. Зустрічаються також випадки, коли злочинець після вчинення зґвалтування допомагає привести в порядок одяг потерпілої, зовнішній вигляд, проводить її, вживає заходів щодо встановлення місця проживання, навчання або роботи, складу родини, намагається призначити зустріч тощо.

Місцем вчинення зґвалтувань найчастіше бувають підсобні приміщення, покинуті будівлі, підвали багатоповерхових будинків, квартири, приватні будинки, пустирі та інші місця, де немає сторонніх.

У справах про зґвалтування підлягають встановленню наступні обставини:

- чи мав місце факт вчинення дій сексуального характеру і в якій формі (вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи використанням геніталій або інших предметів), якщо так – коли і де;
- чи було при цьому застосовано насильство, якщо так – в якій конкретно формі (фізичній чи психічній) воно виявилось (биття, загроза вбивством, приведення в безпорадний стан);
- хто потерпіла особа; чи не є вона фізично або психічно хворою, її стать і вік, ступінь інтелектуального розвитку, чи не перебувала вона в стані вагітності;
- хто вчинив зґвалтування: демографічні дані, стать, вік, соціальна характеристика; чи не вчиняв він статевих кримінальних правопорушень (ст.ст. 153–155 КК) раніше; якщо зґвалтування вчинене групою – яка роль і ступінь вини кожного учасника;
- у яких відносинах перебував підозрюваний з потерпілою особою;
- які наслідки зґвалтування, чи не є вони особливо тяжкими;
- яка матеріальна шкода заподіяна потерпілій особі в результаті зґвалтування;
- які обставини сприяли вчиненню злочину.

На початковому етапі розслідування зґвалтувань висувуються наступні типові версії:

- зґвалтування мало місце при обставинах, вказаних заявником;

- зґвалтування не було, але мали місце інші злочини (в тому числі статеві) або аморальні вчинки, які заявник видає чи сприймає за зґвалтування або замах на нього;
- зґвалтування та іншого статевого злочину не було, заява неправдива.

При розслідуванні зґвалтування можна виділити дві типові ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування:

1. Потерпіла називає як насильника відому їй особу.

Головними завданнями тут є перевірка показань заявника і підтвердження факту злочину, а також встановлення винуватості особи, на яку вказує заявник

В цьому випадку характерні таке коло первинних слідчих дій: допит потерпілої; її освідчування, огляд й тимчасове вилучення її одягу; огляд місця події; призначення судово-медичної експертизи потерпілої; затримання, особистий обшук підозрюваного, освідчування, огляд його одягу, обшук за місцем проживання, призначення судових експертиз, допит свідків.

2. Злочин вчинений невідомою особою.

Головними завданнями в цій ситуації є підтвердження факту статевого злочину і пошуку невідомого злочинця.

Для цієї ситуації характерні наступні дії: допит й освідчування потерпілої, огляд і тимчасове вилучення її одягу для подальшої експертизи; огляд (місця події); призначення судово-медичної експертизи потерпілої, а також судово-медичної експертизи речових доказів; призначення криміналістичних експертиз; складання словесного портрету і фото (ізо) робота злочинця його психологічного портрету (профайлінгу); проведення пошукових заходів, спрямованих на встановлення невідомого злочинця, пред'явлення підозрюваного для впізнання.

Тема 13. Методика розслідування корисливих та корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Криміналістична класифікація корисливих і корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика корисливих кримінальних правопорушень: крадіжок і шахрайства. Обставини, що підлягають встановленню.

Типові ситуації, версії та завдання на початковому і подальшому етапах розслідування крадіжок.

Особливості розслідування деяких різновидів крадіжок (квартирних, кишенькових, предметів мистецтва, на транспорті тощо).

Типові ситуації, завдання, версії, засоби їх рішення і перевірки у розслідуванні шахрайства.

Криміналістична характеристика корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, вчинених шляхом нападу і вимагання. Обставини, що підлягають встановленню.

Слідчі ситуації, завдання, версії, їх вирішення і перевірка на початковому і подальшому етапах розслідування.

Слідчі ситуації, завдання, версії, їх вирішення і перевірка на подальшому етапі.

Крадіжки – найбільш поширені та небезпечні кримінальні правопорушення, що посягають на державне, колективне та особисте майно громадян. Відповідно до ст. 185 КК України, **крадіжка – таємне викрадання чужого майна.**

Поняттям «крадіжка» охоплюється значне коло кримінальних правопорушень, що різняться предметом посягання, способом вчинення і приховування, місцем реалізації злочинного задуму, що впливає на їхню криміналістичну класифікацію і характеристику. З огляду на це вирізняють:

1) крадіжки з приміщень – крамниць, кіосків, складів, готелів, санаторіїв, гардеробів, гуртожитків, квартир, будинків, дач тощо;

2) крадіжки матеріальних цінностей з промислових підприємств, підприємств АПК, комунальних і приватних господарств, будівельних майданчиків, а також вантажів на залізничному, річковому, морському і повітряному транспорті;

3) крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, з купе поїздів тощо;

4) кишенькові крадіжки (на базарах, у громадському транспорті);

5) крадіжки транспортних засобів (автомобілів, мотоциклів, мопедів тощо).

Криміналістична характеристика крадіжок містить відомості про своєрідні ознаки (елементи): обстановку, в якій готуються і вчи-

няються крадіжки; предмет злочинного посягання; способи вчинення крадіжок; типові сліди; особу злочинця (типи і характер злодійських груп); особу потерпілого від злочину.

Одним із суттєвих елементів криміналістичної характеристики крадіжок є її **обстановка**: місце, час та інші умови. Крадіжки належать до групи кримінальних правопорушень, місце вчинення яких локалізується просторово і здебільшого обмежене невеликою площею (ділянкою місцевості, приміщенням тощо). За характером зв'язку злочинних дій з особливостями місця їх вчинення можна виділити три різновиди крадіжок:

а) місце заздалегідь обирається злочинцем і є одним із чинників формування способу приготування і вчинення крадіжки. Так, квартирні крадіжки вчиняються здебільшого у містах, переважно у районах новобудов. При цьому використовуються зручні для злодія конструктивні особливості входних дверей (наявність щілин, відкривання всередину житла, недосконалість засувних пристроїв тощо), відсутність охоронної сигналізації, «вразливість» перших і останніх поверхів багатоквартирних будинків, обмежена кількість квартир на сходових площадках тощо;

б) місце, що пов'язане з особливостями предмета крадіжки (склади, будівельні майданчики та ін.);

в) крадіжки, в яких вибір місця реалізації злочинних дій є здебільшого ситуативний (в транспортних засобах на вокзалах, ринках, кишенькові крадіжки).

Тасмний характер крадіжок зумовлює вибір відповідного часу і умов їх вчинення.

Важливе місце серед елементів криміналістичної характеристики крадіжок посідають відомості про **предмет злочинного посягання**. Так, під час квартирних крадіжок, як правило, викрадаються гроші (в тому числі іноземна валюта), коштовності, антикваріат, предмети релігійного культу, імпортна відео, аудіо-, теле- і радіо-апаратура, персональні комп'ютери, одяг, взуття та інші предмети господарсько-побутового призначення, у тому числі й продукти харчування. Предметом кишенькових крадіжок є гроші, а також коштовності, відеокамери, фотоапарати, мобільні телефони, що викрадають із сумок, портфелів тощо.

Предметом крадіжок можуть бути автомобілі, мотоцикли, мопеди як засіб пересування або як комплекти різних агрегатів і деталей, які можна розібрати (мотор, шасі, колеса, магнітофон та ін.). У сфері комунального господарства предметами крадіжок є електролічильники, колективні телевізійні антени, агрегати ліфтів тощо. Щорічно збільшується кількість крадіжок вогнепальної зброї та вибухових речовин з військових частин, складів та інших місць їх знаходження, наркотичних засобів із аптек, лікарень та інших місць зберігання.

Визначення предмета крадіжки під час розслідування конкретного кримінального правопорушення сприяє встановленню інших його елементів, зокрема, окремих характеристик особи злочинця, обстановки вчинення тощо. Так, орієнтування злочинця на місці крадіжки, швидкість і цілеспрямованість дій при виборі схованок і відборі коштовностей свідчать про достатню поінформованість (обізнаність) злочинця про місцезнаходження предметів, які його цікавлять. Викрадення автомашин, крадіжки апаратури, електролічильників, телевізійних кабелів, антен вчиняються, як правило, особами, які мають певні професійно-технічні знання і навички.

Найбільш інформативним джерелом у криміналістичній характеристиці крадіжок виступають відомості щодо *способів вчинення* кримінальних правопорушень даного виду. За останні роки крадіжки державного, колективного й приватного майна набули рис організованої і професійної спрямованості, відрізняються кваліфікованими способами їх вчинення, що включають різноманітні дії при підготовці до крадіжки, безпосередньому заволодінню матеріальними цінностями (майном), а також приховуванню слідів злочинного посягання. До числа дій злочинців при підготовці до вчинення крадіжки слід віднести такі:

1) вибір об'єкта крадіжки (квартири, будинку, дачі, крамниці, вагона, контейнера, автомобіля тощо) здебільшого здійснюється або проведенням розвідувальних дій, або завдяки прямій чи несвідомій наводці інших осіб, у тому числі майбутньої жертви (потерпілого);

2) вивчення об'єкта крадіжки й обстановки, в якій злодію доведеться діяти. З цієї метою використовуються різноманітні приводи для відвідування приміщень (наприклад, під виглядом медичного працівника, страхового агента, слюсаря, електрика та ін.). Під час

такого «відвідування» злочинцем намічаються предмети крадіжки і визначаються місця їх зберігання, вивчається розташування приміщень (кімнат), особливості засувних пристроїв на дверях, вікнах тощо, а іноді створюються необхідні умови для реалізації злочинного задуму (пошкоджується охоронна сигналізація, телефонний кабель, викрадається ключ від замка вхідних дверей або робиться його зліпок тощо);

3) вибір найбільш ефективного способу проникнення на об'єкт і безпосереднього заволодіння майном, а також підготовка необхідних технічних засобів, за допомогою яких буде здійснений злочинний намір (знарядь спеціального призначення, що використовуються для подолання перешкод, вимкнення охоронної сигналізації, транспортних засобів для пересування до об'єкта крадіжки і перевезення викраденого та ін.);

4) вибір способу приховання слідів крадіжки, у тому числі приховання чи збут викраденого;

5) попередню змову між співучасниками крадіжки, розподіл ролей і визначення ступеня участі кожного у підготовлюваному злочині, а також при необхідності – забезпечення «алібі» та ін.

Певні особливості мають і способи приховування злочину. Часто вживаються заходи для знищення, маскування і фальсифікації слідів на місці злочину (рукавички, покриття долонь рук лаком або обезжирюючим розчином, взуття більшого розміру або жіноче, зміна зовнішнього вигляду або призначення предмета крадіжки, знищення маркувальних і номерних знаків, обмова співучасників, створення фальшивих алібі тощо).

Один з елементів криміналістичної характеристики крадіжок – це відомості про *типові сліди та інші джерела*. Механізм утворення слідів під час учинення крадіжок зумовлюється характером взаємодії злочинця з оточуючою матеріальною обстановкою. На місці події сліди залишають: а) злочинець (сліди рук, ніг, зубів, губ, крові, слини, інших виділень, губної помади, мікрочастинок одягу і взуття, запахові сліди та ін.) та б) знаряддя злочину.

У криміналістичній характеристиці крадіжок особливе місце посідають відомості про особу злочинця. Злочинців, які вчиняють крадіжки, можна умовно поділити на дві групи:

1) професіональні зlodії, для яких крадіжки є основним джерелом існування. Як правило, такі особи раніше були судимі за аналогічні злочини і в цьому сенсі зlodійська діяльність – одна з найбільш сталих і «рецидивно небезпечних». Вони ж очолюють злочинні формування і мають певну спеціалізацію («кишенькові зlodії», «техніки» (проникають у приміщення, використовуючи «відмички» або підбираючи ключі), «слюсарі» і «шніфери» (шляхом злому дверей і засувних пристроїв); «склярі» (виставляючи або видавлюючи віконні стекла));

2) особи, які вчинили крадіжку внаслідок сприятливої ситуації, що склалася на конкретний момент (залишені без догляду особисті речі громадян або без належної охорони матеріальні цінності, незамкнені двері квартири чи автомашини тощо). Ці особи викрадають предмети, що перебувають на виду (в основному невелику кількість), і намагаються швидко зникнути з місця крадіжки.

У криміналістичній характеристиці крадіжок особистого майна громадян слід виділити такий елемент, як *особа потерпілого*. Взаємозв'язок «злочинець – потерпілий» часто посідає ключове місце у виявленні різноманітних обставин. У криміналістичній характеристиці крадіжок головним чином акумулюється інформація про потерпілого та його поведінку, що дозволяє дійти висновків про специфіку його взаємовідносин зі злочинцем, спосіб виникнення цього зв'язку. Так, важливого значення набувають відомості щодо потерпілого, якими міг скористатися злочинець під час підготовки і вчинення квартирної крадіжки (майнове становище, місця схову грошей чи коштовностей, тривала відсутність тощо). При цьому особливо виділяються дані про віктимну поведінку потерпілого (безтурботне ставлення до охорони свого житла від злочинних посягань, нерозбірливість і довірливість до незнайомих людей, демонстрування забезпеченого побуту, систематичне публікування об'яв про купівлю-продаж дорогих предметів чи коштовних речей, звичка мати при собі значні суми грошей).

Основні обставини, які слід встановити під час розслідування крадіжок, такі:

- а) факт таємного викрадення майна;
- б) місце, час та умови вчинення крадіжки;
- в) предмет крадіжки (що викрадено злочинцем), його вартість, ознаки;

г) спосіб вчинення крадіжки, технічні засоби, що були застосовані для таємного проникнення на об'єкт, викрадення і приховання;

г) тривалість перебування і конкретні дії злочинця на місці крадіжки;

д) суб'єкт крадіжки (ким воно вчинене), винність у її вчиненні, мотиви поведінки;

е) наявність злочинної групи та роль кожного з її членів;

є) спосіб, час та місце збуту вкраденого;

ж) обставини, що сприяли вчиненню крадіжки;

У кожному конкретному випадку може виникнути потреба у встановленні й інших важливих обставин.

Вихідними даними для початку кримінального провадження про вчинення крадіжок є такі: а) заяви громадян чи посадових осіб; б) заяви очевидців чи інших осіб, які дізналися про крадіжку; в) заяви громадян про злочинну діяльність конкретних осіб; г) затримання з краденим; г) інші джерела.

Найбільш типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування крадіжок є такі:

1. *Факт крадіжки виявлено і підозрюваного затримано з речовими доказами або по «гарячих слідах».* Як правило, це ті випадки, коли інформування про проникнення злодія у приміщення здійснюється за допомогою заздалегідь установлених у ньому засобів охоронної сигналізації чи інформація надійшла від конкретних очевидців злочину, які часто самостійно або з участю працівників міліції затримують злочинців з краденим. Основне тактичне завдання в даній ситуації – закріпити сліди злочину. Типові версії у вказаній ситуації: факт крадіжки мав місце і вчинена вона затриманим; затриманий придбав крадене майно або взяв його для схову та ін.

З метою перевірки цих версій провадяться такі слідчі (розшукові) дії: огляд (місця події), обшук особи, огляд одягу, речей, вилучених у затриманого, а також його допит. Відстрочення цих дій на пізніший час не припустимо, оскільки це може негативно відобразитися на схоронності викраденого майна (його як серйозний доказ вини злочинці намагаються позбавитися вже в момент реальної для них небезпеки затримання) та слідів на тілі й одязі затриманого, зумовлених, наприклад, способом подолання перешкод. Невідкладність допиту підозрюваного обумовлена тим, що сам факт затри-

мання з речовими доказами справляє суттєвий вплив на обрання лінії поведінки і позицію допитуваного (відсутність психологічної готовності пояснити, продумати фальшиву спрямованість своїх показань). Після цього слід допитати свідків-очевидців, потерпілого, посадових або матеріально відповідальних осіб, що дозволить отримати важливу доказову інформацію про обставини крадіжки та її виявлення, учасників та обставини затримання підозрюваного, коло осіб, поінформованих про розслідувану подію.

Після виконання вказаних слідчих (розшукових) дій слідчий проводить огляд (місця події, завчасно забезпечивши його охорону), в тому числі й місця затримання підозрюваного з метою виявлення, фіксації, вилучення інших речових доказів, що підтверджують причетність затриманого до розслідуваної крадіжки. Початковий етап розслідування в даній ситуації закінчується проведенням обшуку за місцем проживання затриманого; пред'явленням для впізнання потерпілому або матеріально відповідальній особі майна (матеріальних цінностей), вилученого у підозрюваного; криміналістичними експертизами.

2. *Факт крадіжки встановлено, є відомості про ймовірного злочинця (групу осіб), проте нікого не затримано.* У розслідуванні ситуації визначальним чинником є час. Дії слідчого і працівника кримінального розшуку мають відзначатися максимальною оперативністю і спрямованістю на збирання пошукової експрес-інформації шляхом короткого опитування обізнаних осіб про кількість, індивідуальні прикмети зовнішності злочинців (стать, вік, особливі прикмети, одяг та ін.), в якому напрямі вони зникли, можливі місця їх знаходження, а також характер чи специфічні ознаки викраденого ними майна. Після чого негайно здійснюється переслідування злодія (злочинної групи) по «гарячих слідах», а також використання можливостей оперативних підрозділів. Зокрема, організовуються тактичні операції: «Розшук злочинця», «Затримання по «гарячих слідах», «Розшук викраденого майна», «Встановлення свідків», що містять різноманітні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи.

Коло свідків визначається залежно від особливостей розслідуваної події. Наприклад, у справі про квартирну крадіжку слід виявляти свідків насамперед серед мешканців будинку, де вчинена

крадіжка (з числа пенсіонерів, домашніх господарок, учнів), а також серед працівників житлово-експлуатаційних контор (двірників, слюсарів, електриків та ін.). При розслідуванні крадіжок, учинених з приміщення державних чи колективних організацій, свідки виявляються з числа клієнтів, працівників та осіб, які охороняли даний об'єкт. Особливу групу свідків становлять працівники комісійних крамниць, ломбардів, а також водії таксі.

Якщо внаслідок проведення названих тактичних операцій злочинця встановлено і затримано, надалі необхідно дотримуватися порядку дій, викладеного щодо першої слідчої ситуації. Якщо ж підозрювана у крадіжці особа не буде встановлена, в подальшому проводяться огляд місця події, допити свідків-очевидців і потерпілого, результати яких для встановлення зниклого злочинця і викраденого майна мають вирішальне значення.

Так, завданням огляду місця крадіжки у цій ситуації є виявлення, фіксація і вилучення слідів злочину з метою уточнення і розширення наявних у розпорядженні слідчого даних про особу, яка вчинила крадіжку. Допит потерпілого має бути спрямований на встановлення предмета крадіжки, визначення розміру збитку, а також виявлення осіб з числа знайомих і родичів (за описаними свідками-очевидцями прикметами зовнішності), можливо причетних до розслідуваної події.

3. *Факт крадіжки встановлено (зламані входні двері, своєрідний безлад у приміщенні, відсутнє певне майно), але дані про суб'єкт кримінального правопорушення відсутні.* Така слідча ситуація в інформаційному плані є найменш сприятливою, а в організаційному – найскладнішою. Основні завдання – встановлення особи, яка вчинила крадіжку, і виявлення викраденого. Для цього можуть проводитися тактичні операції «Збирання відомостей про злочинця» і «Розшук викраденого майна».

Реалізація цих тактичних операцій може здійснюватися таким чином:

- допит потерпілого (матеріально відповідальної особи) щодо змін в обстановці місця події (поява невідомих, незвичне розташування або зникнення певних предметів тощо);
- огляд місця події, що включає дослідження матеріальної обстановки (не тільки приміщення, з якого вчинена крадіжка, а й оточуючої місцевості – сходових площадок, горищ

і підвалів житлових будинків, дворів, підсобних приміщень та ін.);

- допит потерпілого та свідків (черговість допиту цих осіб визначається залежно від того, хто з них першим виявив крадіжку і повідомив про неї в міліцію);
- призначення і проведення судових експертиз;
- перевірка за криміналістичними обліками (дактилоскопічним, за способом учиненого злочину);
- постановка на облік викрадених номерних предметів;
- вивчення матеріалів раніше не розкритих крадіжок, учинених аналогічним способом.

Одночасно з слідчими (розшуковими) діями у відповідності до закону можуть здійснюються негласні слідчі (розшукові) дії, характер яких визначається зібраними даними про злочинця (злочинців) і викрадені цінності. Якщо, з огляду на обставини справи, злочинець (злочинці) перебувають поблизу місця крадіжки, необхідно за допомогою працівників оперативних підрозділів організувати переслідування по «гарячих слідах», а також засідки у місцях можливої появи (у тому числі на базарах, у ломбардах, комісійних крамницях, камерах схову ручного багажу на залізничних вокзалах, автовокзалах, пристанях, аеропортах) або «прочісування» навколишньої місцевості. На випадок, якщо для реалізації викраденого злочинець (злочинці) міг виїхати в інше місце, необхідно поінформувати підрозділи міліції населених пунктів, річних вокзалів, постів ДАІ, залізничних станцій, розташованих на шляху можливого прямування злочинця (злочинців), а також повідомити органи міліції відповідних районів і областей про ознаки викраденого майна.

Шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману або зловживання довірою (ст. 190 КК України).

Для відмежування шахрайства від інших видів посягань на власність важливо встановити наявність обману або зловживання довірою. Під *обманом* розуміється повідомлення потерпілій особі неправдивих відомостей або приховування, умовчання певних обставин, повідомлення про які було обов'язковим у даних ситуаціях. *Зловживання довір'ям* полягає у тому, що злочинець для заволодіння майном потерпілого використовує близькі, довірчі стосунки

з ним. Довір'я може породжуватись службовими, родинними стосунками, особливою довірливістю потерпілого.

Криміналістична класифікація і характеристика шахрайства

Способи вчинення кримінального правопорушення. Існують дуже різноманітні способи шахрайства, що можуть бути класифіковані за різними підставами. Так, залежно від спрямованості шахрайського посягання розрізняють такі основні способи шахрайства:

- 1) *з метою заволодіння державним або колективним майном:*
 - заволодіння матеріальними цінностями шляхом отримання цього майна за підробленими документами на базах, складах та інших об'єктах з використанням упущень відповідних службових осіб;
 - заволодіння грошовими коштами шляхом незаконного отримання державних пенсій або інших виплат від органів соціального захисту за допомогою підроблених документів про стаж роботи, заробіток та інші дані, необхідні для отримання пенсії;
 - заволодіння майном шляхом придбання тих або інших товарів у кредит за підробленими документами і ухилення від сплати решти суми;
 - привласнення майна, помилково відпущеного у великій кількості чи кращої якості;
 - отримання авансу за обіцянку виконати певні роботи чи за постачання товарів з наступним ухиленням від виконання зобов'язань за договором;
 - постачання товарів у меншій кількості та нижчої якості, ніж передбачено договором;
 - заволодіння крупними грошовими сумами у банківських установах шляхом використання у банківських розрахунках між організаціями фальшивих кредитових авізо і різного роду чекових документів;
- 2) *з метою заволодіння індивідуальним майном громадян:*
 - підміна предметів продажу, обміну і грошових коштів, що підлягають передачі контрагенту (використання шахраями грошових і майнових «ляльок»);

- продаж виробів нижчої, ніж передбачено домовленістю, якості (продаж прикрас з міді, латуні чи бронзи як золотих);
- заволодіння предметами угоди без наміру виконати зобов'язання за договором (залишення потерпілого під якимось приводом і зникнення через прохідний двір – «протяг»);
- обрахування потерпілого при розміні великих купюр грошей або при купівлі;
- підкидання потерпілому фіктивних цінностей, втягнення його у «розподіл» знахідки і видурювання грошей як частини вартості «знайденого»;
- обман під час азартних ігор;
- проведення лотерей, ворожіння чи знахарство як форми обману;
- позичання грошей без наміру повернути борг;
- шлюбні афери;
- збирання «пожертвувань» на благодійні цілі;
- використання гіпнозу та різних форм навіювання;
- використання комп'ютерних мереж для продажу неіснуючих або невідповідних рекламі товарів, послуг тощо;
- продаж невідчужуваного майна особою, яка не є його власником або не має права на розпорядження ним.

Способи шахрайства можуть бути поділені на види залежно від сфери соціально-економічної діяльності:

1) соціальної допомоги (підроблення документів з метою отримання пенсій чи допомог, надання довідки про значно завищену заробітну плату з метою підвищення пенсії та ін.);

2) побутового обслуговування (отримання речей, що дорого коштують, за документами своїх родичів, за викраденими чи знайденими документами);

3) страхування (завищення суми шкоди, що підлягає сплаті клієнтові внаслідок обумовлених страхових подій);

4) туризму (туристичні афери);

5) вивезення робочої сили за кордон (афери зі збирання грошей у бажаючих поїхати на заробітки);

6) створення «фінансових пірамід» та ін.

Способи шахрайства поділяють залежно від характеру «схем», що виникають між підприємствами чи господарськими товариствами:

1) фіктивне представництво (використання фіктивних документів про належність до тієї чи іншої фірми з метою укладання договорів і отримання товару без оплати);

2) фіктивне посередництво (особа чи група осіб діють від імені неіснуючої фірми з метою укладення договору з підприємством на закупівлю в нього сировини, матеріалів тощо для іншого підприємства; від першого підприємства шахрай отримує матеріальні цінності, а від другого – гроші);

3) отримання позик, авансу, передплати під фіктивні проекти (шахрай створює фіктивні фірми, організації, скажімо, для будівництва житла, пред'являючи документи, що нібито підтверджують його наміри).

Залежно від тривалості кримінального правопорушення можна виділити такі способи шахрайства:

1) одноразові (отримання товару в кредит без наміру наступної виплати грошей);

2) тривалі (незаконне отримання пенсії або грошової допомоги).

Залежно від характеру локалізації шахрайства можуть бути названі такі способи:

1) спрямовані на вузьке коло жертв;

2) спрямовані на широке охоплення населення.

Місце і обстановка. Місце вчинення кримінального правопорушення обирається з урахуванням можливості реалізації обраного способу кримінального правопорушення, предмета посягання, особи жертви. Деякі спроби шахрайства можуть реалізуватися у кількох місцях, не пов'язаних між собою. Може йтися й про територіальне поширення будь-якого виду шахрайства. Шахраї можуть створювати «спеціальні фірми», в яких здійснюється збирання грошей від громадян (оформлення віз чи паспортів для виїзду за кордон, різні туристичні афери, довічне страхування, підтримка клубів, побудова класичних фінансових пірамід, благодійні заходи та ін.).

Шахрайські посягання з метою заволодіння колективним майном (майном юридичних осіб) вчиняються за місцезнаходженням власників чи зберіганням їх цінностей. У сучасних умовах все частіше шахрайські діяння відбуваються в установах (чи на підприємствах), де укладаються угоди: на біржах, у брокерських конторах, посередницьких фірмах, агентствах з нерухомості, адвокатських

і нотаріальних бюро, під час аукціонів. Шахрайство, спрямоване на заволодіння майном фізичних осіб, вчиняється у місцях купівлі-продажу предмета посягання, на вулицях, вокзалах, за місцем проживання злочинця чи жертви.

Обстановка вчинення шахрайства тісно пов'язана зі способом кримінального правопорушення. При вчиненні шахрайства може мати місце створення злочинцем обстановки, що сприяє досягненню мети заволодіння цінностями шляхом обману чи зловживання довір'ям. Шахрай може демонструвати своє удаване знайомство із впливовими людьми (пред'являти візитні картки, фотографії, автографи), виявляти поінформованість із певних питань, пропонувати дружбу, запрошувати до ресторану, розповідати про себе. Шахрайський обман може виявлятися в конклюдентних діях, що вводять потерпілого в оману щодо необхідності передачі майна. Такими прийнято визнавати: використання форменого одягу особою, яка не має права його носити, і заволодіння на цій підставі майном; споживання продуктів під виглядом готовності сплатити їх вартість; зміна зовнішнього виду, форми чи властивостей різних предметів і видача їх за інші предмети з метою заволодіння майном.

Час вчинення кримінального правопорушення. Час є не тільки елементом криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, а й дозволяє встановлювати черговість, розвиток різних явищ і процесів у часі. Важливо з'ясувати початок і закінчення шахрайського діяння, його протяжність у часі. Шахрайство може мати тривалий часовий період, складатися з кількох часових відрізків.

Здебільшого шахрайство вчиняється у денний час. Воно може бути пов'язано з часовим інтервалом діяльності тієї або іншої установи, організації чи підприємства.

Предмет посягання. Предметом посягання при шахрайстві можуть бути матеріальні цінності у всій їх різноманітності, грошові кошти, право на майно. Це можуть бути готівка чи безготівкові гроші, товари, сировина, напівфабрикати та ін. Характеристика предмета посягання має значення для встановлення особи злочинця.

Особа злочинця. Суб'єктом шахрайства може бути відповідно до чинного кримінального законодавства України лише приватна особа, яка досягла на момент вчинення злочину 16 років. Більшість

шахраїв мають сильний дар уяви, здатність впливу і вміння переконувати. До особистих якостей шахрая належать його хитрість, брехливість, уміння прихилити до себе оточуючих, знання способів підроблення документів. За своїм зовнішнім виглядом – це звичайно поважні люди, які вміють себе «подати», обізнані в галузі психології. Вони спостережливі і мають швидку реакцію на обстановку, що змінюється. Шахраї використовують можливості перевтілення, встановлюють контакт з людьми різних типів, обирають відповідну манеру поведінки.

Шахраї можуть бути поділені на певні групи:

1) «нові» шахраї, які використовують механізми ринкових відносин, можливості кредитно-банківських операцій, фіктивних фірм, страхової, інвестиційної і довірчої діяльності;

2) шахраї-гастролери, які постійно роз'їжджають і негайно зникають з місць вчинення злочинних діянь;

3) шахраї-гравці, які використовують азартні ігри (карточні шулери, «катали», «червоні валети» та ін.);

4) шахраї, які не мають постійного місця роботи чи проживання, неодноразово судимі за шахрайство та інші злочини;

5) шахраї, які вчинили злочин вперше, за легковажністю, під впливом інших осіб чи ситуацій;

6) шахраї-одинаки і шахраї, які вчиняють злочин групою, у тому числі з розподілом ролей.

Особа потерпілого. Дані про жертву злочину мають важливе значення в системі криміналістичної характеристики шахрайства. Спостерігається певний зв'язок між особливостями особи потерпілого і особи злочинця, простежується відома вибіркковість з боку шахрая. Система ознак, що належать до особи потерпілого, містить:

1) демографічні відомості (стать, вік, місце проживання, роботи та ін.);

2) дані про спосіб життя, риси характеру, схильності, зв'язки і стосунки;

3) відомості про віктимність.

Сліди злочину. Для злочинної діяльності у формі шахрайства взагалі не характерні сліди, які звичайно залишаються на місці події. Нерідко це ідеальні (що залишаються в пам'яті потерпілого) і цифрові (електронні) сліди, якщо використовувались комп'ютер-

ні мережі. Може не існувати й місця події. Здебільшого сліди злочинної діяльності зберігаються в документах та їх реквізитах, вони часто містять відомості, важливі для розслідування. Ці документи використовуються для обману й введення в оману державних службовців, посадових чи матеріально відповідальних осіб.

Сліди можуть бути виявлені на предметах, залишених шахраєм (сліди рук, мікросліди, запахові сліди). Характерними слідами при шахрайстві є ідеальні сліди (ті, що збереглися в уявних образах). Це пов'язано з тим, що злочинець і жертва спілкуються значний час у спокійній і невимушеній обстановці.

До обставин, що підлягають доказуванню, при розслідуванні шахрайства відносяться:

- факт вчинення шахрайства;
- місце, час, умови, спосіб вчинення шахрайства;
- наявність злочинного наміру;
- предмет шахрайства (що було привласнено);
- яка сума грошей незаконно була одержана шахраєм;
- стосовно кого вчинено шахрайство (державна або громадська організація, комерційна структура, приватна особа);
- особа злочинця та відомості, що його характеризують (місце роботи, трудова характеристика, судимість, мотиви і ін.);
- дані про шахрайську злочинну групу і інших осіб, які приймали участь в її діях (склад, чисельність, технічна оснащеність, спеціалізація і т.п.);
- дані про особу потерпілого, обставини контактів із шахраєм;
- обставини, що сприяли вчиненню шахрайства.

Зміст початкового етапу розслідування шахрайства залежить від вихідної слідчої ситуації. Таких ситуацій по даній категорії проваджень можна виділити чотири, поклавши в основу наявність даних про особу злочинця.

1. Шахрай відомий, він затриманий при вчиненні шахрайських дій або відразу після них.

У цих випадках характерна така послідовність розслідування: особистий обшук підозрюваного і його допит; огляд вилучених при обшуку речових доказів; огляд (місця події); допит потерпілого і свідків.

2. Шахрай відомий, але він переховується.

Проводяться наступні слідчі (розшукові) дії: допит потерпілого, свідків; огляд речових доказів; орієнтування оперативних підрозділів на пошук підозрюваного; організація негласних слідчих (розшукових) дій; вживання заходів по вивченню особи підозрюваного, місць його можливого перебування.

3. Шахрай відомий, проте його дії завуальовані під законні операції.

Для такої ситуації властиве вивчення характеру і правових підстав проведення підозрюваним операцій, які включають: тимчасове вилучення супроводжуючих шахрайську операцію документів; встановлення і допит посадовців, до неї причетних; вивчення законодавства, що регламентує подібні операції; розшук майна, грошей; цінностей фірми; накладення арешту на її банківські рахунки.

4. Шахрай невідомий, є тільки окремі відомості про нього.

В цьому випадку слідчий організовує: складання суб'єктивного портрета; перевірку по криміналістичних обліках; проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій, вивчає і порівнює аналогічні злочини.

Коло експертиз, що проводяться при розслідуванні кримінальних проваджень про шахрайство, достатньо широкий і залежить від способу шахрайства і необхідності встановлення за допомогою спеціальних знань відповідних обставин. Для викриття злочинців проводяться: судово-бухгалтерська експертиза, судово-товарознавча експертиза, фінансово-кредитна експертиза, криміналістичні експертизи (дактилоскопічна, трасологічна, почеркознавча та ін.).

Корисливо-наси́льницька злочинна діяльність є різновидом злочинної діяльності й уявляє собою специфічну систему. Першим системоутворюючим фактором даної категорії кримінальних правопорушень виступає корисливий мотив дій суб'єктів, що їх вчиняють. Другим фактором є ціль: заволодіння чужим майном. Саме ці фактори виділяють дані злочини з категорії насильницьких. Третім системоутворюючим фактором є спосіб заволодіння майном – насильство, як фізичне, так і психічне, що виділяє корисливо-наси́льницькі злочини з ряду тих, що спрямовані на заволодіння чужим майном.

Систематичне вчинення корисливо-наси́льницьких кримінальних правопорушень утворює злочинну діяльність зазначеної спрямованості.

Таким чином, **корисливо-насильницька злочинна діяльність** є система кримінальних правопорушень (епізодів), що вчиняється однією особою чи організованою групою осіб, зумовлених корисливою спрямованістю і розрахованих на досягнення поставленої мети з застосуванням фізичного чи психічного насильства.

Корисливо-насильницькій діяльності властива висока інтенсивність (від одного до декількох епізодів на місяць), особливо на початковому етапі, коли особа чи група осіб вчиняють більш прості злочини (вуличні грабежі чи розбійні напади) і відповідно одержують невеликі доходи. Згодом, з придбанням злочинного досвіду, організатори групи ставлять більш складні завдання і при успішному їх вирішенні одержують значні доходи, довше і ретельніше готуються до наступних кримінальних правопорушень, що деякою мірою знижує інтенсивність злочинної діяльності, але підвищує її результативність і суспільну небезпеку.

Корисливо-насильницька діяльність складається з таких кримінальних правопорушень: грабежі з застосуванням насильства (ст. 186 КК України), розбійні напади (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), бандитизм, чинений з корисливих спонукань (ст. 257 КК), вбивства з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України), викрадення наркотичних засобів і психотропних речовин та їх аналогів шляхом грабежу, розбою, вимагання (ст. 308 КК України), викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або рівноцінних матеріалів шляхом грабежу, розбою чи вимагання (ст. 262 КК України).

Зазначені базові злочини нерідко сполучаються з *допоміжними злочинами*, які спрямовані на підготовку і забезпечення тих чи інших умов корисливо-насильницької злочинної діяльності, окремих її епізодів (наприклад, розкрадання, незаконне придбання чи виготовлення зброї, крадіжка форменого одягу для наступних проникнень у житло і нападів під видом працівників міліції); усунення перешкод у ході вчинення злочину і приховування слідів своїх дій (убивство свідків, підпал об'єкта, на який відбувався напад, чинення опору при затримці й ін.).

До *допоміжних* відносяться такі види кримінальних правопорушень, як навмисне знищення чи ушкодження майна (ст. 194 КК України), вбивства (п. 3, 8, 9 ст. 115 КК України), незаконне позбав-

лення волі чи викрадення людини (ст. 146 КК України), захоплення заручника (ст. 147 КК України), крадіжка (ст. 185 КК України), викрадення документів, штампів і печаток (ст. 357 КК України), підробка й використання їх для майбутніх корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень (ст. 358 КК України), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України), розкрадання в різних формах вогнепальної зброї, бойових припасів чи вибухових речовин (ст. 262 КК України) й ін.

Корисливо-насильницькі злочини можна поділити на дві великі групи: 1) такі, що вчиняються у формі нападів; 2) у формі вимагання майна потерпілого. До першої групи належать бандитизм, розбої і грабежі, поєднані з насильством.

До обставин, що підлягають встановленню у провадженнях про бандитські, розбійні напади і грабежі, відносяться:

- місце, час й інші умови вчинення кримінального правопорушення;
- спосіб вчинення злочину; чи застосовувалося при цьому фізичне або психічне насильство, в чому конкретно воно виразилося, чи застосовувалась зброя, яка саме;
- чи користувався злочинець транспортним засобом і яким саме, індивідуалізуючі ознаки останнього;
- чи передувала злочину підготовка, в чому полягала;
- чи застосовував злочинець і які саме дії для приховування злочину (маскував зовнішність, змінював одяг, знищував сліди кримінального правопорушення, інсценував інший злочин тощо);
- на кого був вчинений напад, чи спричинені і які саме тілесні ушкодження; чи втрачена потерпілим працездатність;
- що саме викрадено, вартість викраденого; кому належать викрадені речі або гроші;
- хто вчинив напад;
- кількість нападаючих;
- склад групи, механізм її формування, роль кожного в підготовці, вчиненні та приховуванні кожного конкретного кримінального правопорушення;

– чи були цими особами вчинені інші кримінальні правопорушення, які саме, коли і де;

– наявність і характеристика організаторів, посібників, підбурювачів, приховувачів викраденого, осіб, що скупали і продавали викрадене майно;

– які обставини сприяли вчиненню нападу.

Серед способів розбоїв і грабежів можна виділити наступні:

а) напади на відкритій місцевості або в приміщеннях, вчинені з використанням фактору раптовості без застосування насильства;

б) напади на відкритій місцевості, а також у дворах і під'їздах будинків із застосуванням або із загрозою застосування насильства;

в) напади на громадян в житлових приміщеннях з проникненням в ці приміщення під яким-небудь приводом або із застосуванням насильства;

г) напади на касирів державних і комерційних банків, продавців, що вчиняються в приміщеннях торгових підприємств, фінансових установ, відділень зв'язку і інших державних або приватних установ або підприємств;

д) напади на громадян на залізничному, водному і іншому транспорті;

е) напади на водіїв таксі, автобусів або вантажного автомобіля з метою заволодіння їхньою виручкою, вантажем, майном, автомобілем;

є) приховані, підступні дії, спрямовані на отруєння, позбавлення свідомості потерпілого з наступним заволодінням його майном.

На початковому етапі розслідування нападів найчастіше складаються такі **типові слідчі ситуації**:

1. Особа(и), підозрювана(і) у вчиненні грабежу, розбійного або бандитського нападу, затримана(і) на місці злочину або безпосередньо після його вчинення.

В цьому випадку доцільна така програма дій слідчого: затримання підозрюваного, його особистий обшук, при необхідності – місця затримання; допит потерпілого, якщо необхідно – огляд його одягу і освідчування; огляд місця події; допит підозрюваного; обшук за місцем його проживання; допит свідків-очевидців; призначення судово-медичної, криміналістичної і інших експертиз.

2. Особа, підозрювана в здійсненні кримінального правопорушення, не затримана, але у розпорядженні слідчого є інформація, що дозволяє організувати його розшук і затримання.

В цьому випадку доцільна така послідовність початкових слідчих (розшукових) дій: допит потерпілого, його освідчення і огляд одягу; огляд місця події; допит свідків; складання фоторобота (композиційного портрета) злочинця та його розшук; призначення судових експертиз; оперативно-розшукові заходи.

3. Відомості про особу, що вчинила злочин, відсутні.

В цьому випадку крім слідчих (розшукових) дій, названих вище, можливі у відповідності до закону також негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення підозрюваних осіб і розшук викраденого.

Важливе значення мають криміналістичні і судово-медичні експертизи. Необхідно звернути увагу на типових перелік питань, що вирішуються судово-медичною експертизою:

- які ушкодження є на тілі потерпілого, підозрюваного, їх кількість, локалізація;
- характер, давність спричинення і ступінь тяжкості ушкоджень;
- яким знаряддям заподіяні ушкодження;
- яке було взаємо розташування злочинця і потерпілого у момент спричинення тілесних ушкоджень;
- чи можливе нанесення тілесних ушкоджень самим потерпілим;
- чи є кров на досліджуваному предметі;
- чи належить вона людині;
- яка група та інші ознаки крові;
- чи може виявлена кров належати конкретній особі.

Завдання подальшого етапу розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень визначаються залежно від результатів його початкового етапу.

Вимагання – це вимога передачі чужого майна або прав на майно або здійснення інших дій майнового характеру під загрозою застосування насильства або знищення або пошкодження чужого майна, а також під загрозою поширення відомостей, ганебних для потерпілого або його близьких, або інших відомостей, які можуть

заподіяти істотну шкоду правам або законним інтересам потерпілого або його близьких (ст. 189 КК України).

У справах даної категорії підлягають встановленню такі обставини:

- чи стався факт саме вимагання;
- якому конкретно підприємству, установі, організації або приватній особі належить це майно;
- час, місце і спосіб вчинення вимагання;
- що стало предметом вимагання (гроші, майно), на яку суму;
- хто вчинив вимагання, якщо його вчинила група осіб – які склад групи і роль кожного учасника;
- скільки було епізодів вимагання, чи не супроводжувалося вимагання іншими злочинами, якщо так – якими;
- хто є потерпілим;
- причини і умови, що сприяли вчиненню вимагання.

Характер типових ситуацій початкового етапу розслідування вимагання визначається такими обставинами: чи носить вимагання разовий характер або здійснюється систематично; чи передано вимагачу необхідне майно і чи можна чекати нової вимоги; чи знає заявник вимагача, в якій формі пред'являлась вимога і яким чином злочинець вимагає передати йому гроші або інше майно. Виходячи з цього, можна виділити три найбільш типові ситуації.

1. У правоохоронні органи із заявою звертається особа, щодо якої чиниться вимагання з боку невідомого злочинця.

У таких випадках, після внесення інформації про злочин до ЄРДР, слідчий проводить: докладний допит заявника; огляд предмета вимагання, який перед затриманням буде переданий злочинцю; відповідні негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на прослуховування і звукозапис телефонних переговорів; затримання вимагача на місці злочину.

2. Сталося вимагання з боку відомої особи (осіб).

Така ситуація потребує перевірки і з'ясування таких обставин: хто вимагач, які стосунки у нього із заявником, про яке майно (гроші, речі, нерухомість) йдеться, які існують у заявника майнові зобов'язання перед певними особами, якщо є, то як вони виникли, чи не є вони вигаданими. Для цього вживаються оперативно-розшукові заходи, проводяться допити причетних до події осіб, огляд і експер-

тиза документів, прослуховуються переговори між заявником і вимагачем, затримуються підозрювані особи тощо.

3. Вимагання пов'язане з викраденням певної особи і пред'явленням вимог до неї або її близьких.

У даному разі необхідно вести розслідування за трьома напрямками:

1) отримання інформації про обставини, які передували викраденню особи і виникли після цього;

2) виявлення місця знаходження викраденої особи; переконання в тому, що він живий і фіксація (документування) переговорів злочинців щодо обміну потерпілого на гроші, що вимагаються, а також виявлення підозрюваних осіб;

3) розробка і реалізація плану затримання вимагачів і звільнення заручника.

При розслідуванні вимагань найчастіше призначаються такі види експертиз:

- судово-фоноскопичні;
- матеріалів і речовин (дослідження мікрооб'єктів);
- криміналістичні: трасологічна, почеркознавча, техніко-криміналістичне дослідження документів та інші.

Тема 14. Методика розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів, обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до них.

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів.

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до них.

Типові слідчі ситуації і програми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів.

Типові слідчі ситуації і програми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до них.

Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, утворюють окрему групу (ст. 305–320 КК України), яка має специфічну криміналістичну характеристику, що й обумовлює особливості їх розслідування. До основних елементів **криміналістичної характеристики** кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів, що впливають на процес організації та здійснення розслідування, відносяться предмет злочину (іноді по відношенню до даної групи кримінальних правопорушень говорять про знаряддя чи засоби їх учинення), спосіб підготовки, вчинення та приховування злочинної діяльності, характеристика особи злочинця, типова слідова картина.

Законодавець визначає обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів як види діяльності з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволяються і контролюються згідно з Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» та Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Відповідно вчинення дій, що протирічать діючому законодавству та порушують його, тягне за собою виникнення юридичних наслідків у вигляді настання адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Предметом досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, вільний обіг яких обмежений або заборонений законодавцем.

У певних випадках *знаряддям*, в інших – *предметом* кримінальних правопорушень є:

Наркотичні засоби (статті 305–309, 313–320 КК України) – це включені до Переліку речовини, вилучені з вільного обігу, споживання яких призводить до психічного захворювання – наркоманії, в основі якого лежить нестримне прагнення індивіда до штучної стимуляції особливих «зон комфорту» у центральній нервовій системі.

Це речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними, оскільки чинять стимулюючий, збуджуючий, гнітючий, галюциногенний вплив на центральну нервову систему людини. **Наркотичні засоби рослинного походження** – похідні різних сортів конопель (анаша, марихуана, гашиш тощо), опійні препарати, кокаїн; **синтетичні наркотики** – це наркотики, синтезовані в хімічних лабораторіях (часто кустарних) з різних хімічних речовин (наприклад, перветин, метадон, фенталін, фенамін, мелоквалон та інші).

Психотропні речовини (статті 305–309, 313–314, 315, 317–320 КК) – це включені до Переліку природні або синтетичні речовини, препарати, природні матеріали, що чинять стимулюючий чи депресивний вплив на ЦНС людини, і здатні викликати стан залежності, порушення сприйняття, емоцій, мислення чи поведінки, і становлять небезпеку у разі зловживання ними включені в списки міжнародних конвенцій – Віденську конвенцію про психотропні речовини 1971 р. і Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988).

До психотропних речовин відносять мескалін, амфетамін, барбітал, дізепам, феназепам, ЛСД тощо.

Прекурсори наркотичних засобів та психотропних речовин (далі – прекурсори: статті 305, 306, 311, 312, 318, 320 КК) – це речовини та їх солі, що використовуються під час виробництва, виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до

Переліку: ацетон, етиловий ефір, соляна кислота, сірчана кислота, толуол.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин (статті 305–309, 313–315, 317, 320 КК) – це заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні структурі та властивостям наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють. Зазвичай, виготовлення наркотиків-аналогів має місце у ході створення нового фармацевтичного препарату, під час якого визначається і вивчається низка речовин, які мають порівнянні властивості, але дещо відрізняються своєю молекулярною структурою.

Зовнішній вигляд наркотичних засобів залежить від сировини, з якої вони виготовлені.

Опій, що добувається з маку, являє собою грудки різної величини чи м'яку безформну масу бурого кольору зі своєрідним важким запахом й гірким смаком. Крім того, виготовляються різні настої з опійного й маслинного маку, що мають жовтий чи червонясто-коричневий кольори. Опій, очищений від баластних речовин, називають **омнопоном**. Опій може зустрічатися в порошках, таблетках від прозоро-жовтого до світло-бурого кольору, або у вигляді 1-процентного коричнево-жовтого або прозорого розчину в ампулах. Опій курять чи уживають з їжею. Настійки п'ють чи вводять у вену.

Із опія виробляють **морфин** – основний алкалоїд опія. Він випускається промисловістю у вигляді таблеток, 1-процентного або 5-процентного розчину в ампулах, а інколи в формі порошку. Таблетки (порошок) – білого кольору, а розчин в ампулах – безколірний або трохи жовтуватий. Похідними опію також є **кодеїн** (таблетки від кашлю) або порошок білого кольору – **табаїн**, **етілморфін** (таблетки або порошок білого кольору), **текодін**, **героїн** – виготовляється із морфіна, але за активністю перевищує його у декілька разів. Являє собою порошок від білого до коричневого кольору (залежно від ступеню очищення), часто містить у собі, у вигляді наповнювачів, домішки муки, крохмалу або деяких лікарських засобів.

Гашиш, що одержують із маріхуани, являє собою щільну масу від сіро-зеленого до бурого кольору з запахом конопель (жаргонна назва гашишу: опилки, план, дурь). Для зручності реалізації

його виготовляють у вигляді кульок, плиток, дисків, циліндрів. Основний спосіб споживання – також паління, для чого гашиш змішують з тютюном. Іноді гашиш жують чи додавають у їжу. Іноді роблять відвари на воді чи молоці.

Кокаїн одержують з чагарнику коки, що виростає в Південній Америці й деяких інших країнах. У готовому вигляді він являє собою білий порошок. Наркоманами кокаїн вживається шляхом вдихання чи ін'єкції.

Наркотичні засоби, синтезовані не в заводських умовах, такі, як **фенамін, фенадон, фенциклідін** й ін., являють собою білого кольору порошки, іноді світло-коричневого відтінку, ефедрин – безколірний розчин (іноді ледь жовтуватий).

Наркотики рослинного походження в останній час все частіше замінюються синтетичними, які значно переважають їх за активністю дії. Найбільше розповсюдження отримав **ЛСД** – один із найсильніших засобів, який призводить до наркотичного ефекту за умов споживання дуже незначних доз (0,001 мг/кг). Це кристалічна речовина у вигляді капсул, таблеток білого кольору або кремового порошку. Для зручності збуту ЛСД насичують перфорований папір, а вживають перорально (через рот).

Слідча практика знає багато інших синтетичних наркотиків, окрім вже названих: **амфетамін, барбаміл, гідрокодон, дипідолор, ДОМ** тощо. Всі вони виготовляються у вигляді таблеток, порошків або розчинів в ампулах. На упаковці зазвичай вказують найменування препарату, а безпосередньо на таблетках часто ставлять відповідний знак.

Для впорядкування обігу наркотичних засобів існують спеціальні правила їхнього придбання, збереження й обліку в медичних установах, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я. Напрацьовано й порядок збереження, здачі державі й знищення наркотичних засобів, вилучених у ході розслідувань в кримінальних провадженнях, який регламентується відповідними документами про порядок виробництва, зберігання, перевезення і реалізації прекурсорів.

Взявши за основу означений предмет злочину для визначення діянь як протиправних, законодавець тим не менш передбачив досить значну кількість **способів вчинення правопорушень**, які пе-

редбачають їх встановлення та доведення. Дана група кримінальних правопорушень включає такі протиправні дії: контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України); викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 ККУ); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України); посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України); викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 312 КК України); викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України); незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 КК України); схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України); незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316 КК України); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збування підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 КК України); незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів

або психотропних речовин (ст. 319 КК України); порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України).

На підставі узагальнення вказаних статей КК України І. І. Когутич пропонує визначити наступні способи здійснення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів:

- збір (посів, вирощування) наркотичних культур;
- виготовлення шляхом одержання наркотику з маку, коноплі, коки, з медичних препаратів й хімічних речовин;
- перевезення, пересилання, збут;
- зберігання наркотичних засобів;
- придбання наркотичних засобів шляхом крадіжки чи розкрадання їх медичними працівниками на переробних підприємствах, у медичних установах, в аптеках за підробленими рецептам;
- скупка сировини чи готових наркотичних засобів у розкрадачів, незаконних власників посівів, реалізаторів тощо;
- введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; публічне їх вживання;
- схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- організація або утримання місць для протиправного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів
- «відмивання» доходів, отриманих від наркобізнесу тощо.

Збір (посів, вирощування) наркотичних культур – конкретні дії, спрямовані на висів насіння рослин або розсади без належного дозволу на будь-яких земельних ділянках, як спеціально підготовлених, так і порожніх, з наступним доглядом (рихлення, прополювання, прорідження, полив, підживлення тощо) за посівами і сходами з метою доведення їх до стадії дозрівання.

Виробництво і виготовлення наркотиків – системна і постійна діяльність щодо виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з використанням механізмів, промислових ліній і комплексів, здійснювана професійно і на професійному обладнанні. Це також переробка, рафінування (очищення) з метою

підвищення концентрації або наркотичного ефекту, вчинювана в домашніх чи лабораторних умовах, шляхом хімічних реакцій.

Придбання наркотиків – дії, скеровані на отримання наркотичних засобів або психотропних речовин у самого виготувача або інших осіб. *Способи придбання* – це крадіжки, грабежі і розбої, розкрадання медичними працівниками з медичних установ і переробних підприємств, незаконне придбання в аптеках за підробленими рецептами і скупка в незаконних власників посівів і збувальників, а також одержання наркотику шляхом обміну, дарування, частування, у рахунок боргу, шляхом вимагання. Важливо доказати джерело придбання, щоб виявити всіх співучасників злочинної групи.

Зберігання – фактичні таємні чи відкриті дії щодо володіння наркотичними засобами або психотропними речовинами (при собі, в приміщенні, в тайнику чи інших місцях), у тому числі їх носіння.

Наркотик переважно зберігається в схованках, розташованих у таких місцях, де є сильний запах, що перебиває запах наркотику: у туалетах, вигрібних ямах, в упакуванні від парфумерії тощо

Перевезення, пересилання, збут – переміщення будь-яким транспортним засобом, по землі, воді або в повітрі наркотичного засобу або психотропної речовини з одного пункту в інший; відправлення їх багажем або поштою, а також будь-які форми передачі або реалізації, в результаті яких вони переходять у володіння і розпорядження інших осіб – збут (продаж, дарування, обмін, передача і оплата в борг, і навіть введення ін'єкцій іншій особі тощо).

Ознаками збуту є виявлення великої партії наркотику, придбання його особою, яка сама наркотик не вживає, виявлення великої кількості дрібних порцій, великих сум грошей, зв'язків обвинувачуваного з наркоманами, наявність судимості за збут.

«Відмивання», тобто незаконна легалізація грошових засобів, одержаних від наркобізнесу шляхом: 1. розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах; 2. придбання за такі кошти об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих та інших потреб; 3. використання таких коштів і майна з метою продовження незаконного обігу вказаних предметів.

Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це різноманітні способи введення в організм людини цих засобів всупереч її волі: ін'єкцією, шляхом додавання в їжу, лікарськими препаратами, напоями з використанням обману, примушування, насильства;

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – дії, спрямовані на те, щоб збудити в іншій особи бажання вжити їх, зокрема: умовляння, пропозиція, надання порад, прохання, лестощі, примушування, переконання, залякування, підкуп, обіцянка винагороди або іншої вигоди, погроза припинити шлюбні або дружні відносини – виражені словесно, конклюдентно, у письмовій формі, з використанням техніки.

Публічне вживання наркотичних засобів – дії щодо публічного або групового вживання наркотичних засобів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в місцях масового перебування громадян.

Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – пошук приміщення, будівлі, споруди, приготування, пристосування частини будівлі, будинку, сараю, куреня тощо для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; використання приміщень або іншого спеціально пристосованого місця, для вживання, виробництва чи виготовлення зазначених предметів; надання приміщення (що перебуває у власності чи користуванні) для вживання, виробництва чи виготовлення зазначених предметів⁴.

Типова **характеристика особи злочинця** передбачає необхідність врахування того факту, що переважна більшість даних кримінальних правопорушень вчиняється групою осіб, яка є досить стійкою та передбачає чіткий розподіл ролей. Зокрема, можна виділити: *організатора*, що зазвичай має злочинний досвід та судимість за вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної

⁴ Когутич І. І. Тема. 7. Розслідування злочинів про незаконні дії з наркотичними засобами. 2020. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi_2f7E1fuDAxUj8QIHNdR0A_cQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Flaw.lnu.edu.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2020%2F04%2F2020-Kohutych-lektsiia-rozsliduvannia-NONZ-doc.doc&usg=AOvVaw1Wz_0s8AzlroGizMSow-S-&opi=89978449

групи; осіб, які займаються вирощуванням та виробництвом наркотичних засобів («хіміків»), що володіють певними хімічними чи фармацевтичними знаннями; осіб, які відповідають за реалізацію та розповсюдження наркотичних засобів, їх аналогів чи прекурсорів («кур'єри»). Для даних злочинних груп характерним є той факт, що співучасники так чи інакше, часто обманюють один одного, дезінформують стосовно фактів реалізації, одержаних сум, вчиняють крадіжки в співучасників злочинної діяльності і навіть вбивають їх, адже досить часто самі вживають свій «товар» та є наркозалежними. При цьому такі особи не мають постійного офіційного місця роботи, рівень їхньої освіти характеризується або наявністю шкільної чи професійно-технічної освіти, або незакінченою вищою у відповідних спеціалізованих закладах.

Перед внесенням відомостей до ЄРДР слідчому необхідно ретельно вивчити всі обставини вчинення кримінального правопорушення, звернути увагу на правильність оформлення зібраних документів. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів або психотропних речовин, **підлягають установленню такі обставини:** чи мав місце факт незаконного обігу наркотичних засобів, у яких злочинних діях він виявляється (виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилка, збут, розкрадання, посів і вирощування, а також організація або утримання кубел для їх уживання, схиляння до вживання наркотиків та ін.), якщо так, то як слід його кваліфікувати; де, коли, у який спосіб і за яких обставин учинено кримінальне правопорушення, пов'язане із наркотиками; хто конкретно вчинив це кримінальне правопорушення, чи притягувалася раніше ця особа до кримінальної (адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння, коли; наявність обставин, що обтяжують провину; кримінальне правопорушення, учинено однією особою чи групою осіб, який склад групи, які дії вчинив кожний зі співучасників і яка роль кожного, хто організатор кримінального правопорушення; яка кількість наркотичних засобів вилучена і до якого виду наркотиків вони належать; яким способом виготовлені наркотичні засоби та яке устаткування при цьому використовувалося; що було сировиною для приготування наркотичних засобів, звідки її поставляли; чи мало місце залучення неповнолітніх і дорослих осіб у немедичне

споживання засобів, що містять наркотики; чи не супроводжувалися злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, учиненням інших кримінальних правопорушень, якщо так, то яких саме; які обставини сприяли вчиненню цього виду злочину.

Під час установлення зазначених обставин працівники кримінальної поліції повинні працювати у взаємодії з працівниками підрозділів превентивної діяльності, оскільки посів і вирощування, виготовлення, розкрадання наркотиків, а також організація або утримання місць для їх уживання, схиляння до вживання наркотиків учиняються безпосередньо на території обслуговування дільничних офіцерів поліції.

Серед **типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування** І. І. Когутич пропонує виділяти наступні:

1. Відомості до ЄРДР можуть бути внесені за фактом виявлення наркотичних засобів в ході огляду авіапасажирів чи інших громадян, які викликають підозру у працівників поліції, що несуть патрульну службу, охороняють якісь важливі об'єкти (метро, вокзали тощо) – приводом виступатимуть рапорти (службові повідомлення тощо) цих працівників правоохоронних органів.

2. Відомості до ЄРДР вносять за заявою родичів т.з. наркоманів, працівників аптек, які виявили підроблені рецепти на отримання наркотичних засобів, представників підприємств і організацій, на яких виявлені підпільні лабораторії для виробництва наркотиків або виявлені факти крадіжок продукції – ліків, що містять наркотичні засоби або сильнодіючі препарати.

3. Відомості до ЄРДР вносять за результатами публікацій у засобах масової інформації (газет, радіо, телебачення, в яких містяться відомості про наркокубла, нелегальні посіви коноплі, опійного маку, канали поступлення наркотиків у країну або конкретний регіон, а також інші відомості, пов'язані із незаконним обігом наркотиків.

4. Однак найчастіше розслідування розпочинається за матеріалами оперативних розробок, в ході яких установлені угруповання, які займаються наркобізнесом. Тоді оперативні співробітники надають слідчому зібрану інформацію, на основі якої й вирішується питання про внесення відомостей до ЄРДР й початок розслідування (а досудове розслідування у цих провадженнях здійснюють слідчі поліції, за винятком проваджень про контрабанду наркотичних за-

собів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, оскільки такі розслідуються слідчими СБУ).

Стосовно загальних версій, то серед таких у кримінальних провадженнях за ст.ст. 307 і 308 виправдано розглядати: 1) злочин, пов'язаний із НОНЗ вчинено; 2) злочин, пов'язаний із НОНЗ не вчинено, у затриманій особи є законні підстави до вживання наркомістимих ліків тощо; 3) злочин, пов'язаний із НОНЗ не вчинено, а заява (повідомлення) неправдиві (навмисні) чи помилкові тощо.

Стосовно окремих версій, то такі можуть бути різноманітні у контексті пояснень: способу злочину, фігурантів, їх кількості, ролей, джерел придбання НЗ, їх транспортування, зберігання, збуту тощо.

Перевірка висунутих версій та вирішення тактичних завдань здійснюється за рахунок проведення окремих слідчих (розшукових) дій:

Особистий обшук і відібрання зразків біологічного та іншого походження для порівняльного чи іншого майбутнього дослідження.

За статистично найпоширенішої ситуації – коли має місце затримання злочинців з поличним, провадиться ретельний їх особистий обшук.

Оглядають вміст кишень, прощупують, а у разі потреби і розпорошують шви, бортики піджаків і пальто, прокладку головного убору; відшукують тайники також у взутті, білизні.

Із допомогою лікаря обслідують тіло особи. Коли є підстави до припущення, що на одязі затриманої особи можуть бути частинки наркотичної речовини, вона вилучається, упаковується у целофанові мішечки і, згодом, направляється на судово-хімічну експертизу (експертизу НЗ, ПР, їх аналогів та прекурсорів, такі проводять на Львівщині, винятково у Львівському НДЕКЦ МВС України).

У кожному разі в протоколі обшуку у всіх подробицях описуються вилучені наркотичні засоби, зокрема:

- їх вигляд, консистенція;
- найменування (коли воно відоме);
- упаковання;
- вага (або об'єм);
- пристосування для виготовлення наркотичних засобів, їх транспортування, зберігання;

- на якій вазі виконувалось зважування наркотику;
- хто виконував зважування.

Після цього вилучені наркотичні засоби упаковуються, опечатуються, із відзначенням необхідної інформації на пакеті тощо.

Також необхідно відібрати зразки для майбутнього визначення можливого наркотичного сп'яніння затриманої особи: змиви з губ, рота, зразки крові, сечі, слини. Для доказування того, що особа вчиняла певні дії з наркотиками, робляться зіскрібки і змиви з долонь, вилучаються піднігтьовий уміст, зрізи нігтів. Зразки упаковуються в окремі пробірки. У пробірку упаковується і контрольний зразок вати чи бинта, за допомогою котрих робилися змиви.

Освідчення затриманого. В обов'язковому порядку проводиться наркологічне освідчення затриманого. Основним завданням цієї процесуальної дії є виявлення й фіксація на тілі підозрюваної особи слідів вживання наркотиків, наприклад від голок шприців. За умови виявлення таких слідів, з'ясовується питання щодо наявності в особи наркотичної залежності.

Обшук. За наявності законних підстав, із додержанням встановленої процедури проводяться обшуки в приміщеннях (житлових і нежитлих), у яких проживали чи з інших причин перебували затримані.

Метою обшуків є:

1. виявлення сировини, що використовувалась для виготовлення наркотичних засобів (основної та додаткової);
2. готового наркотичного засобу;
3. предметів і пристосувань, на яких могли залишитися сліди наркотичних засобів (ножиці, м'ясорубки, кавомолки тощо);
4. записних книжок, записів, фотографій, телеграм із вказівкою імен, прізвищ, кличок, адрес співучасників;
5. квитанцій грошових і поштових переказів;
6. квитків на залізничний, повітряний і водний транспорт, багажних квитанцій; грошей, цінностей, ощадкнижок, чекових книжок.

Огляд. Важливе значення має огляд місця виконання затримання, що дозволяє знайти сліди взуття, розсипаний наркотик, розірвані клаптики від упаковки з-під наркотиків, мішечки, сумки, інші предмети, тайники.

Під час огляду потрібно з'ясувати, що являє собою предмет чи речовина, яка потрапила в поле зору слідчого у зв'язку із кримінальним провадженням. Якщо це соломка, плитки, порошок кустарного виготовлення, визначають їх запах, колір, форму, кількість, (зважування обов'язкове).

З допомогою лупи встановлюється наявність зернин рослин і сторонніх частинок.

У ході огляду приладів, що могли використовуватись для подібнення стеблин наркомістимих рослин, візуально або під лупою на їх ріжучих частинах намагаються виявити темну маслянисту масу, що свідчитиме про використання цих предметів для перероблення рослин маку і коноплі.

Коли оглядають речовину заводського виготовлення, що знаходиться у фірмовій упаковці, тоді з допомогою лупи ретельно досліджується, чи не відкривалась упаковка, перевіряється її уміст (таблетки, ампули, порошок). Якщо вони виявлені розсипом, тоді їх обов'язково перелічують і фіксують наявних на них написи.

У протоколі огляду у всіх деталях описують:

- місце виявлення об'єкта,
- спосіб його упакування й пакувальний матеріал;
- зовнішній вигляд, колір, запах, вагу, кількість упаковок і надписи на них;
- зазначається фірма – виробник, дата виготовлення, інші позначення і цифри.
- відзначається, чи виконувалось попереднє дослідження цих об'єктів та їх результати, факт застосування фотографування тощо.

Призначення і проведення судових експертиз. Виявлені речовини, як вже було зазначено під час попереднього (так званого слідчого) дослідження піддаються експрес-аналізу, а потім, про що вже також було наголошено, призначається судово – хімічна експертиза наркотичного засобу. За допомогою цієї експертизи встановлюється:

1. чи є вилучена речовина наркотичною тощо, якого вона виду;
2. який вміст наркотичного засобу в сумішах і розчинах;
3. чи є сліди наркотику на наданих експерту предметах;
4. до якого виду відносяться направлені на експертизу рослини і чи є вони наркотикомістимими; чи утворювали речовини єдине ціле (одну масу);

5. чи мають вилучені речовини загальне джерело походження за способом (технологією) виготовлення, умовами зберігання, використаній вихідній сировині, місцем виростання рослинної сировини;

6. коли були виготовлені наркотичні засоби;

7. як довго вони зберігались;

8. де й у чому вони чи зберігалися, перевозилися;

9. який спосіб виготовлення наркотичного засобу.

Можуть призначатись також почеркознавчі експертизи, якщо до матеріалів провадження долучаються підроблені рецепти або переписка між учасниками наркогрупи щодо придбання, пересилання або реалізації наркотиків.

Коли виявляють на пакувальних матеріалах (коробках, ампулах, алюмінієвій фользі тощо) слідів пальців рук призначається дактилоскопічна експертиза. Такі експертизи проводять спеціалісти НДЕКЦ УВС і експертних установ Міністерства юстиції.

У таких провадженнях також доволі часто призначають і виконують судово – наркологічну експертизу підозрюваного, що відповідає на питання про те, чи не знаходилась особа у момент її затримання в стані наркотичного сп'яніння (чи під впливом наркотика), чи знаходиться вона на конкретний момент в стані наркотичного голоду, чи вживала раніше наркотичні засоби і чи потребує застосування примусових заходів медичного характеру тощо.

Також часто в цих кримінальних провадженнях (особливо, коли вони розпочинаються за матеріалами оперативного напрацювання із долученням аудіо – і відеокасет) призначають фонографічну (фоноскопічну) експертизу для ідентифікації підозрюваних за голосом, а також фотопортретну експертизу – для ототожнення особи за ознаками зовнішності. У залежності від конкретних обставин у цих провадженнях можуть призначатись і виконуватись й інші види судових експертиз.

Допит підозрюваного. Зібравши максимально можливі на відповідний період розслідування необхідні відомості щодо досліджуваної події, слідчий приступає до допиту підозрюваного. Характер підготовки до такого допиту залежить від конкретних обставин кримінального провадження. Якщо це провадження було започатковане у зв'язку із реалізацією оперативних матеріалів, тоді, як правило,

слідчий володіє достатньою інформацією про особу підозрюваного, його роль у злочинному наркоугрупованні, колишні судимості, зв'язки, результати оперативних заходів тощо.

У цих випадках слідчий має можливість належно підготуватись до допиту, намітити коло запитань, продумати тактичні прийоми, що сприятимуть отриманню правдивих показань.

У ході допиту затриманого після вільної розповіді про обставини затримання обов'язково з'ясовуються специфічні запитання:

1. чи вживає затриманий наркотики, які, з якого часу, у яких дозах, якими способами; хто показав і навчив споживанню, виготовленню, продав безоплатно дав пристосування, відповідне устаткування чи упакування;
2. хто ще знає такі ж способи і користується ними;
3. коли, де, у кого купляв чи іншим способом одержував наркотик, за які суми, чи знайомі йому ці особи, як з ними познайомився, якщо незнайомі, як відшукував їх, впізнавав;
4. з якого часу підозрюваний є учасником злочинного угруповання, як був до нього залучений і яку роль виконував, яку мав матеріальну вигоду;
5. хто очолював наркогрупу, у чому проявлялось керівництво, з якого часу функціонує група, де відбувається придбання наркотиків і психотропних речовин чи їх аналогів, як вони реалізуються, роль у групі інших її учасників, характеристика цих учасників.

Якщо затриманий сам виготовив наркотик, з'ясовується:

1. з якої сировини він його виготовив;
2. де, коли й у кого дістав цю сировину, пристосування для виготовлення;
3. яким способом виготовив наркотик;
4. хто його навчив цьому;
5. хто ще виготовляє наркотик, у якому упакуванні;
6. через яких осіб реалізує, за якою ціною;
7. хто і де повинний був передати йому і передав раніше гроші за реалізований наркотик;
8. де знаходяться партії, готові до реалізації.

Не рекомендовано допитувати затриманого, який перебуває в стані сп'яніння. Необхідно дочекатися витвердження, факт якого повинен зафіксувати лікар у відповідній довідці, і лише тоді розпочати допит.

Готуючись до допиту лідерів наркогруп, потрібно мати на увазі, що вони, як правило, бувають вже неодноразово судимими і часто взагалі відмовляються від давання показань або ж намагаються перекласти свою вину на інших учасників групи. Тому, перед допитом необхідно ретельно продумати зміст і послідовність запитань, що з'ясовуватимуться у ході цієї слідчої дії, шляхи використання вже зібраних у матеріалах кримінального провадження доказів для вивчення допитуваного у злочинній діяльності.

Під час допиту інших учасників наркобізнесу з'ясовують питання щодо їх конкретних дій і обставин, що впливають на ступінь їх відповідальності. У наркокур'єрів з'ясовується:

- у кого вони отримували наркотики,
- спосіб їх приховування під час їх перевезення,
- маршрути руху,
- кому передавали доставлений товар,
- яку винагороду одержували,
- хто був обізнаний про їх злочинну діяльність тощо.

Допити свідків. Свідками у таких провадженнях виступають особи:

- які виявили підпільні лабораторії з нелегального виготовлення чи вироблення наркотиків, заборонені посіви коноплі або маку;
- які були присутніми під час затримання й обшуку підозрюваних;
- родичі і знайомі наркоманів, які заявили про факти вживання наркотиків;
- сусіди утримувачів кубла наркоманів, а також інші громадяни, яким може бути відома будь-яка інформація щодо обставин розслідуваної події.

Перелік з'ясовуваних на таких допитах запитань залежить від конкретних обставин провадження.

У свідків, які знайомі із підозрюваними, крім загальних запитань, з'ясовують ті ж специфічні запитання, які рекомендуються для безпосередньо підозрюваного⁵.

⁵ Когутич І. І. Тема. 7. Розслідування злочинів про незаконні дії з наркотичними засобами. 2020. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewi_2f7E1fuDAxUj8QIHNdr0A_cQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Flaw.lnu.edu.ua%2Fwp-

Використання спеціальних знань при розслідуванні даної групи кримінальних правопорушень набуває форми проведення попередніх досліджень спеціалістом у ході проведення огляду або обшуку та призначення відповідних криміналістичних експертиз.

До основних елементів **криміналістичної характеристики незаконного обігу вогнепальної зброї** відносяться: предмет злочинного посягання; спосіб кримінального правопорушення (спосіб підготовки, вчинення та приховування), характеристика особи злочинця (групи); типова слідова картина.

Предметом кримінального правопорушення є вогнепальна зброя, її конструктивні елементи, боєприпаси, вибухові речовини. Види зброї та їх класифікація детально досліджувалися у темі, присвяченій криміналістичному зброєзнавству.

Особа злочинця. Зазвичай злочинні дії, що охоплюються поняттям «незаконний обіг вогнепальної зброї», вчиняються чоловіками, які або володіють спеціальними навичками та доступом до зброї в силу своєї професійної діяльності (наприклад, військові), або здійснюють виробництво чи перероблювання зброї. Переважна кількість злочинців входить до вікової категорії 30–49 років та раніше не притягалися до кримінальної відповідальності. Серед осіб. Які вчиняють злочини, пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї, можна назвати: осіб, звільнених з військової служби; добровольців та волонтерів; дійсних військовослужбовців; осіб, які не мають постійної роботи, не навчаються, безробітні. Певна частина таких осіб вчиняє злочини в силу свого службого становища, що забезпечує їм доступ до зброї та боєприпасів.

В. М. Шевчук вказує на такі **типові способи вчинення кримінальних правопорушень** даної категорії: 1) розкрадання вогнепальної зброї зі Збройних Сил, МВС, Служби безпеки, Служби воєнізованої охорони; 2) розкрадання вогнепальної зброї та окремих складових частин і механізмів на збройових заводах; 3) кустарне виготовлення вогнепальної зброї; 4) законне придбання нарізної і гладкоствольної спортивної чи мисливської зброї з наступною передачею її в руки злочинців, незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення вогнепальної зброї; 6) недбале зберігання

вогнепальної зброї; 7) контрабандне ввезення зброї та боєприпасів через кордон та ін⁶.

До **типової слідової картини** незаконного обігу зброї відносяться: безпосередньо зброя, її конструктивні елементи, боєприпаси, вибухові речовини (предмети-сліди злочину); трасологічні сліди на зброї (відбитки пальців), на місці проникнення у приміщення (сліди ніг, сліди взлому); сліди пострілу (стріляні кулі, гільзи, сліди кіптяви, пробоїни); оригінали документів, підроблені документи.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, підлягають **установленню такі обставини**: чи мало місце кримінальне правопорушення та які саме дії вчинялися; у який спосіб було вчинено правопорушення; щодо яких саме предметів (конкретний вид зброї, боєприпасів, їх кількість); хто здійснив дії з незаконного обігу зброї, якщо це група осіб – то якими є роль та ступінь провини кожної з осіб; їхня характеристика, чи наявна у особи (осіб) судимість за вчинення однорідних злочинних дій; чи була попередня змова; коли і за яких обставин була змова, щодо якої зброї, бойових припасів та вибухових речовин; мотив і мета злочину; який час, місце та обстановка вчинення проти правних дій; конкретні дії злочинця на місці події; дії з підготовки і приховування злочину та його слідів; причини і умови, що сприяли учиненню правопорушення.

М. Г. Щербаковський та Д. В. Андрєєв пропонують виділяти наступні слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї:

1. Виявлено зброю в місці (у особи), де її не повинно бути, відсутні особи, причетні до обігу зброї.

Слідчими версіями в даній ситуації є: стосовно мети злочину – зброя введена в обіг для отримання матеріального прибутку; зброя введена в обіг для вчинення насильницьких та інших кримінальних правопорушень; зброя введена в обіг для особистої безпеки; стосовно особи – зброя навмисне введена в обіг особами, відповідальними за зберігання, облік, застосування, транспортування, виготовлен-

⁶ Шевчук В. М. Незаконний обіг вогнепальної зброї: особливості криміналістичної характеристики. *Проблеми законності*. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. Вип. 57. С. 193–194.

ня і інші дії зі зброєю; зброя втрачена особами, яким була довірена; зброя викрадена сторонніми особами.

Тактичними завданнями розслідування початкового етапу є: встановлення осіб, причетних до вчинення незаконного обігу зброї; відшукування матеріальних слідів, які доводять причетність конкретних осіб до вчинення злочину; розшук осіб, які стали свідками дій зловмисників; визначення збитків.

В основу формування алгоритму розслідування щодо даної ситуації необхідно включати дії і заходи, що сприяють ідентифікації осіб, причетних до вчинення злочину, що розслідується. Серед первинних і невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів в якості найбільш ефективних слід виділити: огляд зброї; огляд місця події; огляд предметів і документів; призначення і провадження судових експертиз; перевірка за обліками осіб, раніше засуджених за вчинення аналогічних кримінальних правопорушень; перевірка за обліками виявленої зброї; допити свідків (громадян, посадових осіб); пошук і ототожнення особи за прикметами або залишеними слідами; впізнання осіб, предметів; контроль за вчиненням злочину; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем; встановлення конфіденційного співробітництва та ін.

У разі виявлення осіб, причетних до вчинення злочину: здійснення затримання; проведення особистого обшуку, освідчування; допит підозрюваного; пред'явлення для впізнання; проведення обшуку за місцем проживання, роботи та ін.

2. Виявлено зброю. Є особи імовірно причетні до її обігу; особи, у яких виявлено зброю або відповідальні за зберігання зброї, які заявляють про свою непричетність до кримінального правопорушення.

У разі заяви затриманої особи про непричетність до злочину, розслідування протікає в умовах конфліктності і протидії. В якості загальних способів протидії можна виділити: приховування інформації щодо події злочину; приховування інформації про вину конкретної особи у вчиненні злочину і його співучасників; приховування інформації щодо носіїв доказової інформації; створення несприятливих умов для діяльності правоохоронних органів в отриманні доказів; дискредитація здобутих доказів; вчинення психологічного, фізичного впливу на свідків, потерпілого, слідчого.

У більшості випадків становить серйозну трудність питання співвідношення (зв'язку) підозрюваного із зброєю в силу кількісного і якісного розмаїття останньої. Так, наприклад, якщо зброя, вилучена у особи-учасника антитерористичної операції або військовослужбовця, то не виникає особливих труднощів для встановлення співвідношення, проте в іншому випадку зброя може знаходитися поза рамками соціальної або професійної належності індивіда, що негативно позначається на процесі доказування.

Найбільш ймовірні слідчі версії стосовно ситуації, що розглядається: підозрювана особа в скоєнні незаконного обігу зброї навмисно намагається ввести в оману органи розслідування, щоб уникнути покарання; підозрювана особа дійсно не має ніякого відношення до вчинення злочину, що розслідується.

Першочерговим завданням розслідування у вказаній ситуації є встановлення таких обставин: пошук доказів, які викривають або, навпаки, виправдовують підозрювану особу; перевірка алібі особи, що підозрюється в скоєнні незаконного обігу зброї; визначення можливості здійснення процесуальних порушень під час затримання особи або роботи зі свідками і понятими; перевірка достовірності показань підозрюваного.

Найбільш ефективним тактичним рішенням у зазначеній ситуації є застосування слідчим психологічних прийомів впливу на підозрюваного при проведенні комплексу первісних слідчих (розшукових) дій із його участю. З'ясування реальних обставин події, що відбулася, є для слідчого важливою чинником, що сприяє прийняттю обґрунтованих процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Грамотне використання психологічних прийомів може змінити напрямок розслідування в цілому, не застосовуючи обвинувальний ухил процесуальних процедур до необґрунтовано підозрюваним особам.

В даному випадку комплекс первинних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів повинен виглядати наступним чином: огляд місця події та зброї; затримання особи; особистий обшук, освідування; допит як підозрюваного; призначення та провадження судових експертиз; пред'явлення для впізнання; допит свідків; одночасний допит підозрюваного і свідків; обшуки за місцем про-

живання і роботи; перевірка осіб та зброї за криміналістичними обліками і системами кримінальної реєстрації.

3. Виявлено зброю. Є особи імовірно причетні до її обороту; особи, у яких виявлено зброю або відповідальні за зберігання зброї, які визнають свою провину в скоєнні злочину.

На відміну від вищевказаних ця ситуація носить, як правило, безконфліктний характер. Проте нерідкі випадки, коли в рамках судового слідства обвинувачений відмовляється від своїх первинних свідчень, даних ним в ході досудового розслідування, звинувачуючи слідчі органи в упередженому відношенні і застосуванні недозволених заходів впливу. Найбільш характерні слідчі версії у вказаній ситуації: в результаті вчинення злочинних дій, пов'язаних з незаконним обігом зброї, підозрюваний усвідомлює свою вину і бажає сприяти в розслідуванні даного злочину; признаючи вину в повному обсязі, підозрюваний покриває своїх співучасників, переслідуючи наступні цілі – отримання матеріальної допомоги та протекції від невстановлених слідством осіб (членів злочинної організованої групи або злочинної організації), отримання мінімального покарання в результаті помилкової кваліфікації злочинного діяння; підозрюваний умисно здійснює обмову себе в результаті залякування з боку представників кримінальних структур або в зв'язку з можливістю отримання певної матеріальної вигоди; звільнення від покарання родича.

Основними тактичними завданнями розслідування з урахуванням вищевказаних обставин є: пошук доказів, які викривають або, навпаки, виправдовують підозрювану особу; встановлення причетності інших осіб до вчинення незаконного обігу зброї.

Стосовно даної слідчої ситуації алгоритм слідчих дій виглядає наступним чином: огляд місця події, зброї, документів; допит підозрюваного; допит свідків і потерпілих; пред'явлення для впізнання живих осіб; слідчий експеримент; призначення і провадження судових експертиз; перевірка за криміналістичними обліками і системами кримінальної реєстрації; проведення обшуків (особистого, в приміщенні).

Діяльність слідчого на наступному етапі розслідування пов'язана не тільки з подальшим з'ясуванням фактичних обставин події, що сталася, але також зі збором необхідних доказів щодо причет-

ності підозрюваного до вчинення правопорушення. Формування сприятливих слідчих ситуацій на даному етапі розслідування багато в чому залежить від зайнятої підозрюваним позиції, а саме підозрюваний продовжує наполягати на своїй непричетності і відмовляється сприяти органам досудового розслідування; підозрюваний змінив свою позицію стосовно вчиненого злочину, визнає вину і сприяє розслідуванню. Виділімо дві типові ситуації такого етапу розслідування⁷.

Використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до неї вимагає звернення до знань, які входять до таких галузі балістики, вибухотехніки, криміналістичного слідознавства, судової фотографії, кримінальної психології.

У ході проведення огляду та обшуку виникає необхідність залучення спеціаліста для попереднього огляду та вилучення вогнепальної зброї, її конструктивних елементів та боєприпасів, а також призначення ряду криміналістичних експертиз, центральними із яких будуть дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, а також дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень до основних завдань досліджень вогнепальної зброї та бойових припасів до неї належать: установлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або конструктивно подібних до неї стріляючих виробів; установлення належності об'єктів до боєприпасів вогнепальної стрілецької зброї або конструктивно подібних до них виробів; визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, а також конструктивно подібних до них виробів; визначення стану (справності) зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби; установлення способу виготовлення або факту переробки вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та конструктивно подібних до них виробів; встановлення належності об'єктів до частин (деталей) вогнепальної зброї тощо.

⁷ Щербаковський М. Г., Андрєєв Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї: монографія. Харків, 2021. С. 74–77.

Об'єктами досліджень є вогнепальна зброя та подібні до неї стріляючі пристрої з ураженням цілі за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла, а також бойові припаси до вогнепальної зброї.

До основних завдань досліджень слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу належать: установлення за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу; установлення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо); установлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди та інше)⁸.

Тема 15. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності на об'єктах припортової інфраструктури

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності. Типові слідчі ситуації і програми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності

Особливу категорію кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності становлять правопорушення на об'єктах припортової інфраструктури. Їм притаманні загальні

⁸ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#>.

особливості вчинення та розслідування інших кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності, що дозволяє застосовувати загальні розробки криміналістичної методики розслідування даної категорії кримінальних правопорушень.

Окрему категорію кримінальних правопорушень, що завдають шкоди суспільним відносинам та становлять значну загрозу як для окремих осіб, так і для держави в цілому, є кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та злочини у сфері господарської діяльності. Досить часто дані категорії кримінальних правопорушень пересікаються між собою в силу вчинення їх спеціальним суб'єктом – службовою особою.

Відповідно до ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

О. В. Пчеліна серед ознак, що притаманні службовій діяльності, називає: правове поле її регулювання; суб'єкт реалізації (служ-

бова або інша особа, зокрема, котра не є службовою чи котра при-
своїла та використала реальні владні повноваження та/або звання
службової особи); повноваження службової особи, що обумовлені
службовим становищем та визначають характер і спрямованість її
діяльності; порядок прийняття осіб на службу, її проходження та
припинення; процедура документообігу. Зазначені властивості є
компонентами цілого явища, які уточнюють та доповнюють одне
одного. Тому характеристика всіх ознак службової діяльності здійс-
нюється в їх взаємозв'язку.

Криміналістична класифікація кримінальних правопору-
шень у сфері службової діяльності може будуватися як за криміна-
лістичними, так і за кримінально-правовими критеріями. Зокрема
залежно від сфери виникнення відносин, на які посягають злочинні
діяння (злочини у публічній або приватній сфері службової діяль-
ності); конкретної галузі людської (суспільної) діяльності (злочини,
що пов'язані з реалізацією функцій нагляду та контролю; охороною
та захистом прав, свобод і законних інтересів людини та громадяни-
на; соціальним забезпеченням; наданням житлово-комунальних по-
слуг; наданням освітніх послуг; наданням медичних послуг і послуг
оздоровлення та відпочинку; наданням транспортних послуг, надан-
ням послуг зв'язку; наданням послуг з фізичної культури і спорту;
видачею дозволів, ліцензій і патентів; господарюванням; формуван-
ням, розподілом, використанням бюджетних коштів і розпоряджен-
ням іншим державним, комунальним майном тощо); суб'єкта, на ін-
тереси якого посягають кримінальні правопорушення (злочини, що
вчиняються по відношенню до держави, юридичної особи незалеж-
но від організаційно-правової форми та форми власності, індиві-
дуума – фізичної особи або фізичної особи як суб'єкта господарю-
вання); конкретного різновиду служби (злочини у сфері державної
службової діяльності, у сфері службової діяльності в державних
і муніципальних закладах, у сфері службової діяльності в органах
громадських і релігійних організацій або у сфері службової діяль-
ності в приватних організаціях); форми вини (умисні злочини або
такі, що вчинені з необережності); предмету посягання (злочини,
що спрямовані на заволодіння цінностями, отримання права на май-
но чи послуги, виконання у власних чи інтересах третіх осіб дій
правового характеру й ін.); злочинної мети (кримінальні правопо-

рушення, спрямовані на збагачення, кар'єрний ріст, уникнення відповідальності тощо); характеристик особи злочинця (злочини, що вчиняються службовими особами; матеріально-відповідальними особами; особами, які не є службовими, але самовільно присвоїли владні повноваження або звання службової особи; особами, котрі не є службовими); способу реалізації злочинного задуму (правопорушення, що вчиняються шляхом фальсифікації, підкупу, розкрадання майна, зловживання, невиконання чи неналежного виконання своїх функцій і т.п.); масштабу злочинної діяльності (технології злочинної діяльності й окремі злочини)⁹.

Визначальними елементами **криміналістичної характеристики** кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є типова криміналістична характеристика особи злочинця, способу підготовки, вчинення і приховування злочину, предмет злочинного посягання, обстановка вчинення злочину та типова слідова картина.

Наукові дослідження у даній сфері показують, що **злочинцями**, що зазвичай вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, є несудимі громадяни України чоловічої статі, що не перебувають у шлюбі або розлучені, 30–50 років, мають вищу освіту та являються службовими особами або матеріально-відповідальними особами.

Серед основних **способів** вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності можна назвати наступні: зловживання впливом чи службовим становищем; вчинення корупційних дій, пов'язаних зі сприянням незаконній діяльності певних суб'єктів господарської діяльності; підробка або фальсифікація певних документів; проведення необлікованих або недостовірно оформлених операцій; ведення обліку неіснуючих операцій; неправомірне сприяння певним особам (при отриманні пільг, переваг у конкурсі, зайнятті посад тощо); неправомірне втручання у діяльність органів місцевого самоврядування та державної влади; розкрадання майна; вимагання, отримання неправомірної вигоди; невиконання чи неналежне виконання своїх службових обов'язків тощо.

⁹ Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.

Способом приховування злочинної діяльності та її слідів є: знищення документації; підроблення певної документації чи її частини; підкуп осіб чи незаконний тиск на осіб, що здійснюють контроль та перевірку певної сфери господарювання; легалізація доходів, здобути злочинним шляхом; ініціювання банкрутства; звернення до правоохоронних органів із завідомо неправдивою інформацією про вчинення іншого злочину тощо.

Для кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності характерним є триваючий та багатоепізодний характер, що дозволяє говорити про складні технології злочинної діяльності у даній сфері. Тобто це технології вчинення розкрадань шляхом зловживання своїм службовим становищем; технології заволодіння чужим майном фізичних осіб або державним майном обманним шляхом або шляхом використання корупційних зв'язків; технології злочинного збагачення на підставі зловживання своїм службовим становищем.

Предметом злочинного посягання, зазвичай, виступають грошові кошти, майно фізичних осіб та держави, документи, штампи або печатки, об'єкти, вільний обіг яких обмежено законом.

Визначальною особливістю **обстановки** вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є те, що переважна кількість зазначених кримінальних правопорушень вчиняється на робочому місці осіб-службовців у приміщеннях державних органів та органів місцевого самоврядування, державних та муніципальних закладах, або ж за місцем знаходження приватних організацій у денний (робочий) час.

До **слідової картини** належать традиційні в криміналістичному розумінні сліди (відбитки пальців), документи (електронні та роздруковані), записки, нотатки, записники, комп'ютери з цифровою інформацією, що на ній зберігається, транспортні засоби, наркотичні засоби, зброя та боеприпаси, обстановка у робочих кабінетах та офісах, ідеальні сліди, що збереглися у спогадах потерпілої та свідків та містять інформацію про планування, висловлення пропозиції чи обговорення мотивації або безпосереднє вчинення злочинних діянь.

О. В. Пчеліна пропонує виділяти **типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування** у залежності від способу виявлення та надходження до правоохоронних органів інформації про вчинення

кримінального правопорушення у сфері службової діяльності. Зокрема вчена визначає:

1. Працівники правоохоронних органів самостійно виявили ознаки цих кримінальних правопорушень під час провадження оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування інших кримінальних правопорушень;

2. Злочини у сфері службової діяльності були виявлені контролюючими органами під час проведення ними відповідних контрольних заходів, про що останні повідомили правоохоронні органи;

3. Про злочинні прояви у сфері службової діяльності правоохоронні органи поінформували громадяни (заява про кримінальне правопорушення) або представники суб'єктів господарювання (повідомлення про кримінальне правопорушення);

4. Про злочини у сфері службової діяльності правоохоронним органам стало відомо з повідомлення у засобах масової інформації¹⁰.

До найпоширеніших **слідчих (розшукових) дій** відносяться огляд (місця події; документів, електронних документів; транспортних засобів), обшук (за місце роботи та місцем проживання злочинця), призначення та проведення експертиз (дактилоскопічної, техніко-криміналістичної експертизи документів, почеркознавчої, економічних експертиз тощо), освідування, допит (потерпілої, злочинця, свідків). Також можуть проводитися негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування, зокрема: зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; аудіо-, відеоконтроль особи, та інші НС(Р)Д – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи у комплексі зі здійсненням аудіо-, відеоконтролю місця, контроль за вчиненням злочину.

Результативність розслідування кримінальних правопорушень даної групи може бути підвищена за рахунок не окремого проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, а шляхом об'єднання їх у тактичні комплекси задля вирішення тактичних завдань у розслідуванні.

¹⁰ Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.

Серед **тактичних операцій**, які можуть проводитися при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності можуть проводитися наступні: «Встановлення статусу суб'єкта злочину», «Виявлення епізодів», «Встановлення очевидців», «Документ», «Встановлення співучасників», «Встановлення корумпованих зв'язків», «Подолання протидії», «Пошук майна», «Розшук злочинця», «Затримання злочинця» та інші.

Що стосується **кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності**, то до даної групи слід віднести: ст. 199 КК України «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї»; ст. 201 КК України «Контрабанда»; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»; ст. 205 КК України «Фіктивне підприємництво»; ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)»; ст. 216 КК України «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок»; ст. 229 КК України «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»; ст. 226 КК України «Фальсифікація засобів вимірювання»; ст. 227 КК України «Випуск або реалізація недоброякісної продукції»; ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» та деякі інші.

Криміналістична класифікація зазначених кримінальних правопорушень може будуватися за характеристикою особи злочинця, в тому числі – у залежності від того, діяла особа самостійно чи у складі групи; за характеристикою способу вчинення та приховування злочинної діяльності, її систематичністю (технологією вчинення); за обстановкою – сферою, у якій здійснюється господарська діяльність; об'єктом злочинного посягання.

І. В. Пашинська пропонує класифікувати злочини у сфері господарської діяльності за діяннями, відповідальність за які передбачена статтями КК України, що містяться у розділі «Кримінальні

правопорушення у сфері господарської діяльності» та поділити їх на групи. До першої групи вчена відносить кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері власності: привласнення, розтрата майна (державного або колективного) чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); шахрайство (ст. 190 КК України).

До другої групи відносяться кримінальні правопорушення, що вчиняються серед відносин фінансової діяльності: контрабанда (ст. 201 КК України); легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України); виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України); виготовлення, збут або використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України); фінансове шахрайство (ст. 190 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок (ст. 216 КК України); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 2202 КК України).

До третьої групи вчена відносить кримінальні правопорушення, що вчиняються виключно у сфері господарської діяльності: незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України); підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205–1 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, придбаних або підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок (ст. 216 КК України)¹¹.

¹¹ Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис...докт. філософії: спец. 081– Право. Харків, 2023. 296 с.

У структурі **криміналістичної характеристики** кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності необхідно звернути увагу на такі її елементи, як спосіб злочину, характеристика особи злочинця, типова слідова картина.

Основними **способами** вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є дії, спрямовані на розкрадання державних активів (матеріальних та фінансових) на активів державних суб'єктів господарювання; здійснення фінансових махінацій із використанням банківських установ; використання шахрайських схем, спрямованих на ухилення від сплати податків чи їх мінімізацію, виведення грошових коштів за кордон; легалізація грошових коштів, здобутих незаконним шляхом, через офшорні рахунки, цінні папери; конвертація грошових коштів через фіктивні фірми; заволодіння грошовими коштами із використанням можливостей кіберпростору і їх приховування у віртуальних активах (криптовалюти).

Характеризуючи **особу злочинця** слід вказати, що визначальною ознакою таких осіб є їх певний спеціальний статус – тобто статус службової особи приватного чи публічного права, керівника підприємства, засновника юридичної особи чи матеріально-відповідальної особи, якій ввірені певні цінності.

Значна кількість кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності передбачає їх вчинення групою осіб, для яких характерним є розподіл обов'язків та чітке розмежування сфер злочинної «відповідальності». У структурі таких злочинних груп можна виділити організатора; осіб, що відповідають за сектор забезпечення фінансового обігу грошових коштів, здобутих злочинним шляхом; осіб, що відповідають за сектор забезпечення юридичного оформлення злочинної діяльності; осіб, що забезпечують налагодження корупційних зв'язків. Зазначені особи характеризуються значим рівнем інтелекту, наявністю вищої освіти та відсутністю попередніх судимостей.

Типова слідова картина даної групи кримінальних правопорушень є подібною за своїм змістом до службових кримінальних правопорушень.

Дослідження особливостей початкового етапу розслідування даної групи кримінальних правопорушень передбачає можливість виділення **типових слідчих ситуацій** та засобів здійснення розслідування. І. В. Пашинська пропонує розглядати наступні:

Перша типова слідча ситуація: первинну інформацію одержано в результаті взаємодії з оперативними підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань НП України, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Національне антикорупційне-бюро України, Національним банком України, Фондом державного майна, Міністерством фінансів України, Антимонопольним комітетом, Міжнародною організацією кримінальної поліції в Україні (Інтерпол), представниками експертних установ; Державною аудиторською службою, громадськими активістами тощо.

З метою встановлення обставин злочину, викриття учасників ОЗУ, забезпечення відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочином, слідчий у взаємодії з іншими суб'єктами здійснює такий комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій:

а) затримання та обшук осіб, які займались незаконною господарською діяльністю, огляд документів і предметів, речей, виявлених у затриманих осіб, а також огляд транспортного засобу (зокрема, для пошуку додаткової доказової інформації). Затримання, як правило, планують під час обміну документами, розподілу прибутків тощо.

б) збирання даних про учасників ОЗУ, місце їх проживання, праці, відпочинку, наявність транспортних засобів, дач, гаражів та інших об'єктів, у яких можуть знаходитися документи, предмети, речовини, гроші й інші об'єкти, що мають значення для кримінального провадження;

в) проведення обшуків;

г) збирання даних про зв'язки всіх учасників ОЗУ у сфері господарської діяльності:

д) затримання та допит співучасників, допит інших осіб, причетних до вчиненого злочину у сфері господарської діяльності;

е) призначення судових експертиз для дослідження виявлених матеріальних слідів, предметів, речей, речовин, документів тощо.

Слідчий повинен використовувати всі форми взаємодії, передбачені законом та відомчими нормативними актами. Взаємодія має бути організованою на постійній основі протягом усього періоду розслідування з моменту відкриття кримінального провадження до розгляду його в суді. Така взаємодія забезпечує нейтралізацію протидії злочинних співтовариств органам розслідування, дозволяє

розробляти і реалізовувати тактичні операції, що випереджають дії злочинних організацій і сприяють їх ліквідації.

Друга типова слідча ситуація: інформацію (дані) про вчинений злочин у сфері господарської діяльності одержано з офіційних джерел у результаті: документальної перевірки співробітниками територіальної податкової адміністрації суб'єкта господарської діяльності; заяв чи повідомлень посадових осіб підприємств, представників влади, окремих громадян або повідомлень, опублікованих у засобах масової інформації.

На практиці перше що з'ясовують слідчі і оперативні працівники, це залучення фіктивних підприємств, як одного із елементів механізму легалізації злочинних доходів. Незважаючи на те, що чинний КК України не передбачає відповідальність за створення фіктивних фірм (стаття декриміналізована від 26.09.2019), їх діяльність становить певний інтерес, а тому є доречним розглянути ознаки, за якими виявляються дані кримінальні правопорушення:

- засновники підприємства зазначають підставних осіб, які не мають постійного місця проживання в даному регіоні;
- юридична адреса підприємства не співпадає з його фактичним місцезнаходженням;
- відсутність власного майна і мінімальний розмір статутного капіталу, затримка з перерахуванням внесків до статутного фонду підприємства;
- реєстрація підприємства безпосередньо перед надходженням на його банківський рахунок великих сум грошей;
- наявність ознак підроблення документів, використаних при створенні чи придбанні підприємства.

Зокрема до ознак, які характеризують фінансово-господарську діяльність «фіктивного» підприємства належать такі:

- укладання нелогічних з господарської точки зору і економічно не вигідних угод;
- переведення коштів у віртуальні активи у випадках, коли це необгрунтовано характером їх діяльності;
- списання коштів на витрати, що викликають сумніви в їх доцільності і розмірах списаних сум;
- різке збільшення на банківському рахунку суми грошових коштів за короткий проміжок часу;

- перекази грошових коштів за кордон і надходження грошових коштів із-за кордону;
- перекази грошових коштів з банківського рахунку фірми на рахунки фізичних осіб (приватних підприємців);
- значні авансові виплати іншим фірмам за нібито поставлені товари, надані послуги;
- акумулювання на рахунках фірми великих грошових сум та їх переказ в інші банки;
- відсутність здійснення підприємством господарської діяльності протягом тривалого часу;
- невідповідність задекларованої статутної діяльності фактичним можливостям виробництва продукції та надання послуг через відсутність матеріальної бази, приміщень, необхідної техніки, штату працівників тощо.

Третя типова слідча ситуація: інформація отримана в результаті розслідування інших кримінальних правопорушень (кіберзлочинів, проти довілля). Подібна ситуація може виникнути у разі розповсюдження шкідливого програмного забезпечення для прихованого майнінга криптовалют, використання криптовалюти для незаконного обігу наркотиків тощо. Основним завданням розслідування в таких умовах є:

- а) вчасно розробити узгоджений план необхідних заходів;
- б) налагодити взаємодію між слідчим, оперативними працівниками, фахівцями;
- в) налагодити систематичний обмін інформацією і звітністю про результати роботи слідчої групи і кожного слідчого;
- г) аналіз наявної інформації;
- д) забезпечити необхідні умови роботи.
- е) встановлення ознак використання віртуальних активів у злочинній господарській діяльності;
- є) персоналізація власників віртуальних активів та вилучення віртуальних активів, для з'ясування ланцюга переводів, та задіяння всіх суб'єктів ОЗУ.

На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень вчинених ОЗУ у сфері господарської діяльності, найчастіше проводяться такі слідчі (розшукові) дії: слідчі огляди (місця події, приміщень і територій, предметів і документів, транспорту), огляди, обшуки, допити потерпілих, свідків і підозрюваних, пред'явлення

для впізнання, прослуховування телефонів, візуальне та електронне спостереження, опитування, проведення деяких видів експертиз, які мають чітко виражений пошуковий і водночас невідкладний характер; складання узгоджених планів розкриття кримінальних правопорушень, проведення тактичних операцій тощо.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері господарської діяльності, з ознаками застосування кіберпростору, віртуальних активів та інтелектуального піратства, ефективними і доказово значимими стануть такі негласні слідчі (розшукові) дії, як:

- зняття інформації з електронних інформаційних систем (контроль за криптовалютними біржами, яку використовують злочинці);
- дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів;
- накладення арешту на кореспонденцію;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи»;
- аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів кримінального правопорушення, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення учасників ОЗУ, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Під час розслідування у сфері господарської діяльності, першочерговими завданнями **експертного** дослідження є: документи бухгалтерського, податкового обліку і звітності; визначення розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення; оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі отриманих доходів; відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів; облік доходів і витрат за фінансово-господарськими угодами тощо.¹² Тому проводяться економічні експертизи, почеркознавчі та техніко-криміналістичні експертизи документів.

¹² Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис... докт. філософії: спец. 081– Право. Харків, 2023. 296 с.

Програма практичних занять

Вивчаючи курс криміналістики, студенти повинні виконувати обов'язкові завдання, передбачені планами практичних занять і самостійної роботи.

Мета практичних занять з криміналістики – допомогти студентам засвоїти теоретичні знання щодо поняття, завдань та системи криміналістики, деяких загальних та окремих теорій криміналістики, загальних положень розділів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики, а також набути практичних навичок у застосуванні засобів криміналістичної техніки, оволодіти тактичними прийомами провадження слідчих (розшукових) дій, вивчити принципи застосування і побудови методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, отримати вміння використовувати теоретичні рекомендації у конкретній слідчій ситуації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Тема 1. Об'єкт, предмет, завдання і система криміналістики.

Загальна та окремі теорії криміналістики

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає можливість проведення практичного заняття-екскурсія у музеї криміналістики (спеціалізована аудиторія 102, вул. Фонтанська дорога, 23).

Навчальні питання

1. Об'єкт, предмет і завдання криміналістики.
2. Система криміналістики та її зв'язок з іншими науками.
3. Методи криміналістики.
4. Вчення про механізм злочину та механізм слідоутворення.
5. Теорія криміналістичної ідентифікації та діагностики.
6. Теорія криміналістичного прогнозування.

Контрольні запитання

1. В чому полягає двоєдина природа об'єкта криміналістики?
2. Які закономірності утворюють предмет криміналістики?
3. В чому проявляється зв'язок розділів криміналістики між собою?
4. Щодо яких об'єктів можливо встановити лише їхню групову приналежність (провести групофікацію)?
5. В чому полягає прогнозування постзлочинної поведінки особи:

Рекомендована література

1. Велика українська юридична енциклопедія. Том 20 Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків: Право, 2018. 952 с.
2. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов. 2019. 122 с.
3. Даньшин М. В. Криміналістика ХХІ століття: місце у системі наукового знання: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 480 с.
4. Динту В. А., Дикий О. В. Місце «злочинної діяльності» в понятійно-категоріальному апараті криміналістики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. Вип. 6. С. 176–178.
5. Єленич С. І. Бібліографічні дослідження як джерела вивчення Одеської криміналістичної школи. *Криміналістики і судова експертиза: мізвідом. наук.-метод. зб.* Київ: Ліра-К, 2023. Вип. 68. С. 786–794.
6. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
7. Іщенко А. В., Ляшенко Д. А. Літопис криміналістики. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 640 с.
8. Когутич І. І. Проблеми методології криміналістики та інших її складових частин: навчальний посібник. Тернопіль – Львів: Підручники і посібники, 2016. 220 с.
9. Колодіна, А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права: наук. журн.* Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 176–180. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c6223fa-3661-4435-8b1b-765a4756d866/content>

10. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.

11. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2 – ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

12. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

13. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. С., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

14. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

15. Мирошніченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: теоретичні основи та прикладні аспекти /за ред. проф. А. Ф. Волобуєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 456 с.

16. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

17. Тіщенко В. В. Система криміналістики: історія і сучасний стан. *Наукові праці ОНЮА*. 2008. Т. VII. С. 230–238.

18. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

19. Тіщенко В. В., Загородній В. Є., Гресь Ю. О. Теоретичні та методологічні основи криміналістики: навч.-метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 148 с.

20. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика: навч.-метод. посіб. Одеса: Юридика, 2022. 236 с.

21. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ: Нілан- ЛТД, 2017. 492 с.

22. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи: добірка наук. праць. Харків: Право, 2020. 1280 с.

23. Шепітько В. Ю. Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз і трансформації злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків: Право, 2018. С. 4–9

24. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2019. 556 с.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

Тема 2. Загальні положення криміналістичної техніки

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає відпрацювання практичних навичок дактилоскопіювання живих осіб.

Навчальні питання

1. Поняття, завдання і галузі криміналістичної техніки.
2. Техніко-криміналістичні засоби: види і призначення.
3. Науково-технічні методи і прийоми збирання доказів, їх попереднього й експертного дослідження.
4. Використання спеціальних знань у розслідуванні.
5. Поняття та класифікація судових експертиз. Висновок експерта та види висновків.
6. Сутність кримінальної реєстрації (криміналістичного обліку). Види криміналістичних обліків.

Практичне завдання

1. Заповнити дактилокарту та розрахувати основну дактилоформулу. Форма дактилокарти додається – Додаток 1.

Методичні рекомендації: з метою успішного виконання практичного завдання із заповнення дактилоскопічної карти та розрахунку основної дактилоформули, під час підготовки до практичного заняття необхідно засвоїти правила дактилоскопіювання живих осіб, а також правила виведення основної дактилоформули.

Контрольні запитання

1. Що таке криміналістична габітоскопія?
2. Що таке криміналістична фоноскопія?
3. Які установи ведуть криміналістичні обліки?
4. Які існують форми використання спеціальних знань?

Рекомендована література

1. Арешонков В. В. Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 468 с.
2. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посібник / За заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком-Інтер, 2010. 400 с.

3. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції: монографія / В. Ю. Шепітько та ін.; ред.: В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель. Харків, 2017. 260 с.

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#>.

5. Копча В.В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

6. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.

7. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

8. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

9. Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусева, В. В. Кікінчук та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 388 с.

10. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т.А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

11. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

12. Криміналістична техніка: навч. посібник / за ред. А. В. Кофанова. Київ: «КИЙ». 2006. 456 с.

13. Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд Ю. Ю., Дрозд В. Г. Настільна книга слідчого/дізнавача. Процесуальні дії у досудовому розслідуванні. Основні процесуальні документи. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2021. 432 с.

14. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

15. Ріпенко А.І., Тіщенко В.В., Самойленко О.А., Белік Л.С. Судові експертизи у кримінальному провадженні: посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 152 с.

16. Судова експертологія: курс лекцій для підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 081 «Право» та 292 «Правоохоронна діяльність» / Тертишник В.М., Варава В.В., Сачко О.В. / За заг. ред. д.ю.н, професора В.М. Тертишника. Дніпро: ЛІРА, 2021 208 с. <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5116/1/2%20.%20Тертишник%20В.%20Судова%20.%20Експертологія%20.%20Курс%20лекцій.pdf>

17. Тіщенко В.В., Аркуша Л.І., Плахотіна В.М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

18. Шведова О.В. Дактилоскопічні дослідження: навч. посібник: рекомендовано МОН України. Київ: КНТ, 2010. 208 с.

19. Щербаковський, М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

Тема 3. Криміналістична фотографія і відеозапис. Криміналістичне дослідження зовнішніх ознак людини (Габітологія)

***Методи навчання:** Освоєння даної теми передбачає відпрацювання практичних навичок виконання судово-оперативної фотозйомки.*

Навчальні питання

1. Поняття судової фотографії і відеозапису та їх застосування в розслідуванні.
2. Об'єкти, методи і прийоми фотографування при проведенні слідчих (розшукових) дій.
3. Судово-оперативна фотозйомка слідів, предметів, документів, трупів, що виконується в ході огляду місця події.
4. Судово-дослідницька фотографія.
5. Процесуальне оформлення застосування фотографії і відеозапису.
6. Криміналістична експертиза фотографій і відеоматеріалів.

7. Судова габітологія. Опис ознак зовнішності людини (словесний портрет) та його використання для розшуку та ідентифікації особи.
8. Портретно-криміналістична експертиза.

Практичне завдання

1. Виконати чотири види фотографічної зйомки на місці події: орієнтуючу, оглядову, вузлову та детальну, – та оформити фототаблицю, обравши та змодельовавши за власним бажанням обставини розслідуваної події. Приклад виконання чотирьох зазначених видів фотозйомки на місці події додається – Додаток 2.

Методичні рекомендації: з метою успішного виконання самостійного практичного завдання з підготовки та оформлення фототаблиці, яка у реальних кримінальних провадженнях виступає додатком до протоколу певної слідчої (розшукової) дії, студенти мають засвоїти основні вимоги до виконання конкретних видів фотозйомки і методів її здійснення, а також правил, яких необхідно дотримуватися задля досягнення цілей фотозйомки місця події.

Контрольні запитання

1. В чому полягають особливості фотозйомки документів?
2. В чому полягають особливості фотозйомки трупів на місці їх виявлення?
3. В чому полягають особливості фотозйомки слідів, виявлених на місці події?
4. В чому полягають особливості використання комп'ютерного фоторобота для виготовлення портрета особи?

Рекомендована література

1. Арешонков В. В. Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 468 с.
2. Ващук О. П. Процес ідентифікації особи у відеозаписі. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.) та ін. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. Вип. 66. С. 507–514.

3. Кобилянський О.Л., Кофанов А.В. Фотографічна фіксація перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації. Київ: УкрДГПІ, 2012. 64 с.
4. Копча В.В., Копча Н.В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
5. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.
6. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
7. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
8. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н.Є., Француз-Яковець Т.А., Колодіна А.С., Кіряков В.В., Баранник В.М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.
9. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
10. Криміналістична техніка: навч. посібник / За ред. А. В. Кофанова. Київ: «КІЙ», 2006. 456 с.
11. Криміналістична фотографія та відеозапис (основи методики викладання): навч.-метод. посібник / С. Л. Ларін та ін.; Донецький юридичний ін-т Луганського держ. ун-ту внутрішніх справ. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2007. 456 с.
12. Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд Ю. Ю., Дрозд В. Г. Настільна книга слідчого/дознавача. Процесуальні дії у досудовому розслідуванні. Основні процесуальні документи. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2021. 432 с.
13. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

Тема 4. Криміналістичне слідознавство (трасологія)

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає відпрацювання практичних навичок пошуку, виявлення та фіксації слідів та їх процесуального оформлення у протоколі огляду місця події.

Навчальні питання

1. Поняття трасології та її значення у розслідуванні.
2. Поняття сліду, механізм слідоутворення і класифікація слідів.
3. Загальні правила виявлення, огляду, фіксації, вилучення та оцінки слідів.
4. Сліди людини, знарядь злочину та інструментів, транспортних засобів.
5. Трасологічні експертизи.

Практичне завдання

1. Скласти фрагмент протоколу огляду слідів рук (відбитків пальців). Приклад фрагменту протоколу огляду місця події додається – Додаток 3.

Методичні рекомендації: виконання даного практичного завдання, пов'язаного із виявленням, оглядом та описом у протоколі відбитку пальця, вимагає від студентів засвоєння знань щодо закономірностей процесу утворення слідів рук за різних умов та на різних поверхнях, техніко-криміналістичних засобів, що застосовуються для пошуку, виявлення, фіксації та вилучення слідів рук. Також, успішне виконання даного практичного завдання передбачає необхідність чіткого розуміння видів папілярних візерунків та спрямоване на відпрацювання практичних навичок їх пошуку, оцінки та фіксації у протоколі огляду.

Контрольні запитання

1. Що таке «механізм слідоутворення» та в чому його сутність?
2. Які об'єкти беруть участь у процесі утворення слідів?
3. Що таке ідеальні сліди і в чому їх відмінність від матеріальних?
4. Наведіть класифікацію слідів людини.
5. Яку інформацію про особу, що залишила сліди на місці події, можна отримати на основі попереднього їх дослідження під час огляду місця події?

Рекомендована література

1. Арешонков В. В. Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 468 с.
2. Белік Л. С., Тіщенко В. В., Самойленко О. А., Тіщенко Ю. В. Щодо сутності правової природи судової експертизи у кримінальному провадженні. *Криміналістика та судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* Київ: Видавництво Ліра-К. 2021. Випуск 66. С. 5–14.
3. Дактилоскопичні дослідження: навч. посіб. Київ: КНТ, 2010. 208 с.
4. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
5. Кофанов А., Волошин О., Літвінова О. Трасологічні дослідження: курс лекцій. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ. 2010. 304 с.
6. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.
7. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
8. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
9. Криміналістика: навчальний підручник: / за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.
10. Криміналістична техніка: навч. посібник / За ред. А. В. Кофанова. Київ: «КИЙ», 2006. 456 с.
11. Мазніченко Ю. О., Садченко О. О., Юсупов В. В. Словник термінів: термінологічний словник судово-трасологічної експертизи. К.: Талком, 2018. 132 с.
12. Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд Ю. Ю., Дрозд В. Г. Настильна книга слідчого/дознавача. Процесуальні дії у досудовому розслідуванні. Основні процесуальні документи. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2021. 432 с.
13. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.
14. Шведова О. В. Дактилоскопичні дослідження: навч. посібник: рекомендовано МОН України. Київ: КНТ, 2010. 208 с.

Тема 5. Криміналістичне зброезнавство

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає моделювання професійної діяльності криміналіста та слідчого, відпрацювання практичних навичок огляду стріляних куль та гільз та виявлення слідів пострілу на них із подальшим процесуальним оформленням результатів огляду у протоколі огляду місця події. Матеріально-технічне забезпечення кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності передбачає можливість проведення практичного заняття-екскурсія у музеї зброї (Стрілецький тир, вул. Академічна, 2/1).

Навчальні питання

1. Поняття і завдання криміналістичного зброезнавства.
2. Судова балістика: поняття і завдання.
3. Класифікація вогнепальної зброї, види боєприпасів, сліди дії.
4. Слідчий огляд зброї та слідів її дії. Встановлення обставин її застосування.
5. Судово-балістична експертиза.
6. Основи вибухотехніки.
7. Холодна зброя та можливості її дослідження у розслідуванні.

Практичне завдання

1. Скласти фрагмент протоколу огляду стріляних куль та гільз. Приклад фрагменту протоколу огляду місця події додається – Додаток 4.

Методичні рекомендації: при підготовці до практичного заняття студенти мають засвоїти теоретичні знання щодо слідів пострілу, які напрацюють практично у ході огляду стріляних куль та гільз на занятті із викладачем. Результати огляду куль та гільз зі слідами пострілу мають бути оформлені у протоколі, відповідно до Додатку 4.

Контрольні запитання

1. Як визначається дистанція пострілу?
2. Що відноситься до слідів пострілу?
3. Які правила поводження зі зброєю під час її огляду у ході огляду місця події?
4. Наведіть класифікацію вибухових пристроїв та речовин.

Рекомендована література

1. Арешонков В. В. Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 468 с.
2. Вогнева підготовка: навч. посіб. / кол. авт.; ред. В. Я. Покайчук. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро: ДДУВС, 2021. 264 с.
3. Колесник В. А., Гора І. В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 400 с.
4. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
5. Кофанов А. В., Арешонков В. В. Бойова, мисливська та багатопільова гладкоствольна вогнепальна зброя: довідник / за ред. Ю. Ю. Орлова. Київ: «Три К», 2011. 169 с.
6. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Арешонков В. В. Судово-балістичні дослідження. Курс лекцій / За ред. П. Д. Біленчука. Київ: УкрДГПІ, 2015. 278 с.
7. Кофанов А. В., Кофанова О. С. Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї, патронів та слідів пострілу (судова балістика): практикум. Київ: УкрДГПІ, 2018. 100 с.
8. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.
9. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
10. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
11. Криміналістика: навчальний підручник: / за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.
12. Криміналістична техніка: навч. посібник / За ред. А. В. Кофанова. Київ: «КИЙ», 2006. 456 с.
13. Мельник Р. В. Дослідження вогнепальної зброї, переробленої з макетів масогабаритних (ммг), та її сліди на кулях і гільзах: інформ-довідков. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 32 с.

14. Мельник Р. В. Особливості судово-балістичної експертизи об'єктів, перероблених у вогнепальну зброю: науково-практ. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 134 с.

15. Мельник Р. В. Теоретичні та практичні аспекти криміналістичного дослідження об'єктів, перероблених у вогнепальну зброю: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 186 с.

16. Ролі Еванс, Боб Седдон, Йована Чарапіч Вибухові боєприпаси: посібник для України. 2-ге видання. Київ: Вид. дім «Професіонал», 2023. 224 с.

17. Савченко В. А. Томин С. В., та ін. Вогнепальна та холодна зброя. Слідчий огляд, попереднє і експертне дослідження: Навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ, 2014. –164 с.

18. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

19. Ткачук П. П., Чумакевич В. О., Дробан О. М., Федор Б. С., Євдокімов П. М. Боєприпаси: підручник. Київ: Вид. дім «СКІФ», 2023. 266 с.

Тема 6. Криміналістичне документознавство

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає моделювання професійної діяльності криміналіста, відпрацювання практичних навичок розробки особистого почерку.

Практичне заняття 1.

Техніко-криміналістичне дослідження документів

Навчальні питання

1. Поняття і завдання криміналістичного документознавства.
2. Загальні правила огляду і вивчення документа.
3. Техніко-криміналістичне дослідження документів.
4. Види підробки документів та засоби їх виявлення.
5. Техніко-криміналістична експертиза документів.

Контрольні запитання

1. Які ознаки та способи виявлення підробки рукописних текстів?
2. Які ознаки підробки паспортів та способи їх виявлення?
3. Які ознаки та способи підробки банкнот?

Практичне заняття 2.

Криміналістичне дослідження письма та почерку

Навчальні питання

1. Поняття і завдання криміналістичного (судового) почеркознавства. Письмо та почерк особи.
2. Ідентифікаційні ознаки почерку.
3. Ідентифікаційні та діагностичні експертизи письма і почерку.
4. Підготовка матеріалів до судово-почеркознавчої і судово-авторознавчої експертиз: вільні, умовно вільні та експериментальні зразки; особливості відбору зразків при експертизі зміненого письма, підписів і цифрового письма.
5. Основні відомості про можливості й методику судово-почеркознавчої і судово-авторознавчої експертиз.

Практичне завдання

1. Скласти розробку особистого почерку з виділенням загальних та окремих (індивідуальних) ознак.

***Методичні рекомендації:** при підготовці до практичного заняття студенти мають засвоїти теоретичні знання щодо особливостей визначення загальних та індивідуальних (ідентифікаційних) ознак почерку та виконавши власноруч рукописний текст проаналізувати, здійснивши його розробку.*

Контрольні запитання

1. В чому відмінність усної та писемної мови особи?
2. Чи можна змінити свій почерк?
3. Як виявити, що особа виконувала певний текст під примусом з боку іншої особи?

Рекомендована література

1. Арешонков В. В. Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів: монографія: Київ: ФОП Маслаков, 2020. 468 с.
2. Воробей О. В. Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 40 с.
3. Іщенко А.В., Будзієвський М.Ю., Красюк І. П. Поняття й система методів техніко-криміналістичного дослідження документів. Навч. посібник. Київ: Еліт Прінт, 2011. 97 с.

4. Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: автореф. дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2006. С. 9–10
5. Кобилянський О. Л., Корнєєва В. А. Криміналістичне дослідження документів. *Dictum Factum*. 2022. № 1 (11). С. 40–56.
6. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
7. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.
8. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
9. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
10. Криміналістика: навчальний підручник: / за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.
11. Криміналістична техніка: Навч. посібник / Кол. авторів; За ред. А. В. Кофанова. Київ: «КІЙ». 2006. 456 с.
12. Криміналістичне документознавство: Практич. посіб. / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Біркжова, К. М. Ковальов; За заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. 332 с.
13. Патик Л. Л. Техніко-криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 142 с.
14. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА

Тема 7. Загальні положення криміналістичної тактики. Слідчі версії та планування у розслідуванні

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає засвоєння здобувачами освіти знань шляхом застосування методу навчальної дискусії, а також моделювання професійної діяльності слідчого у ході планування своєї професійної діяльності в цілому та розслідування окремого кримінального провадження.

Навчальні питання

1. Поняття, завдання і структура криміналістичної тактики.
2. Система тактичних засобів.
3. Тактика слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій: процесуальна регламентація, тактичні правила і прийоми, етапи проведення.
4. Поняття та значення слідчих версій у діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.
5. Загальні засади організації розслідування.
6. Планування розслідування у кримінальному провадженні в цілому, планування тактичних операцій та окремих слідчих (розшукових) дій.

Контрольні запитання

1. Які джерела та функції тактичних прийомів? Наведіть класифікацію тактичних прийомів.
2. В чому полягає відмінність між тактичною операцією і тактичною комбінацією?
3. В чому полягають психологічні основи тактичних прийомів?
4. Наведіть класифікацію криміналістичних версій?
5. Які правила побудови слідчих версій?
6. Що таке тактична ситуація та яка її класифікація?

Рекомендована література

1. Гресь Ю. О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 267 с.
2. Гресь Ю. О., Динту В. А. Технологія прийняття тактичного рішення: проблемні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 11. С. 350–354.
3. Домашенко О. М. Тактичні помилки у слідчій діяльності: монографія. Харків: Апостіль, 2019. 168 с.
4. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
5. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.

6. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

7. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

8. Криміналістика: навчальний підручник: / за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

9. Криміналістична тактика: навч. посіб. / за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2016. 244 с.

10. Мирошніченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: теоретичні основи та прикладні аспекти / за ред. проф. А. Ф. Волобуєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 456 с.

11. Сиводєд І. С. Теоретичні та організаційно-тактичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень, які вчинені на окупованих територіях України: монографія. Київ: «Видавництво Люділа», 2023. 924 с.

12. Тактичний кримінальний аналіз: теорія і практика: навчальний посібник. Одеса: РВВ ОДУВС, 2019. 216 с.

13. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

14. Тіщенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, Ю. О. Гресь, А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

15. Тіщенко В. В., Белік Л. С., Загородній В. Є. Тактико-психологічні засади слідчої та оперативно-розшукової діяльності: навч.-метод. посібник. Одеса: видавничий дім «Гельветика», 2019. 160 с.

16. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Апостиль, 2013. 440 с.

17. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи: добірка наук. праць. Харків: Право, 2020. 1280 с.

18. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика. Системно-структурний аналіз: монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 431 с.

Тема 8. Тактика огляду та обшуку

***Методи навчання:** Освоєння даної теми передбачає проведення практичного заняття у формі заняття-інсценування, яке передбачає спільну роботу студентів у малих групах із поділом ролей і виконанням своєї процесуальної ролі відповідно до положень КПК України та тактико-криміналістичних рекомендацій.*

Практичне заняття 1. Теоретичні положення тактика огляду та обшуку

Навчальні питання

1. Поняття огляду, його види та загальні умови проведення.
2. Сутність, мета і завдання огляду місця події.
3. Підготовка до огляду місця події, його стадії, методи і прийоми.
4. Тактика огляду трупа на місці його знаходження. Огляд предметів і документів.
5. Тактика слідчого освідування живої особи.
6. Поняття, види та загальні умови проведення обшуку.
7. Підготовка до обшуку, його стадії, методи і прийоми.
8. Фіксація ходу і результатів огляду та обшуку.

Контрольні запитання

1. Хто відноситься до учасників огляду та обшуку?
2. Які учасники огляду та обшуку є обов'язковими?
3. У яких випадках огляд та обшук можуть проводитися без залучення понятих?
4. Яка роль понятих у ході проведення огляду та обшуку?
5. Яка роль спеціалістів у ході проведення огляду та обшуку?
6. В чому полягають тактичні особливості проведення групового обшуку?

Практичне заняття 2. Тактика огляду місця події

Заняття проводиться на інсценованому місці події. Під час огляду робляться помітки для протоколу і накреслюється схема, при цьому використовується таке приладдя: валіза слідчого, фотоапарат, інше приладдя.

Методичні рекомендації: в ході даного практичного заняття студенти мають розподілити між собою ролі, які вони виконуватимуть під час моделювання проведення огляду місця події. Викладач забезпечує створення моделі місця події та слідкує за діями студентів. За результатами моделювання огляду місця події студенти мають скласти протокол огляду місця події (у якості форми протоколу можна скористатися Додатком 4), скласти план-схему до протоколу огляду місця події, виконати фотозйомку.

Контрольні запитання

1. Як визначити центр місця події?
2. Хто здійснює керівництво проведенням огляду?
3. Яку функцію виконують оперативні співробітники під час проведення огляду?
4. Коли здійснюється заповнення протоколу огляду та хто його підписує?

Рекомендована література

1. Аленін Ю.П., Аркуша Л.І., Гловюк І.В., Волошина В.К., Малахова О.В., Торбас О.О. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 141с.

2. Алексєйчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія: монографія / за ред. В.О. Коновалової. Харків: Апостіль, 2011. 230 с.

3. Аркуша Л.І., Загородній І.В., Стародубов С.В. Визнання доказів отриманих внаслідок проведення обшуку недопустимими: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 417–421. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2023/100.pdf

4. Бишевец О.В. Тактико-психологічне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навч. Посібник. Київ: Алерта, 2015. 140 с.

5. Загородній В.Є., Супруновський А.І., Єлховський І.В., Загородній І.В., Чіпко Н.В., Бойко-Джумеля В.І. Автоматизоване робоче місце слідчого, детектива та процесуального керівника (прокурора): навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2019. 150 с.

6. Комаха В.О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертів: монографія. Вінниця: Держ. картогр. фабрика, 2006. 736 с.

7. Комаха В. О. Тактичні особливості проведення слідчого огляду: монографія. Ізмаїл: СМІЛ, 2006. 210 с.

8. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації: наук.-практ. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрул. та кримін, поліції. 2-ге вид. Харків: Золоті сторінки, 2019. 224 с.

9. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.

10. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

11. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

12. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т.А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

13. Кримінальний процес: навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.]; НУ «Одеська юридична академія» [Електронне видання]. Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.

14. Лисиченко В. К., І. І. Когутич. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів. Київ: ДІЯ, 2002. 182 с.

15. Нечваль А. О. Тактика обшуку у житлі чи іншому володінні особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2020. 219 с.

16. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук. – практич. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

17. Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд Ю. Ю., Дрозд В. Г. Настильна книга слідчого/дізнавача. Процесуальні дії у досудовому розслідуванні. Основні процесуальні документи. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2021. 432 с.

18. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

19. Сиводед І. С. Теоретичні та організаційно-тактичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень, які вчинені на

окупованих територіях України: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 924 с

20. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

21. Тищенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тищенко, О. П. Ващук, Ю. О. Гресь, А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

22. Цехан Д. М., Чумак С. П. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду та обшуку під час розслідування. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 396–401.

23. Щодо надання роз'яснення терміна «інше володіння особи»: Лист Міністерства юстиції України від 31.07.2013 № 423–0–2–13/11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v423–323–13#Text>.

Тема 9. Тактика допиту

Методи навчання: *Освоєння даної теми передбачає моделювання професійної діяльності слідчого та адвоката, проведення практичного заняття у формі заняття-інсценування, яке передбачає спільну роботу студентів у малих групах із поділом ролей і виконанням своєї процесуальної ролі відповідно до положень КПК України та тактико-криміналістичних рекомендацій.*

Навчальні питання

1. Поняття, значення і види допиту. Психологічний процес формування показань.
2. Підготовка до допиту. Тактичні прийоми допиту і фактори їх вибору та застосування.
3. Тактичні особливості допиту потерпілих та свідків
4. Тактичні особливості допиту підозрюваних.
5. Тактичні особливості допиту неповнолітніх, осіб з психологічними і фізичними вадами, а також за участю спеціаліста, перекладача і захисника.
6. Фіксація ходу і результатів допиту.

Контрольні запитання

1. Які існують види запитань?
2. Які запитання забороняється ставити допитуваній особі?

3. В чому полягає підготовка слідчого до проведення допиту?
4. В чому полягає значення вибір часу та місця проведення допиту?
5. Що таке проблемна ситуація допиту та які види проблемних ситуацій допиту існують?

Рекомендована література

1. Алєнін Ю.П., Аркуша Л. І., Гловюк І. В., Волошина В. К., Малахова О. В., Торбас О. О. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 141с.
2. Баверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування. *Юридична психологія*. 2019. № 1 (24). С. 62–68.
3. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту: навч. посібник. Київ: НВТ «Правник», 1997. 64 с.
4. Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: лекція. Харків: Ун-т внутр. справ, 1997. 28 с.
5. Демидова Є. Є. Тактика допиту обізнаних осіб: монографія. Харків: Апостіль, 2013. 232 с.
6. Жалдак І. А. Актуальні питання тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 304–311.
7. Затєнацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2010. 160 с
8. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.
9. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
10. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
11. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т.А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.
12. Кримінальний процес: навч. посібник / Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша [та ін.]; НУ «Одеська юридична академія» [Електронне видання]. Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.

13. Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд Ю. Ю., Дрозд В. Г. Настільна книга слідчого/дізнавача. Процесуальні дії у досудовому розслідуванні. Основні процесуальні документи. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2021. 432 с.

14. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

15. Сиводєд І. С. Теоретичні та організаційно-тактичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень, які вчинені на окупованих територіях України: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 924 с

16. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

17. Тищенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тищенко, О. П. Вашук, Ю. О. Гресь, А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

18. Тищенко В. В. Тактичні аспекти допиту зп методом процесуального інтерв'ю. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів. Матеріали ІХ міжнар. круглого столу. Одеса: Гельветика, 2021. С. 105–107.

19. Фунікова О. В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці: монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2008. 144 с.

20. Чернов О. В. Тактика, стратегія та особливості допиту свідків на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів, вчинених у зв'язку із виконанням службових обов'язків. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 221–227.

Тема 10. Тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту

Методи навчання: *Освоєння даної теми передбачає моделювання професійної діяльності слідчого, проведення практичного заняття у формі заняття-інсценування, яке передбачає спільну роботу студентів у малих групах із поділом ролей і виконанням своєї процесуальної ролі відповідно до положень КПК України та тактико-криміналістичних рекомендацій.*

Навчальні питання

1. Поняття, завдання й об'єкти пред'явлення для впізнання.
2. Підготовка і тактичні правила пред'явлення для впізнання живих осіб, трупів, предметів та інших об'єктів.
3. Підготовка і тактичні правила впізнання по фотографіях, відеозаписах, по голосу та функціональних ознаках.
4. Поняття, форми, завдання слідчого експерименту.
5. Підготовка і тактичні особливості слідчого експерименту.
6. Фіксація ходу і результатів пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту.

Контрольні запитання

1. В чому полягають особливості проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням осіб, як впізнає та пред'являється?
2. Які особливості пред'явлення для впізнання трупів?
3. Що таке туалет трупа?
4. У яких випадках забороняється проведення слідчого експерименту?

Рекомендована література

1. Алєнін Ю.П., Аркуша Л. І., Глов'юк І. В., Волошина В. К., Малахова О. В., Торбас О. О. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 141с.
2. Бишевец О. В. Тактико-психологічне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навч. посібник Київ: Алерта, 2015. 140 с.
3. Галаган В.І., Басиста І. В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 236 с.
4. Домашенко О. М. Тактичні помилки у слідчій діяльності: монографія. Харків: Апостіль, 2019. 168 с.
5. Загородній В.Є., Супруновський А. І., Єлховський І. В., Загородній І. В., Чіпко Н. В., Бойко-Джумеля В. І. Автоматизоване робоче місце слідчого, детектива та процесуального керівника (прокурора): навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2019. 150 с.
6. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.

7. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

8. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

9. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

10. Кримінальний процес: навч. посібник / Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша [та ін.]; НУ «Одеська юридична академія» [Електронне видання]. Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.

11. Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд Ю. Ю., Дрозд В. Г. Настільна книга слідчого/дізнавача. Процесуальні дії у досудовому розслідуванні. Основні процесуальні документи. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2021. 432 с.

12. Тіщенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, Ю. О. Гресь, А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

13. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

РОЗДІЛ 4

Криміналістична методика розслідування

Тема 11. Загальні положення криміналістичної методики

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає засвоєння здобувачами освіти знань шляхом застосування методу навчальної дискусії, методу пізнавальних ігор задля закріплення теоретичних знань.

Навчальні питання

1. Поняття, структура та завдання криміналістичної методики розслідування злочинів як розділу криміналістики.
2. Криміналістична класифікація злочинів: підстави побудови та призначення.
3. Криміналістична характеристика злочинів: структура, теоретичне та практичне значення.
4. Види та форми взаємодії в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.
5. Ситуаційний підхід у розслідуванні кримінальних правопорушень.
6. Класифікація окремих методик розслідування кримінальних правопорушень.

Контрольні запитання

1. Визначте структуру окремої криміналістичної методики.
2. Визначте підстави побудови криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень.
3. Визначте структуру криміналістичної характеристики.
4. В чому проявляється взаємозв'язок між елементами криміналістичної характеристики?
5. Що таке типова слідча ситуація та як вона впливає на висунення версій та постановку тактичних завдань?
6. Які існують підходи до розмежування етапів розслідування?

Рекомендована література

1. Аркуша Л.І., Гуртієва Л. М., Д'ячкова М.О., Загородній І. В., Мурзановська А. В., Підгородинська А. В., Торбас О. О. Теорія та практика досудового розслідування в умовах протидії: навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2023. 136 с.
2. Аркуша Л.І., Загородній І. В., Чіпко Н. В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з існування неконтрольованих територій в Україні, та злочинців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 238–241.
3. Белік Л. С. Висновок спеціаліста у кримінальному судочинстві. *Криміналістика і судова експертиза: міжсвідом. наук.-метод. зб. Київський НДІ судових експертиз*. Київ: Видавництво Ліра-К. 2022. Вип. 67. С. 51–57.
4. Белік Л. С. До питання тактичних засад взаємодії слідчого, слідчого судді з експертом у кримінальному провадженні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Том XXVII. С. 22–30.
5. Гарасимів О. І., Дуфенюк О. М., Захарова О. В. та ін. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
6. Єфімов М.М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень: підруч. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 271 с.
7. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.
8. Когутич І. І. Проблеми методології криміналістики та інших її складових частин: навчальний посібник. Тернопіль – Львів: Підручники і посібники, 2016. 220 с.
9. Колодіна А. С. Екстраполяція принципів окремих методик розслідування у слідчу діяльність. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 11. С. 355–361.
10. Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів: монографія / за наук.ред. В. В. Тіщенко. Одеса: «Юридична література», 2022. 176 с.
11. Копча В.В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

12. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 2. 328 с.
13. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
14. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
15. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т.А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.
16. Мирошніченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: теоретичні основи та прикладні аспекти /за ред. проф. А. Ф. Волобуєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 456 с.
17. Розслідування окремих видів злочинів. Навч. посіб. / За ред. М. А. Погорєцького, Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.
18. Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень / За ред. В. В. Пяковського. Київ: 7БЦ, 2022. 256 с.
19. Самойленко О. А. Слідча та слідчо-розшукова моделі типових ситуацій розслідування кримінального правопорушення. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2019. № 1. С. 121–124.
20. Сиводєд І. С. Теоретичні та організаційно-тактичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень, які вчинені на окупованих територіях України: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 924 с.
21. Татарин Н. М. Концептуальні засади організації та планування розслідування кримінальних правопорушень: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 332 с.
22. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
23. Тіщенко В. В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Том XIX. Одеса: Гельветика. С. 361–381.
24. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.
25. Тіщенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, Ю. О. Гресь,

А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

26. Цільмак О.М., Користін О. Є., Заєць О. М. та ін. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Фенікс, 2017. 352 с.

27. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. 319 с.

Тема 12. Методика розслідування вбивств і насильницьких статевих кримінальних правопорушень

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає засвоєння здобувачами освіти знань шляхом застосування методу мозкового штурму задля вирішення конкретних комплексних завдань розслідування.

Практичне заняття 1. Методика розслідування вбивств

Навчальні питання

1. Криміналістична класифікація і характеристика вбивств.
2. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні вбивств.
3. Типові слідчі ситуації та програми початкового етапу розслідування вбивств.
4. Особливості розслідування окремих видів убивств:
 - 4.1. Розслідування вбивств на замовлення.
 - 4.2. Розслідування вбивств на сексуальному ґрунті.
 - 4.3. Розслідування вбивств, вчинених з корисливих мотивів.
 - 4.4. Розслідування дітовбивств.
5. Особливості розслідування замаскованих вбивств (з приховуванням, розчленуванням трупа, інсценуванням певних подій і обставин тощо).
6. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні вбивств

Контрольні запитання

1. В чому полягає специфіка розслідування вбивств в умовах очевидності?
2. В чому полягає специфіка розслідування вбивств в умовах неочевидності?
3. Яку інформацію про особу злочинця можна отримати за результатами огляду місця події?
4. Які елементи відносяться до слідової картини при розслідуванні вбивств?
5. В чому полягає специфіка взаємодії слідчого із оперативними співробітниками та слідчого зі спеціалістами та експертами при розслідуванні вбивств?

Практичне заняття 2. Методика розслідування статевих кримінальних правопорушень

Навчальні питання

1. Криміналістична класифікація насильницьких статевих кримінальних правопорушень.
2. Криміналістична характеристика зґвалтувань.
3. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні зґвалтувань.
4. Типові слідчі ситуації та програми початкового етапу розслідування зґвалтувань.
5. Особливості розслідування розбещення неповнолітніх та домагання дитини для сексуальних цілей
6. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні насильницьких статевих кримінальних правопорушень.

Контрольні запитання

1. В чому відмінність сексуального вбивства від зґвалтування, після якого жертву було вбито?
2. В чому полягають особливості проведення допиту потерпілої особи при розслідуванні статевих кримінальних правопорушень?
3. Визначте засоби криміналістичної профілактики та попередження вчинення статевих кримінальних правопорушень.

Рекомендована література

1. Комаринська Ю. Б. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: НАУВСУ, 2010. 235 с.
2. Комаринська Ю. Б. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 124 с.
3. Костенко М. В. Вбивства на замовлення: криміналістична характеристика: монографія / за ред. В. О. Коновалової. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 160 с.
4. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 2. 328 с.
5. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
6. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
7. Криміналістика: навчальний підручник: / за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.
8. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
9. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 220 с.
10. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Духенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
11. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей: монографія. Вінниця: Твори, 2022. 624 с.
12. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук. – практич. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

13. Особливості розслідування окремих видів злочинів: збірник методичних рекомендацій / за заг. ред. О. В. Авраменка, Р. І. Благути, О. В. Захарової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 692 с.

14. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика: навч.-метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.

15. Розслідування злочинів проти особи: керівництво для слідчих / С. В. Ківалов, Ю. П. Аленін, Є. Л. Стрельцов, В. В. Тіщенко. Одеса: Юрид. літ., 2014. 208 с.

16. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевец, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. Київ: Прав. єдність, 2015. 536 с.

17. Саінчин С. О. Організація і тактика розслідування дитовбивств: монографія. Одеса: ТЕС, 2014. 237 с.

18. Сотула О. С., Саінчин О. С., Стрельцов Є. Л. Кримінально-правова характеристика та основи розслідування умисних вбивств: монографія. Херсон-Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 928 с.

19. Стародубов С. В. Місце криміналістичної методики розслідування злочинів минулих років у системі криміналістичних методик. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 43. Т. 3. С. 54–59.

20. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

21. Тіщенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тіщенко, О. П. Вашук, Ю. О. Гресь, А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

22. Хижняк Є. С. Окремі аспекти зарубіжної практики протидії умисним убивствам підрозділами кримінальної поліції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (95). С. 257–275.

23. Юхно О. О. Запобігання, розкриття і розслідування органами внутрішніх справ вбивств та зґвалтувань: практичний посібник. Одеса: ОДУВС, 2009. 365 с.

Тема 13. Методика розслідування корисливих та корисливо-насиленницьких кримінальних правопорушень

Методи навчання: Освоєння даної теми передбачає засвоєння здобувачами освіти знань шляхом застосування методу мозкового штурму задля вирішення конкретних комплексних завдань розслідування.

Практичне заняття 1. Методика розслідування корисливих кримінальних правопорушень

Навчальні питання

1. Криміналістична класифікація корисливих кримінальних правопорушень.
2. Криміналістична характеристика крадіжок.
3. Криміналістична характеристика шахрайств.
4. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні корисливих кримінальних правопорушень.
5. Типові слідчі ситуації, версії і тактичні завдання та засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування крадіжок та шахрайств.

Контрольні запитання

1. В чому полягають особливості розслідування квартирних крадіжок?
2. В чому полягають особливості розслідування кишенькових крадіжок?
3. В чому полягають особливості розслідування крадіжок транспортних засобів?
4. Які існують шахрайські схеми із використанням мережі Інтернет?
5. Наведіть сучасні шахрайські схеми з банківськими картками.
6. Проаналізуйте особливості розслідування шахрайств у сфері страхування.

Практичне заняття 2.

Методика розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

Навчальні питання

1. Криміналістична класифікація корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.
2. Криміналістична характеристика грабежів, розбійних нападів та вимагань, пов'язаних зі зникненням особи.
3. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні грабежів, розбійних нападів та вимагань, пов'язаних зі зникненням особи.
4. Типові слідчі ситуації, тактичні завдання і засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування грабежів, розбійних нападів та вимагань, пов'язаних зі зникненням особи.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте особливості організації та здійснення розслідування розбійних нападів на інкасаторів.
2. Охарактеризуйте особливості організації та здійснення розслідування вимагань, пов'язаних зі зникненням особи.
3. Визначте особливості використання спеціальних знань при розслідуванні корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень.

Рекомендована література

1. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа: монографія. Харків: Право, 2021. 720 с.
2. Войтович Є. М., Тичина Д. М., Антошук А. О. Основи методики розслідування насильницького зникнення людини: монографія. Київ: 7БЦ, 2022. 176 с.
3. Галаган В.І., Яковенко М. О. Особливості методики розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років. Монографія. Луганськ: ЛДУВС6, 2013. 240 с.
4. Дідківська Г. В. Особливості кримінально-процесуального провадження у злочинах, вчинених неповнолітніми із соціально-неблагополучних сімей: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 216 с.

5. Дрозд В.Ю., Чаплинський К. О. Методика розслідування крадіжок з автотранспортних засобів: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 306 с.

6. Єфімов М.М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень: підруч. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 271 с.

7. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 216 с.

8. Кобзар О. Ф., К. О. Чаплинський. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок: навч. посіб.: ДДУВС, 2018. 161 с.

9. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації: наук.-практ. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрул. та кримін, поліції. 2-ге вид. Харків: Золоті сторінки, 2019. 224 с.

10. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 2. 328 с.

11. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2 ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

12. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

13. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т.А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

14. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

15. Любчинський О. В. Особливості розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів, 2018. 230 с.

16. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

17. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах. Харків: Право, 2009. 168 с.

18. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук. – практич. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

19. Особливості розслідування окремих видів злочинів: збірник методичних рекомендацій / за заг. ред. О. В. Авраменка, Р. І. Благути, О. В. Захарової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 692 с.

20. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика: навч.-метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.

21. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. Київ: Прав. єдність, 2015. 536 с.

22. Самойленко О. А. Інтернет-шахрайства в Україні: технології вчинення, шляхи протидії та запобігання / Internet fraud: technologies of performance, ways of counteraction and prevention Scientific Journal «ScienceRise: Juridical Science». 2021. No 2(16). С. 65–70.

23. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

24. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

Тема 14. Методика розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї

***Методи навчання:** Освоєння даної теми передбачає засвоєння здобувачами освіти знань шляхом застосування методу мозкового штурму задля вирішення конкретних комплексних завдань розслідування.*

Навчальні питання

1. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї.

2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів.
3. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до них.
4. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів.
5. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до них.
6. Типові слідчі ситуації і програми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів.
7. Типові слідчі ситуації і програми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів до них.
8. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї.

Контрольні запитання

1. Які злочинні дії об'єднуються поняттям «незаконний обіг»?
2. В чому полягають особливості розслідування контрабанди наркотичних засобів та вогнепальної зброї?
3. В чому полягають особливості розслідування незаконного виробництва, транспортування, зберігання та збуту наркотичних засобів, їх аналогів та прекурсорів?
4. В чому полягають особливості розслідування незаконного заволодіння вогнепальною зброєю?

Рекомендована література

1. Албул С.В., Андрусенко С. В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних

слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2018. 100 с.

2. Берднік І. В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах. *Аналітично-порівняльне право: електронне наукове видання*. 2023. № 5. С. 465–469. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290756/284389>.

3. Вознюк А. А., Щирська В. С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: монографія. Київ: Освіта України, 2017. 184 с.

4. Досудове розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій / [М. Цуцкірідзе, С. Гайду, О. Юхно, В. Бурлака, В. Носов та ін.]. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ; «Факт», 2021. 188 с.

5. Єфімов М.М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень: підруч. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 271 с.

6. Когутич І. І. Тема. 7. Розслідування злочинів про незаконні дії з наркотичними засобами. 2020. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi_2f7E1fuDAxUj8QIHNdR0A_cQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Flaw.lnu.edu.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2020%2F04%2F2020-Kohutych-lektsiia-rozsliduvannia-NONZ-doc.doc&usg=AOvVaw1Wz_0s8AzlroGizMSow-S-&opi=89978449

7. Колесник В.А., Гора І. В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 400 с.

8. Корнієнко М. В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.

9. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 2. 328 с.

10. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

11. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

12. Криміналістика: навчальний підручник: /за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

13. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

14. Кримінальна відповідальність та розслідування злочинів, вчинених з використанням зброї / Ю. М. Береза, М. М. Єфімов, В. П. Кононець, А. С. Новосад, І. В. Пиріг, С. А. Риб'янець, О. С. Скок, О. І. Соболь, К. О. Чаплинський, А. П. Черненко, С. А. Шалгунова, Т. В. Шевченко, А. Г. Шиян, В. А. Якушкін / За заг. ред. к. ю. н., доцента Шалгунової С. А. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 364 с.

15. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

16. Наумович І. С. Сучасні форми незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження. Науковий вісник *Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 61. С. 108–111.

17. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п#Text>

18. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text>

19. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text>

20. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. Київ: Прав. єдність, 2015. 536 с

21. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

22. Тіщенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, Ю. О. Гресь, А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

23. Щербаковський М. Г., Андрєєв Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї: монографія. Харків, 2021. 192 с.

Тема 15. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності на об'єктах припортової інфраструктури

***Методи навчання:** Освоєння даної теми передбачає засвоєння здобувачами освіти знань шляхом застосування методу мозкового штурму задля вирішення конкретних комплексних завдань розслідування.*

Навчальні питання

1. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності.
2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.
3. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.
4. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності.
5. Типові слідчі ситуації і програми початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності.
6. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності

Контрольні запитання

1. Опираючись на законодавство, визначте, хто така службова особа.
2. Визначте, які кримінальні правопорушення відносяться до корупційних.
3. Охарактеризуйте особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні кримінальних правопорушень корупційної спрямованості.
4. Визначте, які негласні слідчі (розшукові) дії та з якою метою можуть проводитися під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності.
5. Охарактеризуйте особливості розслідування ухилення від сплати податків та зборів.
6. В чому полягають особливості виявлення, викриття та розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою?
7. В чому полягають особливості виявлення, викриття та розслідування пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі?

Рекомендована література

1. Аркуша Л.І., Гуртієва Л. М., Д'ячкова М.О., Загородній І. В., Мурзановська А. В., Підгородинська А. В., Торбас О. О. Теорія та практика досудового розслідування в умовах протидії: навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2023. 136 с.
2. Аркуша Л.І., Стародубов С. В., Стоянов М. М., Торбас О. О., Шилін Д. В. Бюро економічної безпеки України: перспективи та ризики. Право і суспільство. 2020. № 6. Ч. 2. С. 172–177. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/6-2_2020/part_2/28.pdf
3. Вахрушев О. В. Методика розслідування службової недбалості: дис. ... докт. філософії: спец. 081– Право. Харків, 2021. 245 с.
4. Горох О. П., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Розслідування корупційних правопорушень: курс. Київ, 2019. 24 с. URL: <https://acres.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/course47.pdf>
5. Кимлик Н. В. Розслідування корупційних правопорушень у кримінальному процесі України: монографія / Н. В. Кимлик,

Р. В. Кимлик, Н. А. Жерж. Ірпінь: Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2014. 205 с.

6. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 2. 328 с.

7. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

8. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

9. Криміналістика: навчальний підручник: / за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

10. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

11. Криміналістичне забезпечення виявлення і розслідування злочинів: монографія / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.

12. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

13. Обаль О. О. Взаємодія правоохоронних, контролюючих та інших органів при розслідуванні економічних злочинів: дис. ... докт. філософії: спец. 081–Право. Харків, 2021. 227 с.

14. Організована та економічна злочинність=Organised and financial crime: підручник / С. В. Ківалов, Б. М. Головкін, В. О. Туляков, Т. В. Мельничук, Л. І. Аркуша, В. І. Маркін, Д. Є. Крикливець; за ред. В. О. Тулякова. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. 292 с. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.26025>

15. Основи методики розслідування організованої злочинної діяльності і проявів корупції: навч. посіб. / В. В. Тіщенко, Л. І. Аркуша, В. М. Плахотіна. Одеса: Фенікс, 2010. 286 с.

16. Особливості розслідування окремих видів злочинів: збірник методичних рекомендацій / за заг. ред. О. В. Авраменка, Р. І. Благуг-

ти, О. В. Захарової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 692с.

17. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... докт. філософії: спец. 081–Право. Харків, 2023. 296 с.

18. Подобний О. О. Правові та організаційні засади боротьби з організованою злочинністю в Україні: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 209 с.

19. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.

20. Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. ... докт. філософії: спец. 081–Право. Харків, 2023. 219 с.

21. Репчонок А. Ю. Поняття, ознаки та класифікація злочинів у сфері економіки. *Держава і регіони*. 2020. № 2 (68). С. 278–284.

22. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевец, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. Київ: Прав. єдність, 2015. 536 с.

23. Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень: навч. посібник / за заг. ред. В. В. Пяковського. Київ: 7БЦ, 2022. 256 с.

24. Тертишник В. М., Каменський Д. В., Кошовий О. Г., Корнієнко М. В., Тертишник О. І., Ченцов В. В. Протидія white-collar crime (інтегративний аналіз, коментар законодавства та пошук шляхів його удосконалення). Київ: Алерта, 2021. 346 с.

25. Тіщенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

26. Ужва А. М. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. Миколаїв, 2019. 228 с.

27. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с.

ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота полягає у поглибленому освоєнні студентам окремих питань лекційних та практичних занять, а також питань, що є дотичними до тем аудиторної роботи, але вимагають здійснення самостійного дослідження. Виконання самостійної роботи передбачає підготовку рефератів або доповідей у вигляді презентацій, написання студентських наукових робіт у відповідності до запропонованої тематики та окреслених питань.

Тема 1.

Об'єкт, предмет, завдання і система криміналістики. Загальна та окремі теорії криміналістики

1. Генезис зародження криміналістичного знання.
2. Ганс Гросс – батько сучасної криміналістики.
3. Сучасне розуміння об'єкту криміналістики та перспективи його розширення.
4. Воєнна криміналістика.
5. Тактика злочинної діяльності.
6. Криміналістичне забезпечення адвокатської діяльності.

Тема 2.

Загальні положення криміналістичної техніки

1. Поняття та класифікація спеціальних знань.
2. Спеціаліст та його роль у діяльності з розкриття та розслідування злочинів.
3. Підготовка матеріалів для проведення експертизи.
4. Види експертиз та їх класифікація.
5. Економічні експертизи і їх роль у розслідуванні.
6. Криміналістичне дослідження запахових слідів: історія та сучасні перспективи.

Тема 3.

Криміналістична фотографія і відеозапис. Криміналістичне дослідження зовнішніх ознак людини (габітологія)

1. Використання фотографування у 3D-модельованні обстановки місця події.
2. Сучасні перспективи аудіо- та відеодосліджень.
3. Динамічні ознаки особи та їх значення у ідентифікації особи.
4. Сучасні методи ототожнення особи за фото- та відеозображеннями із використанням технології розпізнання осіб.
5. Можливості використання методів антропології для встановлення особистості виявлених кісток та тіл невстановлених осіб.

Тема 4.

Криміналістичне слідознавство (трасологія)

1. Сучасні техніко-криміналістичні засоби пошуку, виявлення, фіксації та дослідження слідів рук.
2. Механізм утворення об'ємних та поверхневих слідів.
3. Історія криміналістичної дактилоскопії.
4. Сучасні можливості ДНК-досліджень.

Тема 5.

Криміналістичне зброєзнавство

1. Конструктивні особливості та моделі автомата Калашникова.
2. Різновиди замаскованої зброї.
3. Різновиди і будова вибухових пристроїв та сліди їх застосування.
4. Ракети як різновид боєприпасів та їх класифікація.
5. Саморобна вогнепальна зброя.

Тема 6.

Криміналістичне документознавство

1. Системи захисту грошових знаків різних держав.
2. Розвиток ШІ у сфері виконання письмових знаків (письма) та їх дослідження.
3. Особливості встановлення авторства певного тесту.

4. Види зразків тексту, необхідних для проведення авторознавчого та почеркознавчого дослідження, та правила їх виконання.

5. Семантико-текстуальна експертиза писемного та усного мовлення.

Тема 7.

Загальні положення криміналістичної тактики. Слідчі версії та планування у розслідуванні

1. Тактичний прийом як центральний елемент криміналістичної тактики.
2. Негласні слідчі (розшукові) дії: класифікація та можливості їх використання для вирішення важливих завдань розслідування.
3. Криміналістичні версії та їх види.
4. Правила висунення версій та засоби їх перевірки.
5. Планування та види планів у практичній діяльності слідчого.

Тема 8.

Тактика огляду та обшуку

1. Тактичні особливості проведення обшуку у вигляді тактичної операції.
2. Огляд місця події як джерело інформації про особу злочинця.
3. Попереднє дослідження слідів та значення висновків слідчого і спеціаліста для розслідування.
4. Негативні обставини та принципи їх виявлення.
5. Особливості огляду транспортних засобів та приміщень з метою виявлення схованок.

Тема 9.

Тактика допиту

1. Особливості тактики допиту у режимі відеоконференції.
2. Підготовка до допиту та її значення.
3. Тактичні прийоми викриття неправдивих показань.
4. Тактичні особливості допиту неповнолітніх осіб.
5. Використання тактичних прийомів допиту у практичній діяльності адвоката.

Тема 10.

Тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту

1. Тактичні особливості пред'явлення для впізнання за голосом.
2. Перевірка показань на місці як різновид слідчого експерименту.
3. Багаторазові експериментальні дії як складова слідчого експерименту.
4. Особливості проведення слідчого експерименту при розслідуванні дорожньо-транспортних подій.
5. Слідчий експеримент як засіб виявлення нових доказів у розслідуванні.

Тема 11.

Загальні положення криміналістичної методики

1. Криміналістична характеристика як типова інформаційна модель злочинної події.
2. Особливості та перспективи використання взаємодії співробітників правоохоронних органів із громадськістю та ЗМІ.
3. Особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час здійснення розслідування кримінальних правопорушень.
4. Принципи розробки окремих криміналістичних методик.
5. Місце тактичних операцій у структурі положень окремої криміналістичної методики.

Тема 12.

Методика розслідування вбивств і насильницьких статевих кримінальних правопорушень

1. Особливості розслідування замовних убивств.
2. Криміналістичне дослідження зв'язку «жертва-злочинець» при розслідуванні убивств.
3. Особливості розслідування вбивств минулих років.
4. Висновок судово-медичного експерта як джерело інформації про злочинця.
5. Особливості розслідування серійних убивств.

Тема 13.

Методика розслідування корисливих та корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень

1. Розслідування шлюбного аферизму як різновиду шахрайств.
2. Особливості розслідування шахрайств у сфері соціального страхування.
3. Азартні ігри як різновид шахрайств.
4. Особливості розслідування кіднепінгу.
5. Особливості розслідування крадіжки культурних цінностей.

Тема 14.

Методика розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї

1. Використання сучасних інформаційних технологій у схемах незаконного збуту наркотичних засобів.
2. Виявлення, викриття та розслідування незаконного заволодіння наркотичними засобами, їх аналогами та прекурсорами.
3. Незаконний обіг вогнепальної зброї як різновид транснаціональної злочинної діяльності.
4. Особливості проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів.
5. Вибухотехнічна експертиза та використання її результатів у розслідуванні.

Тема 15.

Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності

1. Особливості виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері будівництва.
2. Особливості виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері кредитування.
3. Злочинні технології легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.
4. Контроль за вчиненням злочину та перспективи його проведення при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.
5. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні економічних правопорушень

Додаток 1. ДАКТИЛОСКОПІЧНА КАРТА

Стать _____

Прізвище _____ дакт. формула _____

Ім'я _____

По батькові _____

Дата народження « ____ » _____ р.

Місце народження _____

Місце проживання _____

ПРАВА РУКА

1. Великий	2. Вказівний	3. Середній	4. Безіменний	5. Мізинець
	16		8	
16		8		4

Лінія згину

ЛІВА РУКА

6. Великий	7. Вказівний	8. Середній	9. Безіменний	10. Мізинець
4		2		1
	2		1	

КОНТРОЛЬНІ ВІДИТКИ

Ліва рука	Великий	Великий	Права рука

Підпис особи, що дактилоскопіюється _____

Карта заповнена « ____ » _____ р.

Карту склав (вказати де і в якому органі, П.І.Б., посада, підпис)

Додаток 2

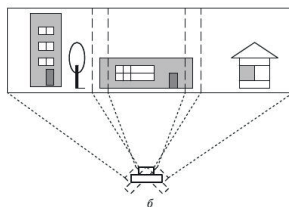
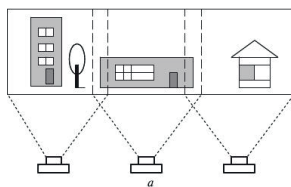
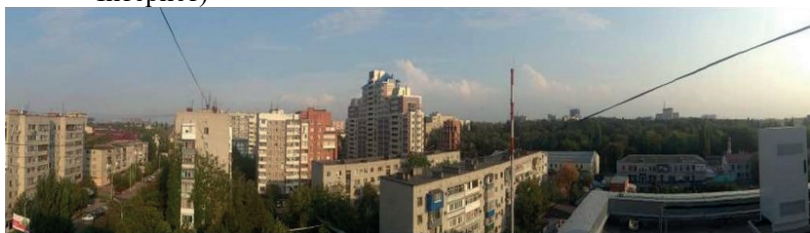
ПРИКЛАДИ ВИКОНАННЯ ФОТОЗЙОМКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

1. Орієнтуюча фотозйомка:

А) виконана методом лінійної панорами (фото взяте з мережі Інтернет)

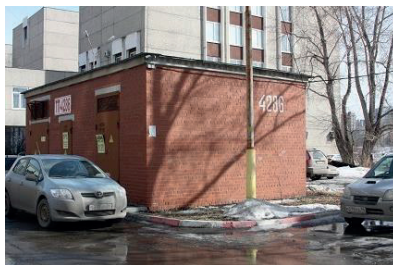
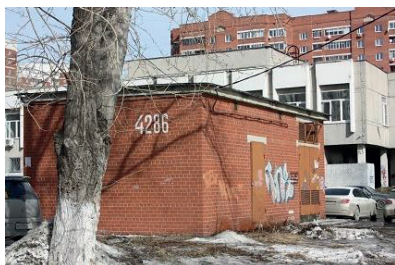
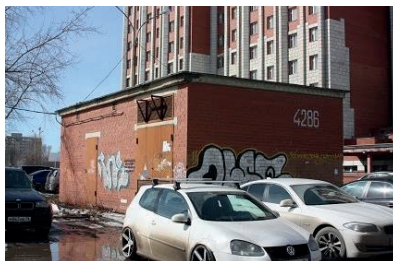

Б) виконана методом кругової панорами (фото взяте з мережі Інтернет)

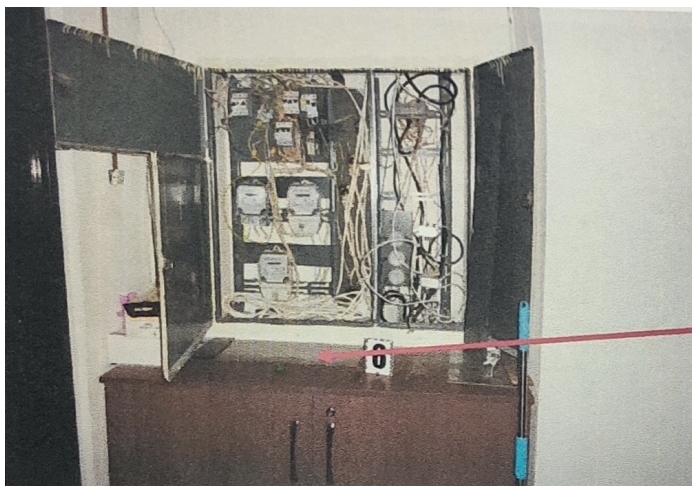

(фото взяте з мережі Інтернет)

2. Оглядова фотозйомка (фото взяті з мережі Інтернет):

3. Вузлова фотозйомка (фото взятє з мережі Інтернет):

4. Детальна фотозйомка:

А) виконана масштабним методом (фото взяті з мережі Інтернет):

(детальна фотозйомка холодної зброї та слідів пострілу виконана лаборантом Криміналістичної лабораторії Кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» О. П. Котенжи)

Б) виконана методом лінійної панорами (фото взяте з мережі Інтернет):

Додаток 3.
ПРИКЛАД ФРАГМЕНТУ ПРОТОКОЛУ ОГЛЯДУ
СЛІДІВ РУК (ВІДБИТКІВ ПАЛЬЦІВ)

ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ
місця події

Місто Одеса

«23» червня 2023 року

Огляд почато о “13” год. “31” хв.

Огляд закінчено о “17” год. “10” хв.

Слідчий СВ відділення поліції № 3 Одеського районного управління поліції № 1 ГУНП в Одеській області старший лейтенант поліції Федоряка О. О., на підставі рапорта поліцейських у відповідності ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України:

В присутності понять:

1) Тульчина Ірина Олегівна, 08.08.1989 р.н., м. Одеса, пров. Світлий, 13 а, кв. 74 тел. 0667389923

2) Кринцова Лілія Іванівна, 34.02.1974 р.н., м. Одеса, вул. Академіка Вільямса, 17, кв.7 тел. 0672248384,

яким у відповідності зі ст.ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз’яснені їхні права і обов’язки.

За участю спеціаліста:

Кривий Артем Віталійович

яким у відповідності з ч. 3, 4, 5 ст. 69; ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз’яснені їхні права і обов’язки.

За участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння особи Гриневич Вікторія Вадимівна, 14.05.1961 р.н., м. Одеса, вул. Академіка Вільямса, 17, кв.9 тел. 0667149354

Перед початком огляду переліченим особам роз’яснено їхнє право бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду також роз’яснено про вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов’язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

цифровий фотоапарат “Sony”, Micro SD на 16 Gb

Проведеним оглядом встановлено: об'єктом огляду являється квартира № 9, яка знаходиться на третьому поверсі будинку № 17 по вул. Академіка Вільямса, м.Одеса

.....
.....
..... На кухонному столі знаходиться скляна півлітрова пляшка. Висота пляшки 260 мм, діаметр дна 60 мм, зовнішній діаметр горличка 28 мм, внутрішній діаметр горличка 17 мм.

Поверхня пляшки суха, глянцева, чиста. Пляшка виготовлена з безбарвного (прозорого) скла.

Слід був слабovidимим, поверхневим, утворений папілярними лініями пальця руки шляхом нашарування потожирових виділень організму людини на поверхню пляшки. Пошук і знаходження сліду здійснювалося шляхом дослідженням поверхні пляшки в косо-падаючих променях світла і на просвіт, а виявлення – за допомогою порошку окису заліза відновленого воднем темного кольору і магнітного пензля.

Виявлений слід папілярного візерунка чіткий, має овальну форму розміром 15 x 20 мм. Папілярний візерунок виявленого сліду відноситься до петльових, ніжки петлі повернуті ліворуч. Слід знаходиться на бічній поверхні пляшки на відстані 50 мм від нижньої сторони сліду до площини дна пляшки. Другий орієнтир сліду визначався з використанням методу умовного циферблата годинника. При описі маркувальних заводських знаків, що є на дні пляшки, визначилися, що знак «05» розташований на 12 годин умовного циферблата, а знаки «96» і «1» відповідно на 5 і 7 годин умовного циферблата. Після цього були умовно опущені дві лінії від лівого і правого боку сліду перпендикулярно до площини дна пляшки, одна з яких вказала на 3 години умовного циферблата, а друга – на 4. Таким чином, слід пальця руки знаходиться на бічній поверхні пляшки на відстані 50 мм від його низу до площини дна пляшки і між 3 і 4 годинами умовного циферблати годинника по окружності.

Після виявлення слід пальця руки був сфотографований масштабним методом, перекопійований на дактилоскопічну плівку, а після опису пляшка з виявленим слідом була вилучена й упакована у фанерну коробку таким чином, щоб виявлений

слід пальця руки не був знищений при транспортуванні. Коробка була закрита і перев'язана шпагатом, до кінців якого прикріплена бирка з написом: Півлітрова пляшка з безбарвного скла, виявлена на столі кухні в кв. № 9 по вул. Академіка Вільямса, буд. 17, м. Одеса, де було виявлено слід пальця руки.....
..... \ \
.....

Під час огляду виявлено:

- 1) ...
- 2) ...
- 3) півлітрова пляшка з безбарвного скла зі слідами пальця руки
- 4) _____

Виявлене під час огляду вилучено:

- 1) ...
- 2) ...
- 3) півлітрова пляшка з безбарвного скла зі слідами пальця руки, упакована у фанерну коробку
- 4) _____

Під час огляду застосовані технічні засоби: цифровий фотоапарат "Sony", Micro SD на 16 Gb

Огляд проводився: природнє освітлення, денна пора доби, температура 26 С.

Протокол прочитаний, записано вірно, без зауважень.

Учасники:

1. <u>Гриневич В. В.</u>	/ _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові)	(підпис)
2. _____	/ _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові)	(підпис)
3. _____	/ _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові)	(підпис)
4. _____	/ _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові)	(підпис)

Спеціаліст:

1. Кривий Артем Віталійович, / _____ /

Поняті:

1. Тульчина Ірина Олегівна, / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

2. Кринцова Лілія Іванівна / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:

Слідчий СВ відділення поліції № 3

Одеського районного управління поліції № 1

ГУНП в Одеській області

Старший лейтенант поліції О. О. Федоряка

Додаток 4
ПРИКЛАД ФРАГМЕНТУ ПРОТОКОЛУ ОГЛЯДУ
СТРІЛЯНИХ КУЛЬ І ГІЛЬЗ

ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ
місця події

Місто Одеса

«23» червня 2023 року

Огляд почато о “13” год. “31” хв.

Огляд закінчено о “17” год. “10” хв.

Слідчий СВ відділення поліції № 3 Одеського районного управління поліції № 1 ГУНП в Одеській області старший лейтенант поліції Федоряка О. О., на підставі рапорту поліцейських у відповідності ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України:

В присутності понять:

1) Тульчина Ірина Олегівна, 08.08.1989 р.н., м. Одеса, пров. Світлий, 13 а, кв. 74 тел. 0667389923

2) Кринцова Лілія Іванівна, 34.02.1974 р.н., м. Одеса, вул. Академіка Вільямса, 17, кв. 7 тел. 0672248384,

яким у відповідності зі ст.ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз’яснені їхні права і обов’язки.

За участю спеціаліста:

Кривий Артем Віталійович

яким у відповідності з ч. 3, 4, 5 ст. 69; ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз’яснені їхні права і обов’язки.

За участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння особи Гриневич Вікторія Вадимівна, 14.05.1961 р.н., м. Одеса, вул. Академіка Вільямса, 17, кв. 9 тел. 0667149354

Перед початком огляду переліченим особам роз’яснено їхнє право бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду також роз’яснено про вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов’язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

цифровий фотоапарат “Sony”, Micro SD на 16 Gb

Проведеним оглядом встановлено: об’єктом огляду являється квартира № 9, яка знаходиться на третьому поверсі будинку № 17 по вул. Академіка Вільямса, м. Одеса..... На підлозі спальної кімнати, де був виявлений труп, у правому ближньому куті на відстані 30 см від правої стіни і 50 см від зазначеного кута виявлена стріляна гільза з металу коричневатого кольору, циліндричної форми, з неvistупаючою закраїною. Довжина гільзи – 20 мм, зовнішній діаметр дульця, корпусу і шляпки гільзи – 9 мм, внутрішній діаметр гільзи – 8 мм, глибина гільзи – 15 мм. Куля в гільзі кріпилася методом загального обтиску. Діаметр кільцевої проточки – 7 мм.

На денці гільзи в центрі розташований капсуль із металу жовтуватого кольору діаметром – 5 мм, у центрі якого є слід бойка ударника круглої форми, діаметр цього сліду дорівнює 2 мм, а глибина – 1 мм. Слід бойка ударника має блиск. По окружності денця гільзи є ряд маркувальних заводських знаків. Якщо домовитися, що знак «38» розташований на 12 годин умовного циферблата, то знак «88» розташований на 6 годин. При дослідженні денця гільзи за допомогою 4-кратної лупи по краю його окружності на 2 години умовного циферблата було виявлено слід відбивача трикутної форми, а на закраїні шляпки на 8 годин умовного циферблата був виявлений слід екстрактора (викидача) у вигляді подряпини.

Внутрішня частина гільзи закопчена і з її порожнини відчувається запах згорілого пороху. Слідів пальців рук, слідів корозії та інших окремих ознак на поверхні корпусу (тіла) і денця гільзи не виявлено.

Гільза загорнена в білий аркуш паперу, поміщена в сірникову коробку, остання перев’язана шпагатом, кінці якого скріплені сургучевою печаткою слідчого. На наклеєному на коробці аркуші є напис:

«Гільза, виявлена в спальній кімнаті кв. № 9 по вул. Академіка Вільямса, буд. 17, м. Одеса. Підписи понятих і слідчого»

\\
\\
\\
\\

Під час огляду виявлено _

- 1) ...
- 2) гільзу
- 3) ...
- 4)

Виявлене під час огляду вилучено:

- 1) ...
- 2) гільзу, яка була загорнена в білий аркуш паперу, поміщена в сірникову коробку, остання перев'язана шпагатом
- 3) ...
- 4)

Під час огляду застосовані технічні засоби: цифровий фотоапарат "Sony", Micro SD на 16 Gb

Огляд проводився: природнє освітлення, денна пора доби, температура 26 С.

Протокол прочитаний, записано вірно, без зауважень.

Учасники:

1. Гриневич В. В. / /
2. / /
3. / /
4. / /

Спеціаліст:

1. Кривий Артем Віталійович, / /

Поняті:

1. Тульчина Ірина Олегівна, / /
2. Кринцова Лілія Іванівна / /

Огляд провів:

Слідчий СВ відділення поліції № 3

Одеського районного управління поліції № 1

ГУНП в Одеській області

Старший лейтенант поліції

О. О. Федоряка

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття, завдання, об'єкт і предмет криміналістики.
2. Система сучасної криміналістики.
3. Методи криміналістики.
4. Криміналістика в системі наукових знань.
5. Поняття, об'єкти, види, форми і суб'єкти криміналістичної ідентифікації.
6. Ідентифікаційні ознаки та їх класифікація.
7. Поняття і завдання криміналістичної діагностики.
8. Поняття, значення та класифікація криміналістичних версій.
9. Поняття, завдання та значення криміналістичного моделювання.
10. Поняття і напрями криміналістичного прогнозування в розслідуванні злочинів.
11. Поняття, завдання і галузі криміналістичної техніки.
12. Техніко-криміналістичні засоби: види і призначення.
13. Науково-технічні методи і прийоми збирання доказів, їх попереднього й експертного дослідження.
14. Поняття судової фотографії і відеозапису та їх застосування в розслідуванні злочинів.
15. Об'єкти, методи і прийоми фотографування при виконанні слідчих (розшукових) дій.
16. Поняття та значення судово-дослідницької фотографії.
17. Особливості судового відеозапису.
18. Процесуальне оформлення застосування фотографії і відеозапису.
19. Особливості призначення та проведення криміналістичної експертизи фотографій і відеоматеріалів.
20. Поняття та значення трасології в розслідуванні злочинів.
21. Поняття сліду, механізм слідоутворення і класифікація слідів.
22. Загальні правила виявлення, огляду, фіксації, вилучення та оцінки слідів.

23. Сліди людини, знарядь злочину та інструментів, транспортних засобів.
24. Особливості призначення та проведення трасологічної експертизи.
25. Поняття, завдання та об'єкти криміналістичного зброєзнавства. Види зброї, що застосовується у злочинній діяльності.
26. Поняття і завдання судової балістики.
27. Класифікація вогнепальної зброї, види боєприпасів, сліди дії.
28. Слідчий огляд зброї та слідів її дії. Встановлення обставин її застосування.
29. Особливості призначення та проведення судово-балістичної експертизи.
30. Поняття і завдання криміналістичного документознавства.
31. Загальні правила огляду і вивчення документа.
32. Змістовні й авторські особливості письма. Дослідження почерку виконавця.
33. Особливості призначення та проведення ідентифікаційних та діагностичних експертиз письма і почерку.
34. Поняття і завдання техніко-криміналістичного дослідження документів.
35. Виявлення змін у документі та підробки його змісту й атрибутів. Можливості техніко-криміналістичних експертиз документів.
36. Особливості огляду і дослідження електронних документів та технічного обладнання, пристроїв з їх виготовлення.
37. Поняття судової габітоскопії.
38. Опис ознак зовнішності людини (словесний портрет) та його використання для розшуку та ідентифікації особи.
39. Особливості призначення та проведення портретно-криміналістичної експертизи.
40. Поняття і можливості криміналістичної фоноскопії.
41. Поняття та можливості судової одорології.
42. Призначення і джерела інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів.
43. Оперативно-довідкові обліки. Розшукові обліки. Криміналістичні обліки, колекції і картотеки.
44. Поняття, завдання і структура криміналістичної тактики.

45. Тактичний прийом як центральний елемент криміналістичної тактики.
46. Система тактичних прийомів, тактичні комбінації.
47. Тактичні завдання і тактичні операції.
48. Тактика слідчих дій: процесуальна регламентація, тактичні правила і прийоми, етапи проведення.
49. Загальні засади організації розслідування.
50. Планування розслідування у кримінальному провадженні, тактичних операцій і окремих слідчих дій.
51. Організація в розслідуванні взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, із судом, прокурором і адвокатом.
52. Форми і методи використання допомоги громадськості та засобів масової інформації.
53. Поняття, види і значення негласних слідчих (розшукових) дій в розслідуванні кримінальних правопорушень.
54. Поняття огляду, його види.
55. Сутність, мета і завдання огляду місця події.
56. Підготовка до огляду місця події, його стадії, методи і прийоми.
57. Огляд трупа на місці його знаходження.
58. Огляд предметів і документів.
59. Тактика освідування.
60. Фіксація ходу і результатів огляду.
61. Підготовка і тактичні особливості слідчого експерименту.
62. Фіксація ходу і результатів слідчого експерименту.
63. Поняття і завдання обшуку, їх види та учасники.
64. Підготовка до обшуку.
65. Психологічні аспекти обшуку.
66. Тактика обшуку в приміщенні, на відкритій місцевості.
67. Тактика проведення особистого і групового обшуку.
68. Особливості фіксації результатів обшуку.
69. Поняття, значення і види допиту.
70. Психологічний процес формування показань.
71. Підготовка до допиту.
72. Формування психологічного контакту з допитуваним.
73. Тактичні прийоми допиту і фактори їх вибору та застосування.
74. Тактичні особливості допиту потерпілих, свідків, підозрюваних, неповнолітніх, осіб з психологічними і фізичними

- вадами, а також за участю спеціалістів, перекладача і захисника.
75. Деякі нетрадиційні методи отримання показань, їх значення і правова оцінка.
 76. Фіксація ходу і результатів допиту.
 77. Поняття, завдання й об'єкти пред'явлення для впізнання.
 78. Підготовка і тактичні правила пред'явлення для впізнання живих осіб, трупів, предметів та інших об'єктів.
 79. Впізнання за фото-, відеозаписами, по голосу та за функціональними ознаками.
 80. Тактика пред'явлення для впізнання з використанням позовізуального спостереження.
 81. Фіксація й оформлення результатів пред'явлення для впізнання.
 82. Поняття спеціальних знань та форми їх використання в розслідуванні кримінальних правопорушень.
 83. Застосування спеціальних знань при підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій.
 84. Завдання експертиз, їх значення і класифікація.
 85. Система судово-експертних установ України.
 86. Підготовка до призначення експертизи.
 87. Призначення і проведення експертиз.
 88. Оцінка слідчим висновку експерта.
 89. Поняття методики розслідування злочинів як складової частини криміналістики, її завдання.
 90. Зміст методики: загальні положення та окремі методики.
 91. Структура методик розслідування окремих видів злочинів.
 92. Криміналістична характеристика злочинів: поняття, значення для розслідування. Дані про способи, механізм, сліди, обстановку, предмет злочину, особу злочинця та потерпілого.
 93. Обставини, що підлягають встановленню: їх визначення, зміст і значення.
 94. Типові слідчі ситуації, тактичні завдання, засоби їх вирішення.
 95. Етапи розслідування.
 96. Тактичні особливості слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій.
 97. Принципи побудови окремих методик та їх класифікація.
 98. Криміналістична класифікація і характеристика вбивств.

99. Обставини, що підлягають встановленню, у справах про вбивства.
100. Вихідні слідчі ситуації, тактичні завдання і напрями розслідування вбивств.
101. Початковий етап розслідування в ситуації виявлення трупа.
102. Початковий етап розслідування в ситуації раптового зникнення певної особи.
103. Типові слідчі ситуації і вирішення завдань на подальшому етапі розслідування вбивств.
104. Особливості методики розслідування вбивств на замовлення.
105. Особливості розслідування вбивств на сексуальному ґрунті.
106. Особливості розслідування вбивств, вчинених з корисливих мотивів.
107. Особливості методики розслідування дітовбивств.
108. Особливості розслідування замаскованих вбивств (з приховуванням, розчленуванням трупа, інсценуванням певних подій і обставин тощо).
109. Проблеми розслідування раніше нерозкритих вбивств.
110. Обставини, що підлягають встановленню, у справах про зґвалтування.
111. Типові слідчі ситуації та напрями розслідування зґвалтувань.
112. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні зґвалтувань.
113. Особливості розслідування інших статевих кримінальних правопорушень.
114. Криміналістична класифікація і характеристика крадіжок.
115. Типові ситуації, версії та завдання на початковому і подальшому етапах розслідування крадіжок.
116. Особливості розслідування квартирних крадіжок.
117. Особливості розслідування кишенькових крадіжок.
118. Особливості розслідування крадіжок предметів мистецтва.
119. Поняття корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень та їх криміналістична класифікація.
120. Криміналістична характеристика нападів з корисливих мотивів (бандитизм, розбої, пограбування).
121. Вихідні типові слідчі ситуації, версії, тактичні завдання при розслідуванні нападів з корисливих мотивів.

122. Програмування початкового етапу розслідування нападів з корисливих мотивів.
123. Завдання подальшого етапу розслідування нападів з корисливих мотивів та засоби їх вирішення.
124. Класифікація і криміналістична характеристика вимагань.
125. Типові слідчі ситуації, тактичні завдання і засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування вимагань.
126. Особливості розслідування вимагань, пов'язаних з викраденням певної особи.
127. Завдання подальшого розслідування вимагань.
128. Тактичні операції і тактика окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вимагань.
129. Класифікація і криміналістична характеристика шахрайства.
130. Типові слідчі ситуації, завдання та засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування шахрайства.
131. Планування подальшого розслідування шахрайства.
132. Криміналістична класифікація і характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.
133. Особливості розслідування умисних порушень службовою особою своїх повноважень (зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службове підроблення).
134. Особливості розслідування службової недбалості.
135. Особливості розслідування прийняття пропозиції або отримання неправомірної вигоди.
136. Загальна криміналістична характеристика розкрадань, вчинених шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем.
137. Типові слідчі ситуації, слідчі версії, тактичні завдання при розслідуванні розкрадань, вчинених шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем.
138. Організація розслідування розкрадань, вчинених шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем на початковому етапі.
139. Загальна характеристика і криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.
140. Особливості розслідування шахрайства у сфері економіки.

141. Особливості розслідування кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності.
142. Особливості розслідування податкових кримінальних правопорушень.
143. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у бюджетній сфері.
144. Особливості розслідування незаконних дій у сфері підприємництва, виробництва і торгівлі.
145. Криміналістична характеристика і класифікація кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.
146. Особливості розслідування виробництва, виготовлення і розповсюдження наркотичних засобів рослинного і синтетичного походження.
147. Особливості розслідування розкрадань наркотичних засобів.

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 липня 2017 року № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>
2. Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України від 10 червня 2011 року № 317/235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text>
3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#>.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96- ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2583>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

8. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

10. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п#Text>

11. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text>

12. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекуртори: закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text>

13. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

14. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення до ресурсу).

15. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

16. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 липня 2017 року № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#top>.

17. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#top>.

18. Про судову експертизу: закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#top>

19. Щодо надання роз'яснення терміна «інше володіння особи»: Лист Міністерства юстиції України від 31.07.2013 № 423-0-2-13/11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v423-323-13#Text>.

Основні джерела

1. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.

2. Криміналістика: підручник: у 2 т. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 2. 328 с.

3. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

4. Криміналістика / За ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

5. Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 388 с.

6. Криміналістика: навчальний підручник: / за ред. Маковецька Н. Є., Француз-Яковець Т. А., Колодіна А. С., Кіряков В. В., Баранник В. М. Київ: Університет «КРОК», 2021. 500 с.

7. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

8. Криміналістична тактика: навч. посіб. / за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2016. 244 с.

9. Криміналістична техніка: навч. посібник / за ред. А. В. Кофанова. Київ: «КИЙ». 2006. 456 с.

10. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

11. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. Київ: Прав. єдність, 2015. 536 с.

12. Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень: навч. посібник / за заг. ред. В. В. Пяковського. Київ: 7БЦ, 2022. 256 с.

13. Кримінальний процес: навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.]; НУ «Одеська юридична академія» [Електронне видання]. Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.

14. Кримінальний процес України: підручник / за ред. С. В. Ківалова, М. С. Цуцкірідзе; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 1104 с.

15. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. 924 с.

Допоміжні джерела

1. Албул С.В., Андрусенко С.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2018. 100 с.

2. Албул С.В., Андрусенко С.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2018. 100 с.

3. Аленін Ю.П., Аркуша Л. І., Гловюк І. В., Волошина В. К., Малахова О. В., Торбас О. О. Досудове розслідування: навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 141с.

4. Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: монографія / за ред. В. О. Коновалової. Харків: Апостіль, 2011. 230 с.

5. Арешонков В. В. Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів: монографія: Київ: ФОП Маслаков, 2020. 468 с.

6. Аркуша Л.І., Гуртієва Л. М., Д'ячкова М.О., Загородній І. В., Мурзановська А. В., Підгородинська А. В., Торбас О. О. Теорія та практика досудового розслідування в умовах протидії: навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2023. 136 с.

7. Аркуша Л.І., Загородній І. В., Стародубов С. В. Визнання доказів отриманих внаслідок проведення обшуку недопустимими: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний жур-*

нал. 2023. № 1. С. 417–421. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2023/100.pdf

8. Аркуша Л.І., Загородній І. В., Чіпко Н. В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з існуванням неконтрольованих територій в Україні, та злочинців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 238–241.

9. Аркуша Л.І., Стародубов С. В., Стоянов М. М., Торбас О. О., Шилін Д. В. Бюро економічної безпеки України: перспективи та ризики. *Право і суспільство*. 2020. № 6. Ч. 2. С. 172–177. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/6-2_2020/part_2/28.pdf

10. Баверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування. *Юридична психологія*. 2019. № 1 (24). С. 62–68.

11. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту: навч. посібник. Київ: НВТ «Правник», 1997. 64 с.

12. Белік Л. С. Висновок спеціаліста у кримінальному судочинстві. *Криміналістика і судова експертиза: міжсвідом. наук.-метод. зб. Київський НДІ судових експертиз*. Київ: Видавництво Ліра-К. 2022. Вип. 67. С. 51–57.

13. Белік Л. С. До питання тактичних засад взаємодії слідчого, слідчого судді з експертом у кримінальному провадженні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Том XXVII. С. 22–30.

14. Белік Л. С., Тіщенко В. В., Самойленко О. А., Тіщенко Ю. В. Щодо сутності правової природи судової експертизи у кримінальному провадженні. *Криміналістика та судова експертиза: міжсвідом. наук.-метод. зб.* Київ: Видавництво Ліра-К. 2021. Випуск 66. С. 5–14.

15. Бишевец О. В. Тактико-психологічне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навч. Посібник. Київ: Алерта, 2015. 140 с.

16. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа: монографія. Харків: Право, 2021. 720 с.

17. Вахрушев О. В. Методика розслідування службової недбалості: дис. ... докт. філософії: спец. 081– Право. Харків, 2021. 245 с.

18. Ващук О. П. Процес ідентифікації особи у відеозаписі. *Криміналістика і судова експертиза: міжсвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов.*

ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.) та ін. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. Вип. 66. С. 507–514.

19. Велика українська юридична енциклопедія. Том 20 Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків: Право, 2018. 952 с.

20. Вогнева підготовка: навч. посіб. / кол. авт.; ред. В. Я. Покайчук. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро: ДДУВС, 2021. 264с.

21. Вознюк А. А., Щирська В. С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: монографія. Київ: Освіта України, 2017. 184 с.

22. Войтович Є. М., Тичина Д. М., Антошук А. О. Основи методики розслідування насильницького зникнення людини: монографія. Київ: 7БЦ, 2022. 176 с.

23. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов. 2019. 122 с.

24. Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: лекція. Харків: Ун-т внутр. справ, 1997. 28 с.

25. Воробей О. В. Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 40 с.

26. Галаган В.І., Басиста І. В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 236 с.

27. Галаган В.І., Яковенко М. О. Особливості методики розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років. Монографія. Луганськ: ЛДУВСб, 2013. 240 с.

28. Гарасимів О. І., Дуфенюк О. М., Захарова О. В. та ін. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

29. Горох О. П., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Розслідування корупційних правопорушень: курс. Київ, 2019. 24 с. URL: <https://acres.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/course47.pdf>

30. Гресь Ю. О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 267 с.

31. Гресь Ю.О., Динту В. А. Технологія прийняття тактичного рішення: проблемні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 11. С. 350–354.

32. Дактилоскопичні дослідження: навч. посіб. Київ: КНТ, 2010. 208 с.

33. Даньшин М. В. Криміналістика ХХІ століття: місце у системі наукового знання: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 480 с.

34. Демидова Є. Є. Тактика допиту обізнаних осіб: монографія. Харків: Апостіль, 2013. 232 с.

35. Динту В. А., Дикий О. В. Місце «злочинної діяльності» в понятійно-категоріальному апараті криміналістики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. Вип. 6. С. 176–178.

36. Дідківська Г. В. Особливості кримінально-процесуального провадження у злочинах, вчинених неповнолітніми із соціально-неблагополучних сімей: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 216 с.

37. Домашенко О. М. Тактичні помилки у слідчій діяльності: монографія. Харків: Апостіль, 2019. 168 с.

38. Досудове розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних сильнодіючих лікарських засобів із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій / [М. Цуцкірідзе, С. Гайду, О. Юхно, В. Бурлака, В. Носов та ін.]. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ; «Факт», 2021. 188 с.

39. Дрозд В. Ю., Чаплинський К. О. Методика розслідування крадіжок з автотранспортних засобів: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 306 с.

40. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посібник / За заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком-Інтер, 2010. 400 с.

41. Єленич С. І. Бібліографічні дослідження як джерела вивчення Одеської криміналістичної школи. *Криміналістики і судова експертиза: мізвідом. наук.-метод. зб.* Київ: Ліра-К, 2023. Вип. 68. С. 786–794.

42. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень: підруч. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 271 с.

43. Жалдак І. А. Актуальні питання тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 304–311.

44. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
45. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.
46. Загородній В.Є., Супруновський А. І., Єлховський І. В., Загородній І. В., Чіпко Н. В., Бойко-Джумеля В. І. Автоматизоване робоче місце слідчого, детектива та процесуального керівника (прокурора): навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2019. 150 с.
47. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2010. 160 с.
48. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції: монографія / В. Ю. Шепітько та ін.; ред.: В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель. Харків, 2017. 260 с.
49. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#>.
50. Іщенко А.В., Будзієвський М.Ю, Красюк І. П. Поняття й система методів техніко-криміналістичного дослідження документів. Навч. посібник. Київ: Еліт Прінт, 2011. 97 с.
51. Іщенко А.В., Ляшенко Д. А. Літопис криміналістики. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 640 с.
52. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 216 с.
53. Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: автореф. дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2006. С. 9–10
54. Кимлик Н. В. Розслідування корупційних правопорушень у кримінальному процесі України: монографія / Н. В. Кимлик, Р. В. Кимлик, Н. А. Жерж. Ірпінь: Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2014. 205 с.
55. Кобзар О. Ф., К. О. Чаплинський. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок: навч. посіб.: ДДУВС, 2018. 161 с.

56. Кобилянський О.Л., Корнєєва В. А. Криміналістичне дослідження документів. *Dictum Factum*. 2022. № 1 (11). С. 40–56.

57. Кобилянський О.Л., Кофанов А. В. Фотографічна фіксація перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації. Київ: УкрДГРІ, 2012. 64 с.

58. Когутич І. І. Про окремі виклики криміналістики та шляхи їх усунення. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. на-ук.-метод. зб./ Київський НДІ судових експертиз. К., 2020. – Вип. 65. С. 5–19.

59. Когутич І. І. Проблеми методології криміналістики та інших її складових частин: навчальний посібник. Тернопіль – Львів: Підручники і посібники, 2016. 220 с.

60. Когутич І. І. Тема. 7. Розслідування злочинів про незаконні дії з наркотичними засобами. 2020. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi_2f7E1fuDAXUj8QIHNdR0A_cQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Flaw.lnu.edu.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2020%2F04%2F2020-Kohutych-lektsiia-rozsliduvannia-NONZ-doc.doc&usg=AOvVaw1Wz_0s8AzlroGizMSow-S-&opi=89978449

61. Колесник В.А., Гора І. В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 400 с.

62. Колодіна А. С. Екстраполяція принципів окремих методик розслідування у слідчу діяльність. *Підприємництво, господарство і право*. Науково практичний господарсько-правовий журнал. 2019. Вип. 11. С. 355–361.

63. Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів: монографія / за наук.ред. В. В. Тіщенко. Одеса: «Юридична література», 2022. 176 с.

64. Колодіна, А.С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права: наук. журн.* Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 176–180. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c6223fa-3661-4435-8b1b-765a4756d866/content>

65. Комаринська Ю. Б. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: НАУВСУ, 2010. 235 с.

66. Комаринська Ю. Б. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 124 с.

67. Комаха В. О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз: монографія. Вінниця: Держ. картогр. фабрика, 2006. 736 с.

68. Комаха В. О. Тактичні особливості проведення слідчого огляду: монографія. Ізмаїл: СМІЛ, 2006. 210 с.

69. Копча В.В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

70. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації: наук.-практ. посіб. для слідчих, прокурорів, поліцейських патрул. та кримін, поліції. 2-ге вид. Харків: Золоті сторінки, 2019. 224 с.

71. Корнієнко М. В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.

72. Костенко М. В. Вбивства на замовлення: криміналістична характеристика: монографія / за ред. В. О. Коновалової. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 160 с.

73. Кофанов А. В., Арешонков В. В. Боїова, мисливська та багатопільова гладкоствольна вогнепальна зброя: довідник / за ред. Ю. Ю. Орлова. Київ: «Три К», 2011. 169 с.

74. Кофанов А., Волошин О., Літвінова О. Трасологічні дослідження: курс лекцій. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ. 2010. 304 с.

75. Кофанов А.В., Кобилянський О. Л., Арешонков В. В. Судово-балістичні дослідження. Курс лекцій / За ред. П. Д. Біленчука. Київ: УкрДГРІ, 2015. 278 с.

76. Кофанов А.В., Кофанова О. С. Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї, патронів та слідів пострілу (судова балістика): практикум. Київ: УкрДГРІ, 2018. 100 с.

77. Криміналістична фотографія та відеозапис (основи методики викладання): навч.-метод. посібник / С. Л. Ларін та ін.; Донецький юридичний ін-т Луганського держ. ун-ту внутрішніх справ. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2007. 456 с.

78. Криміналістичне документознавство: Практич. посіб. / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Біркжова, К. М. Ковальов; Заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ: Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2007. 332 с.

79. Криміналістичне забезпечення виявлення і розслідування злочинів: монографія / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.

80. Кримінальна відповідальність та розслідування злочинів, вчинених з використанням зброї / Ю. М. Береза, М. М. Єфімов, В. П. Кононець, А. С. Новосад, І. В. Пиріг, С. А. Риб'янець, О. С. Скок, О. І. Соболев, К. О. Чаплинський, А. П. Черненко, С. А. Шалгунова, Т. В. Шевченко, А. Г. Шиян, В. А. Якушкін / Заг. ред. к.ю.н., доцента Шалгунової С. А. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 364 с.

81. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 220 с.

82. Лисиченко В. К., І. І. Когутич. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів. Київ: ДІЯ, 2002. 182 с.

83. Любчинський О. В. Особливості розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Львів, 2018. 230 с.

84. Мазніченко Ю. О., Садченко О. О., Юсупов В. В. Словник термінів: термінологічний словник судово-трасологічної експертизи. Київ: Талком, 2018. 132 с.

85. Мельник Р. В. Дослідження вогнепальної зброї, переробленої з макетів масогабаритних (ммг), та її сліди на кулях і гільзах: інформ-довідков. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 32 с.

86. Мельник Р. В. Особливості судово-балістичної експертизи об'єктів, перероблених у вогнепальну зброю: науково-практ. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 134 с.

87. Мельник Р. В. Теоретичні та практичні аспекти криміналістичного дослідження об'єктів, перероблених у вогнепальну зброю: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 186 с.

88. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг.

ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.

89. Мирошниченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: теоретичні основи та прикладні аспекти / за ред. проф. А. Ф. Волобуєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 456 с.

90. Мусієнко О. Л. Теоретичні щасади розслідування шахрайства в сучасних умовах. Харків: Право, 2009. 168 с.

91. Нечваль А. О. Тактика обшуку у житлі чи іншому володінні особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2020. 219 с.

92. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевій свободи та статевій недоторканості дітей: монографія. Вінниця: Твори, 2022. 624 с.

93. Обаль О. О. Взаємодія правоохоронних, контролюючих та інших органів при розслідуванні економічних злочинів: дис. ... докт. філософії: спец. 081– Право. Харків, 2021. 227 с.

94. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук. – практич. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

95. Організована та економічна злочинність=Organised and financial crime: підручник / С. В. Ківалов, Б. М. Головкін, В. О. Туляков, Т. В. Мельничук, Л. І. Аркуша, В. І. Маркін, Д. Є. Крикливець; за ред. В. О. Тулякова. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. 292 с. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.26025>

96. Основи методики розслідування організованої злочинної діяльності і проявів корупції: навч. посіб. / В. В. Тіщенко, Л. І. Аркуша, В. М. Плахотіна. Одеса: Фенікс, 2010. 286 с.

97. Особливості розслідування окремих видів злочинів: збірник методичних рекомендацій / за заг. ред. О. В. Авраменка, Р. І. Благути, О. В. Захарової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 692 с.

98. Патик Л. Л. Техніко-криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 142 с.

99. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... докт. філософії: спец. 081– Право. Харків, 2023. 296 с.

100. Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд Ю. Ю., Дрозд В. Г. Настільна книга слідчого/дізнавача. Процесуальні дії у досудовому розслідуванні. Основні процесуальні документи. Київ: Вид-во ЦУЛ, 2021. 432 с.

101. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

102. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

103. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика: навч.-метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.

104. Подобний О. О. Правові та організаційні засади боротьби з організованою злочинністю в Україні: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 209 с.

105. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.

106. Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. ... докт. філософії: спец. 081– Право. Харків, 2023. 219 с.

107. Репчонок А. Ю. Поняття, ознаки та класифікація злочинів у сфері економіки. *Держава і регіони*. 2020. № 2 (68). С. 278–284.

108. Ріпенко А. І., Тіщенко В. В., Самойленко О. А., Белік Л. С. Судові експертизи у кримінальному провадженні: посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 152 с.

109. Розслідування злочинів проти особи: керівництво для слідчих / С. В. Ківалов, Ю. П. Аленін, Є. Л. Стрельцов, В. В. Тіщенко. Одеса: Юрид. літ., 2014. 208 с.

110. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорельський, Д. Б. Сергєєва та ін. Київ: Прав. єдність, 2015. 536 с.

111. Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень: навч. посібник / за заг. ред. В. В. Пяковського. Київ: 7БЦ, 2022. 256 с.

112. Ролі Еванс, Боб Седдон, Йована Чарапіч Вибухові бос-припаси: посібник для України. 2-ге видання. Київ: Вид. дім «Професіонал», 2023. 224 с.

113. Савченко В. А. Тomin С.В, та ін. Вогнепальна та холодна зброя. Слідчий огляд, попереднє і експертне дослідження: Навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ, 2014. –164 с.

114. Саінчин С. О. Організація і тактика розслідування дітовбивств: монографія. Одеса: ТЕС, 2014. 237 с.

115. Самойленко О. А. Слідча та слідчо-розшукова моделі типових ситуацій розслідування кримінального правопорушення. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2019. № 1. С. 121–124.

116. Самойленко О. А. Інтернет-шахрайства в Україні: технології вчинення, шляхи протидії та запобігання. *Internet fraud: technologies of performance, ways of counteraction and prevention Scientific Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2021. № 2(16). С. 65–70.

117. Сиводєд І. С. Теоретичні та організаційно-тактичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень, які вчинені на окупованих територіях України: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 924 с.

118. Сотула О. С., Саінчин О. С., Стрельцов Є. Л. Кримінально-правова характеристика та основи розслідування умисних вбивств: монографія. Херсон-Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 928 с.

119. Стародубов С. В. Місце криміналістичної методики розслідування злочинів минулих років у системі криміналістичних методик. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 43. Т. 3. С. 54–59.

120. Судова експертологія: курс лекцій для підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 081 «Право» та 292 «Правоохоронна діяльність» / Тertiшник В. М., Варава В. В., Сачко О. В. / За заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тertiшника. Дніпро: ЛІРА, 2021 208 с. <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5116/1/2%20.%20Тertiшник%20В.%20Судова%20%20Експертологія%20%20Курс%20лекцій.pdf>

121. Тактичний кримінальний аналіз: теорія і практика: навчальний посібник. Одеса: РВВ ОДУВС, 2019. 216 с.

122. Татарин Н. М. Концептуальні засади організації та планування розслідування кримінальних правопорушень: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 332 с.

123. Тертишник В.М., Каменський Д. В., Кошовий О. Г., Корнієнко М. В., Тертишник О. І., Ченцов В. В. Протидія white-collar crime (інтегративний аналіз, коментар законодавства та пошук шляхів його удосконалення). Київ: Алерта, 2021. 346 с.

124. Тіщенко В. В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Том XIX. Одеса: Гельветика. С. 361–381.

125. Тіщенко В. В. Методика і тактика розслідування злочинів: навч.-метод. посібник / В. В. Тіщенко, О. П. Вашук, Ю. О. Гресь, А. А. Колодіна. 4-те доповн. видання. Одеса: Юридична література, 2019. 116 с.

126. Тіщенко В. В. Система криміналістики: історія і сучасний стан. *Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2008. Т.VII. С. 230–238.

127. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

128. Тіщенко В.В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. 4-е вид., випр. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

129. Тіщенко В.В., Белік Л. С., Загородній В. Є. Тактико-психологічні засади слідчої та оперативно-розшукової діяльності: навч.-метод. посібник. Одеса: видавничий дім «Гельветика», 2019. 160 с.

130. Тіщенко В.В., Загородній В. Є., Гресь Ю. О. Теоретичні та методологічні основи криміналістики: навч.-метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 148 с.

131. Тіщенко В.В., Подобний О. О. Криміналістика: навч.-метод. посіб. Одеса: Юридика, 2022. 236 с.

132. Ткачук П. П., Чумакевич В. О., Дробан О. М., Федор Б. С., Євдокімов П. М. Боєприпаси: підручник. Київ: Вид. дім «СКІФ», 2023. 266 с.

133. Ужва А. М. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. Миколаїв, 2019. 228 с.

134. Фунікова О. В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці: монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2008. 144 с.

135. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с.

136. Хижняк Є. С. Окремі аспекти зарубіжної практики протидії умисним убивствам підрозділами кримінальної поліції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (95). С. 257–275.

137. Цехан Д. М., Чумак С. П. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду та обшуку під час розслідування. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 396–401.

138. Цільмак О. М., Користін О. Є., Заєць О. М. та ін. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Фенікс, 2017. 352 с.

139. Чернов О. В. Тактика, стратегія та особливості допиту свідків на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів, вчинених у зв'язку із виконанням службових обов'язків. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 221–227.

140. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ: Нілан- ЛТД, 2017. 492 с.

141. Шведова О. В. Дактилоскопічні дослідження: навч. посібник: рекомендовано МОН України. Київ: КНТ, 2010. 208 с.

142. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Апостиль, 2013. 440 с.

143. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи: добірка наук. праць. Харків: Право, 2020. 1280 с.

144. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика. Системно-структурний аналіз: монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 431 с.

145. Шепітько В. Ю. Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз і трансформації злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків: Право, 2018. С. 4–9.

146. Щербаковський М.Г., Андреев Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї: монографія. Харків, 2021. 192 с.

147. Щербаковський, М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. 319 с.

148. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2019. 556 с.

149. Юхно О.О Запобігання, розкриття і розслідування органами внутрішніх справ вбивств та згвалтувань: практичний посібник. Одеса: ОДУВС, 2009. 365 с.

Ресурси відкритого доступу

1. <http://dspace.onua.edu.ua> – eNUOLAIR – депозитарій (архів) Національно університету «Одеська юридична академія».

2. <http://lib.onua.edu.ua> – Сайт Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія».

3. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

4. <https://reyestr.court.gov.ua/> – Єдиний державний реєстр судових рішень

5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b19> – Офіційний вісник України.

6. <https://www.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України (законодавство).

7. https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/perelik_sprav/ – Сайт Верховного Суду.

8. <https://mvs.gov.ua/> – Сайт Міністерства внутрішніх справ України.

9. <https://minjust.gov.ua/> – Сайт Міністерства юстиції України.

10. <https://nabu.gov.ua> – Сайт Національного антикорупційного бюро України.

11. <https://www.npu.gov.ua/> – Сайт Національної поліції України.

12. <https://www.gp.gov.ua> – Сайт Офісу Генерального прокурора України.

Зміст

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
ПРОГРАМА ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ	9
Тема 1. Об'єкт, предмет, завдання і система криміналістики. Загальні та окремі теорії криміналістики	9
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА	19
Тема 2. Загальні положення криміналістичної техніки.	19
Тема 3. Криміналістична фотографія і відеозапис. Криміналістичне дослідження зовнішніх ознак людини (Габітологія)	26
Тема 4. Криміналістичне слідознавство (трасологія)	41
Тема 5. Криміналістичне зброєзнавство	54
Тема 6. Криміналістичне документознавство	66
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА	84
Тема 7. Загальні положення криміналістичної тактики. Слідчі версії та планування у розслідуванні	84
Тема 8. Тактика огляду та обшуку	99
Тема 9. Тактика допиту	108
Тема 10. Тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту	115
РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ	122
Тема 11. Загальні положення криміналістичної методики	122
Тема 12. Методика розслідування вбивств і насильницьких статевих кримінальних правопорушень	127
Тема 13. Методика розслідування корисливих та корисливо- насильницьких кримінальних правопорушень	141
Тема 14. Методика розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї	163
Тема 15. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності на об'єктах припортової інфраструктури	186

ПРОГРАМА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 199

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ 199

- Тема 1. Об'єкт, предмет, завдання і система криміналістики.
Загальна та окремі теорії криміналістики.199

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА 202

- Тема 2. Загальні положення криміналістичної техніки.202
- Тема 3. Криміналістична фотографія і відеозапис. Криміналістичне дослідження зовнішніх ознак людини (Габітологія)204
- Тема 4. Криміналістичне слідознавство (трасологія)207
- Тема 5. Криміналістичне зброєзнавство.209
- Тема 6. Криміналістичне документознавство211
- Практичне заняття 1. Техніко-криміналістичне дослідження документів211
- Практичне заняття 2. Криміналістичне дослідження письма та почерку.212

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА 213

- Тема 7. Загальні положення криміналістичної тактики.
Слідчі версії та планування у розслідуванні.213
- Тема 8. Тактика огляду та обшуку.216
- Практичне заняття 1. Теоретичні положення тактика огляду та обшуку216
- Практичне заняття 2. Тактика огляду місця події216
- Тема 9. Тактика допиту219
- Тема 10. Тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту221

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ 224

- Тема 11. Загальні положення криміналістичної методики224
- Тема 12. Методика розслідування вбивств і насильницьких статевих кримінальних правопорушень227
- Практичне заняття 1. Методика розслідування вбивств227
- Практичне заняття 2. Методика розслідування статевих кримінальних правопорушень228
- Тема 13. Методика розслідування корисливих та корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень231

Практичне заняття 1. Методика розслідування корисливих кримінальних правопорушень	231
Практичне заняття 2. Методика розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень	232
Тема 14. Методика розслідування незаконного обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї.	234
Тема 15. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової та господарської діяльності на об'єктах припортової інфраструктури	238
ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	242
ДОДАТКИ	247
Додаток 1. ДАКТИЛОСКОПІЧНА КАРТА	247
Додаток 2. ПРИКЛАДИ ВИКОНАННЯ ФОТОЗЙОМКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ	248
Додаток 3. ПРИКЛАД ФРАГМЕНТУ ПРОТОКОЛУ ОГЛЯДУ СЛІДІВ РУК (ВІДБИТКІВ ПАЛЬЦІВ)	252
Додаток 4. ПРИКЛАД ФРАГМЕНТУ ПРОТОКОЛУ ОГЛЯДУ СТРІЛЯНИХ КУЛЬ І ГІЛЬЗ	256
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	259
РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ	266

Навчальне видання

Лариса Ігорівна АРКУША
Валерій Володимирович ТИЩЕНКО
Юлія Олегівна ГРЕСЬ
Анна Сергіївна КОЛОДІНА
Сергій Вікторович СТАРОДУБОВ
Олег Володимирович ХОЛОД
Вікторія Миколаївна ПЛАХОТІНА

КРИМІНАЛІСТИКА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня «бакалавр»
на факультеті прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»,
галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право»

П'яте видання, виправлене і доповнене

Електронне видання

В авторській редакції

Ум-друк. арк. 16,63.
Зам. № 2402–21.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net